

SCHJØDT

BILAGSBIND A

BAKGRUNNSMATERIALE: KART, ARTIKLER M.M.

BILAGSBIND A

BAKRUNNSMATERIALE: KART, ARTIKLER M.V.

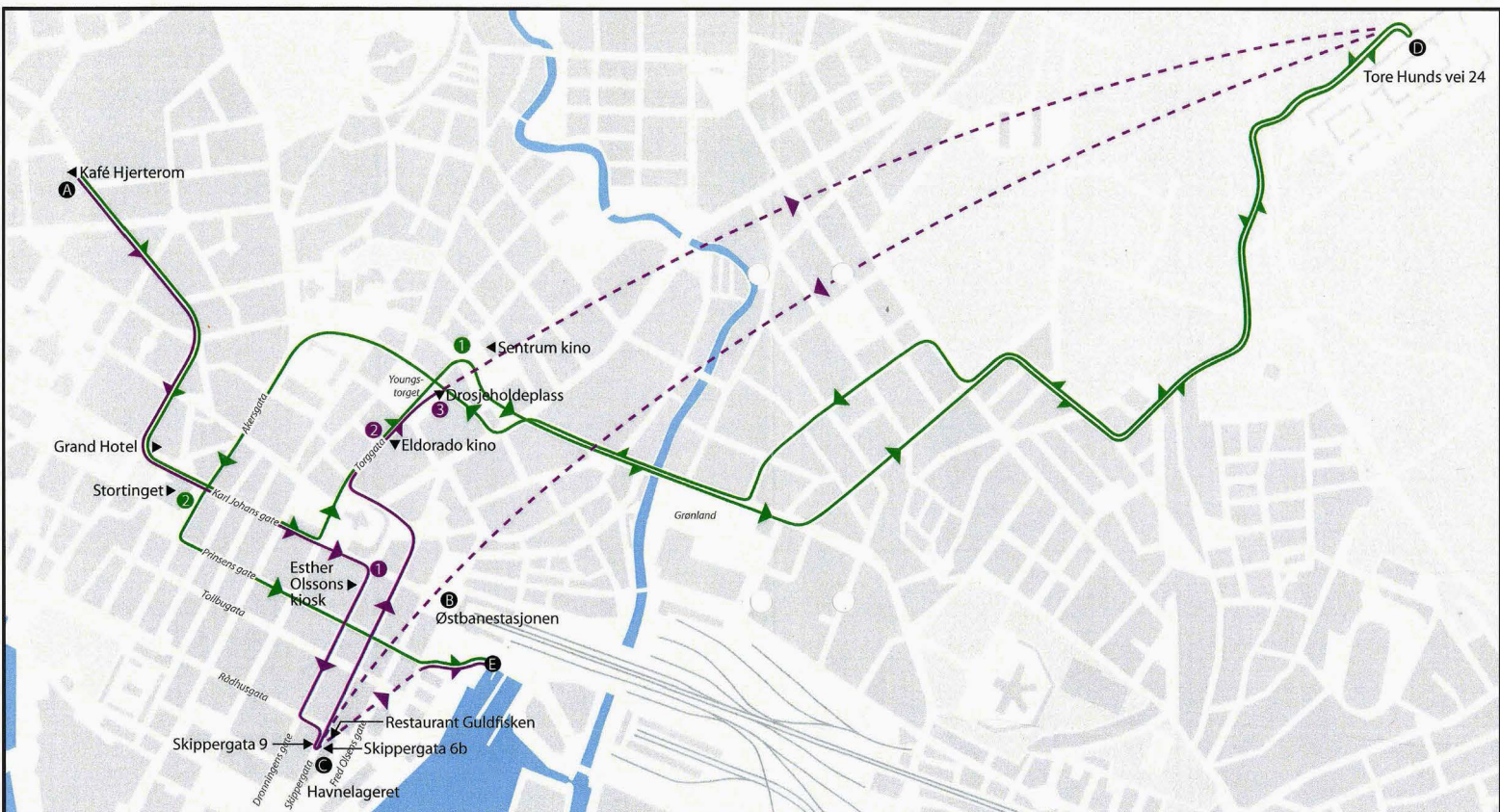
Bilag	Side
1 Kart over Torgersens bevegelser	1
2 Tegning av Skippergate 6b.	2
3 Tegning av kjelleren i Skippergaten 6b med liket av Rigmor Johnsen inntegnet	3
4 Foto av Rigmor Johnsens bluse (som hun bar bak frem, det vil si hun hadde fronten av blusen på ryggen) – fra bevisene i <i>Torgersen-saken</i> (05.04.2005) side 34	4
5 Aktuell, Oslo 10. oktober 1970	5
6 Brev fra enkefru Helga Paulsen av 20.03.1973	9
7 Brev til justisministeren av 09.06.2008 fra forskere innen medisin og naturvitenskap v/professor dr.med. John Kjekshus	11
8 Festskrift til Fredrik Fasting Torgersen: (2014)	19
• Tidligere førstelagmann i Borgarting lagmannsrett Nils Erik Lie: Endring av en overbevisning s. 77-87	20
• Professor dr. med.Trond Eskeland: Om å tape sin barnetro s.169-181	34
• H.r. advokat Gunnar Nerdrum: Rettssystemets iboende treghet – Torgersen og Dreyfus s.135-152	48
• Forfatter Thorvald Steen: Justismordets anatomi. Et lærestykke i tro og benektelse s. 253-264	68
• Forfatter André Bjerke: Mordet i Skippergaten. -Kriminalfortelling av Michael Grundt Spang (etter idé av L.J. Dorenfeldt) s. 31-42	82
• Et brev til Justisministeren av 09.06.2008	94
9 Dr. juris Alf Petter Høgberg; Gjenopptakelseskommisjonens lovanvendelse i Torgersen-saken. Lov og Rett nr 7/2015	99

Torgersen-saken

Torgersens bevegelser ifølge politiets drapsteori og Torgersens forklaring.

Torgersens bevegelser ifølge politiets drapsteori og Torgersens egen forklaring. Kartet er utarbeidet av Øystein Os Simonsen som bilag til utredningen Bevisene i Torgersen-saken (2005)

- Politiets drapsteori
- - - Politiets drapsteori, Torgersens rute ikke beskrevet
- Torgersens forklaring

100 meter

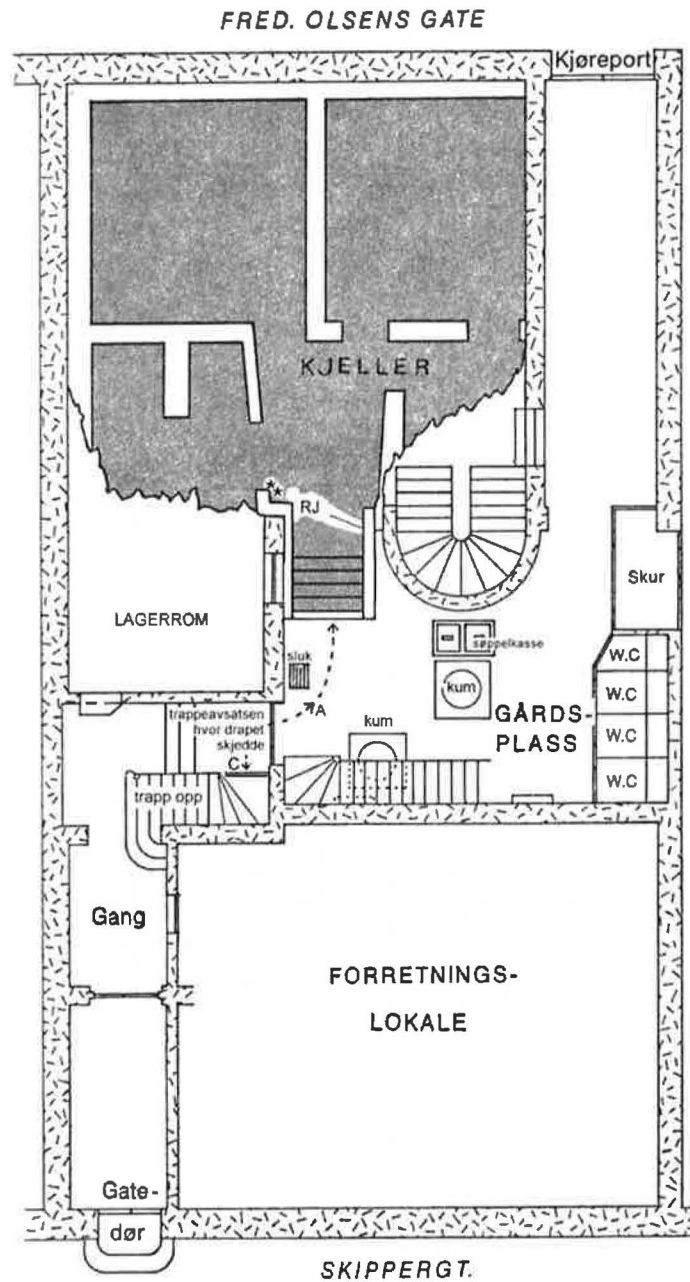
- A Herfra gikk Torgersen ca. kl. 22.30
- B Herfra gikk Rigmor Johnsen kl. 22.40
- C Her skjedde drapet
- D Her bodde Torgersen
- E Her ble Torgersen pågrepet kl. 00.58

Politiets drapsteori:

- 1 Her møttes Torgersen og Rigmor Johnsen ca. kl. 22.42
- 2 Her gikk Torgersen forbi Johanne Kristine Olsen ca. kl. 23.50
- 3 Her tok Torgersen drosje ca. kl. 23.55

Torgersens forklaring:

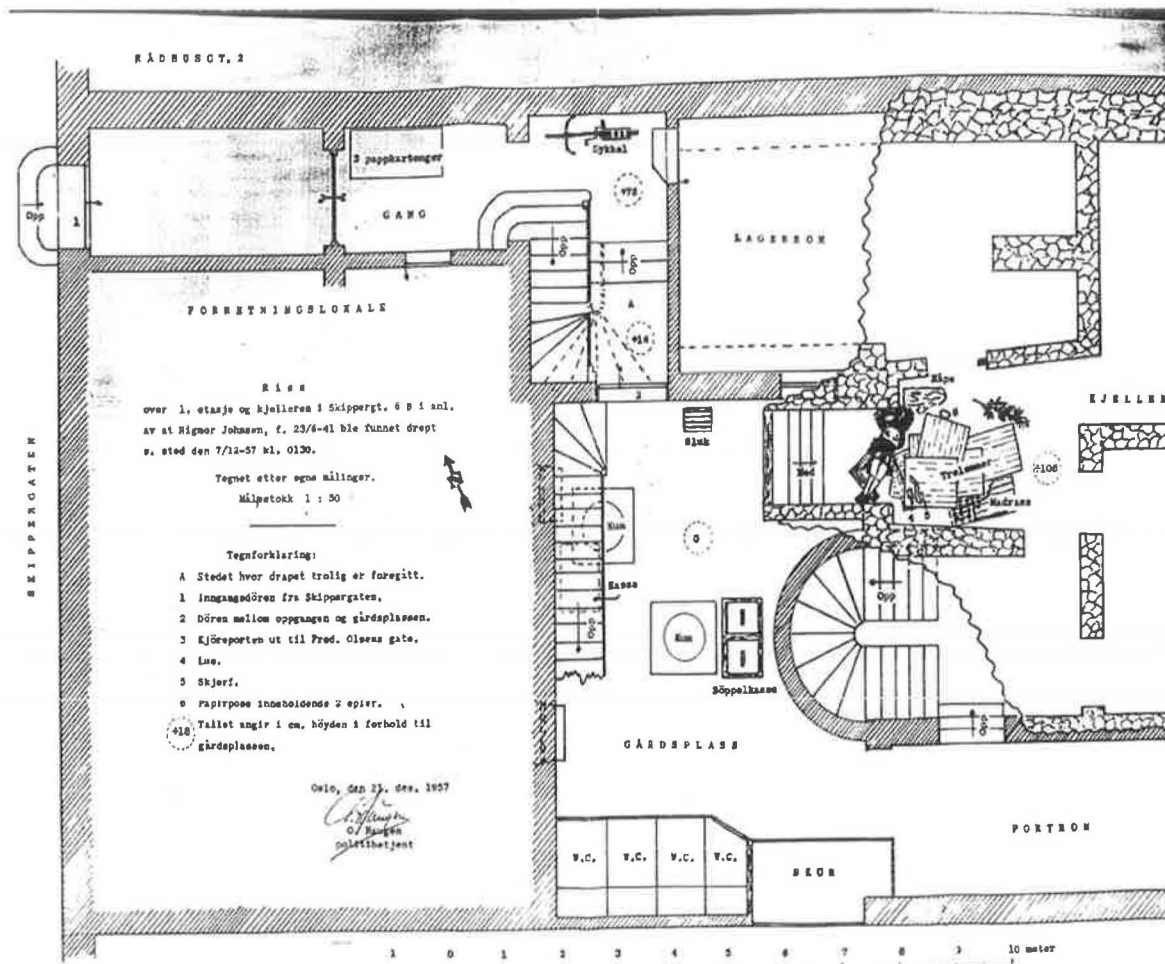
- 1 Her møttes Torgersen og Gerd ca. kl. 23.00
- 2 Her skiltes Torgersen og Gerd

Figur 10. Skippergata 6b. Bygningen strekker seg fra Skippergata til Fred. Olsens gate. Tegningen viser trappeavsatsen hvor drapet skjedde og kjelleren hvor Rigmor Johnsen (RJ) ble funnet. De to stjernene ved hodet (**) viser hvor kåpen lå. Pilen merket A viser hvorledes politiet mente liket ble flyttet fra trappeavsatsen over gårdsplassen, ned kjellertrappene og plassert på kjellergulvet. Pilen merket C peker mot kjellerdøren som førte direkte fra trappeavsatsen ned i kjelleren, og som var en alternativ vei fram til stedet der liket var plassert. (Tegningen er omarbeidet fra en tegning i Michael Grundt Spangs bok *Torgersen-saken* (Cappelen 1973).

Vi ser at hodet lå inntil hjørnet i murveggen. Vi ser også en del av bålmaterialiet, som delvis lå over liket, men som ble skjøvet vekk med en gang brannfolkene kom til stedet, før bildet ble tatt.¹²⁵

Politibetjent Haugen laget en tegning av kjelleren der liket og bålet m.v. var inntegnet, figur 17:

Figur 17. Politiets originaltegning fra 1957 av snitt gjennom Skippergata 6b. Bygningens grense mot Fred. Olsens gate ligger utenfor tegningens høyre ytterkant. Rigmor Johnsen er tegnet inn omtrent slik hun lå med hodet mot et hjørne i kjellerveggen og føttene mot den motstående vegg. Bålmaterialiet som er inntegnet, lå delvis over Rigmor Johnsen, men ble skjøvet bakover av brannmannskapet. Epleposen (6) og kåpen som begge var uten blod eller avføring, lå ved hennes hode. (Tegningen ble laget av politibetjent O. Haugen i desember 1957.)

¹²⁵ Se kapittel 13 punkt 3.3.

Figur 4. Rigmor Johnsens tynne ulljakke (golfjakke) som hun hadde på seg da hun ble funnet. Jakken var da dratt opp over brystene. Det mørke partiet midt foran er blod. Blodet kom fra ansiktet/hodet. (Politiets foto fra 1957–58.)

25 ÅR

Aktuell

Nr. 41

Oslo, 10. oktober 1970. Pris kr. 2.40 inkl. moms
Danmark: 2.00 Sverige: 1.90 inkl. moms.

FOTO: IVAR AASERUD

Rolv Wesenlund om norsk revy og Chat Noir

**TORGERSEN-SAKEN:
USKYLDIG DØMT FOR MORD?**

**HARTMANN-
SERIEN**

**LYS PÅ
DE BLINDE**

Strømsgodset mot NM og seriemesterskap

Fru Dagmar Fasting Torgersen har i nærmere 13 år kjempet for å få sin sønn løslatt. Hun er overbevist om hans uskyld,

På en benk i parken utenfor Botsfengslet, med blomster i hånd. Hun venter på at klokka skal bli ni. Det er besøkstid for sønnen Fredrik, som er dømt til livsvarig fengsel.

og hun er stolt av ham. Tilsommeren fyller hun 80 år, men så lenge hun lever skal hun aldri gi opp kampen for det hun mener er sønnens rett.

BARE EN MOR

TEKST: ALBERT KRISTIANSEN

FOTOS: IVAR AASERUD

Jeg har besøkt en mor. Hun fyller 80 til neste år. Hun heter Dagmar Fasting Torgersen, og hun fikk i juni 1958 vite at hennes sønn på 23 år var dømt til livsvarig fengsel.

Hun er en mor som aldri har tvilt på sin sønns uskyld.

Hun bor i et lite hus et stykke ute ved Mosseveien, og hennes hjem kan nesten stå som et museum over sønnen Fredrik Fasting Torgersen. Det er fullt av kister, vakkert utskårne trekister, laget av sønnen Fredrik på Botsfengslet. Det er fullt av malerier, 30-40 malerier som henger der preget av drømmer og håp, og kanskje tro. Det er landskapsbilder, bilder med mennesker og dyr og sjø og fargeprakt. Dette er Dagmar Fasting Torgersens hjem, og det er også Fredrik Fasting Torgersens hjem. Han har bare aldri vært der.

Dagmar Fasting Torgersen har i disse 13 årene aldri sløffet et besøk til sin sønn. Før om årene kunne hun nærmest besøke ham hver dag, eller rettere sagt «når De føler behov for det», som den daværende fengselsdirektøren sa. Så ble det besøk hver tirsdag og lørdag, men nå er det skåret ned til tre ganger hver fjortende dag. Når hun besøker Fredrik reiser hun med buss tett ved sitt hjem klokka 08.47, og går av i Bispe-

gata noen minutter over klokka ni. Så kjøper hun blomster som sønnen får ta med seg inn i cella, samt frukt og sjokolade som han får spise i besøksrommet så lenge visitten varer — en halv time hver gang. Altfor lite selvsagt, men det er da noe.

Fru Dagmar Fasting Torgersen var 67 år gammel da Fredrik ble dømt, og den dag i dag, nær 80 år gammel, er hun enda mer overbevist om sønnens uskyld. Jeg spør om vi får ta bilder av henne, om hun ikke er redd naboer, sladder, hvisking bak hennes rygg. *Nei!*

— Folk kan si hva de vil, jeg skjønnes iallfall ikke over å være mor til Fredrik. Jeg er stolt av ham. Jeg har forakt overfor lovbrytere, men jeg er stolt av Fredrik.

— Er De på Deres sønns vegne bitter på samfunnet?

— Kanskje vi kan bruke et slikt ord, jeg vet ikke. Jeg vet bare at han er uskyldig, og jeg vet også at det ikke var på noen pen måte politiet kom hjem til meg og fortalte at det var hendt noe med Fredrik. Jeg er vel også bitter for at hans sak ikke kommer opp igjen, slik at han kan få *bevise* sin uskyld. Jeg *vet* at gutten er uskyldig, og jeg vet hva sannheten er. Jeg har fortalt Fredrik at den dagen jeg faller fra, må han

bare kjempe videre. Han kommer til å gjøre det.

Vi ser på Fredriks bilder på veggene, der de henger tett i tett. Hun har bare ett bilde der Fredrik er motiv, det er malt av en gatekunstner i Spania. Det er mor Dagmar som har kjøpt farger og pensler til Fredriks bilder, og noen har villet kjøpt dem, men hun har nektet. De skal henge der til sønnen kommer ut, og rent bortsett fra det, — det er heller ikke alle mennesker hun ville selge Fredriks bilder til.

Vi ser på diplomer: Norsk rekord i markløft, 272½ kilo. Dattert 52.6-62. — År 1960, julemesterskapet i sjakk. — 13.8-61: Norsk rekord i benkpress, 151,5 kilo. 5.11-61: Norsk rekord sammenlagt, 602,5 kilo. Og så videre, nye rekorder og tunge løft, belønnet med diplomer og pokaler. Fredrik Fasting Torgersen var i sin tid en meget lovende idrettsmann, det er bare det at hans idrettsarene ble innenfor Botsfengslets murer. Som nevnt, Fredrik Fasting Torgersens hjem, det hjemmet han aldri har hatt anledning til å besøke, er nærmest helt og holdent preget av ham. Kobberstikk, vevarbeider der mor Dagmar har kommet med sitt garn, og overlatt utføringen til sønnen. Hun flyttet ut til huset ved Mosseveien i 1960, og der-

En av de to stuenes hjemme hos Dagmar Fasting Torgersen, en av de to stuenes der nærmest alt er preget av sønnen Fredrik, og resultatet av hans arbeid i fengslet. Han har aldri vært hjemme, for han har aldri fått innvilget noen permisjonssøknad. En dag vil han komme hjem for godt, mener moren.

Fredrik er uskyldig, sier moren

med har selvsagt Fredrik vært avskåret fra å se sitt nye hjem. Der de tidligere bodde, gikk det ikke så bra lenger. Blant annet fikk hun så altfor ofte høre at hun var mor til Fredrik Fasting Torgersen.

Mor Dagmar besøker sin sønn tre ganger pr. fjortende dag. Det er alt hun har lov til. Men ellers, ellers når hun er i byen, går hun rundt fengselet utenfor. Hun vandrer hvileløst og ser på de høye murene, på gittervinduene, og tenker på sønnen som sitter innenfor. Hun har aldri vært i cella hans. Dit får hun ikke komme, men Fredrik har fortalt så mye om den at hun nøyaktig vet hvordan den ser ut. Også hun tok del i bedrøvelsen da undulaten Snusken døde, og også hun gleder seg over duene som kommer på besøk. Skitt i skitten og eventuell duelus, Fredrik bader hver dag.

Fru Dagmar Fasting Torgersen er en mor som har kjempet mye. Hun har hatt sju barn. Fredrik er der han er, og en datter døde tragisk for noen år siden. Datteren var da enke, og nå tar mor Dagmar seg av datterens barn, på henholdsvis 12½ og 14½ år. Den yngste er jenta Kristin, mens Frode er eldst. Han snakker ofte om penger som han har etter sin avdøde far, og som han gjerne vil ha løst ut. Dersom han fikk de pengene nå, så ville han gå raskeste veien til en advokat for å få Fredrik hjem.

— Fru Dagmar Fasting Torgersen, tror De Deres sønn kommer hjem?

— Ja, dette kan ikke gå lenger. Jeg tror saken kommer opp, og at Fredrik vil bli renvasket. Hverken han eller jeg er interessert i benådning. Han har ikke gjort det han er dømt for, og har da heller ikke noe å benådes for.

— De har aldri tvilt på at Fredrik er uskyldig?

— Aldri ett minutt eller sekund i mitt liv har jeg tvilt. Jeg vet han er uskyldig.

Fru Dagmar Fasting Torgersen husker godt den natten Fredrik ble tatt. Han og en bror av ham skulle på et bryttestevne, og hun ventet de to hjem ved 22-tiden. Hun la seg, og våknet ved at Fredrik strøk henne over ansiktet. Hun hørte musikk i annen etasje, og Fredrik sa at han hadde en dame med seg hjem. Hun laget mat, noen smørbrød, og bar opp til dem, og så tok Fredrik sykkelen til mor Dagmars sønnesønn, for å følge damen hjem. Ved 04-tiden om morgenen banket det på døra, og stemmene bak den sa at det gjaldt hennes sønn Fredrik, og en ung pike som ikke var mer. Hun trodde straks det hadde skjedd en ulykke med den lille sykkelen Fredrik brukte, men det var ikke det. Det dreide seg om en 16 år gammel pike ved navn Rigmor som ble funnet myrdet i Skippergata 6 B. Det var ikke den damen Fredrik hadde med seg hjem.

Det var da det begynte. Mor Dagmar fikk først brev fra Fredrik der han skrev at hun absolutt ikke måtte tro noe av det han ble beskyldt for. Han hadde aldri gjort det.

Nå blir det en pause i samtalen i hjemmet ute ved Mosseveien, og mor Dagmar tenker sitt. Hun sier omsider halv høyt at hun aldri kan komme til å glemme den natten Fredrik ble tatt. Det er helt umulig.

— Men De har fått en stor oppgave?

— Ja, det kan De vel si, men det hjelper jo bare ikke. Jeg har skrevet til Kongen og jeg har besøkt Stortinget jevnt og trutt, men det skjer jo ikke noe. Under besøkene i Stortinget pleide jeg å snakke mye med Emil Løvlien. Han var helt på Fredriks parti.

— Fredrik fylte 36 år torsdag.

— Ja, og jeg fikk ikke besøke ham, men jeg gjorde som vanlig når han har fødselsdag. Jeg kjøpte matvarer til ham for 300 kroner, og leverte det i luka.

Fru Dagmar Fasting Torgersen har siden juli i fjor hatt reumatisk gikt, og av og til har hun knapt kunnet gå. Hun gjør det likevel når det gjelder turene til Oslo, og besøkene til Fredrik.

— Om jeg så skal krabbe hele veien, så må jeg til ham.

Ordefe er ikke store i hennes munn. Det bare er slik.

Det er mye rart mor Dagmar ikke riktig begriper, som for eksempel at Fredrik er nektet å motta cowboy-bøker. Han får ikke lese slike bøker. Det heter seg at det er smusslitteratur.

— Jeg forstår ikke det. Jeg leser selv ofte slike bøker, og jeg synes ikke det kan være noe urenselig i dem.

— Hva snakker De og Fredrik om når De besøker ham?

— Om oss hjemme, om hans søsken eller andre slektninger. Om hjemmet hans her, eller om tipping, kanskje. Eller om duene som besøker ham, han er så glad i dyr.

Mor Dagmar ser på bildene, og peker på ett av dem: — Da Fredriks søster døde i 1963, spurte jeg ham om han ikke kunne lage et kors til hennes grav. Han orket ikke det. I stedet kom dette bildet.

Motivet er en kvinne, hvilende på et kors. Det er signert F.T.-65.

Vi ser også på et annet bilde. Det forestiller en gammel mann som hviler ansiktet i hendene, i en nærmest oppgitt stilling. Da mor Dagmar fikk det hos Fredrik, sa han at «slik kommer jeg også til å sitte så lenge ingen gjør noe.»

Fru Dagmar Fasting Torgersen har ikke gitt opp. Hun tror noe må gjøres, og hun vet at da vil hennes sønn bli frikjent. Hun vet i hvert fall at hennes sønn, Fredrik Fasting Ludvig Torgersen, dømt til livsvarig fengsel og 10 års sikring, er uskyldig.

Hun tror det finnes rettferdighet her i livet.

Hr. Bjerneboe.

Det gjeller Frederik Fasting Torgersen-saken. På grunn av invaliditet og dårlig helse forøvrig har jeg først nå kunnet skrive dett og takke Dem for Deres kamp for Torgersen-saken. I 15 år har jeg trodd ---- og tror av hele mitt hjerte --- at han er helt uskyldig. Som leieboer i Skippergaten 6 B hadde jeg så å si "orkesterplass" den natten de tragiske skjeddde. Jeg bodde i leiligheten over vaktmesteren i bakbygning en. Som enslig enkefrue levde jeg så å si bak låste dører, jeg så og hø ting skje som gjorde meg redd for mitt liv. Og jeg tidde med alt helt t dagen etter mordet i kjelleren. Da fortalte jeg på Viktoria Terrasse om den mannen som jeg i alle disse år har holt som Rigmors drapsmann.

Jeg lånte den mistenkte penger etter evne for å unngå b Forsvarsløs som jeg var i en slik slum, jattet jeg med. Og vedkommende gamle mor hadde all min sympati. Vi var de beste venner. Denne mannen (som slet ikke fornærmet meg) levde ikke så svært lenge etter Rigmors død, muligens en 3 års tid? Prøv å finne vaktmesterparet, Åse og Knut Knutsen. (de er fraskilt nå) Han var blikkenslager.

De to og jeg var gode venner og snakket sammen om de h lusinasjoner som en viss person led av etter mordet. Han var helt edru han stotret om "griseskrotter" som han slepte ned i kjelleren osv osv. I et brev er det umulig å gå i detaljer, det ville kreve en pakke ark. La meg i korthet si at den som drepte Rigmor MÅTTE VÆRE LOMMEKJENT I GÅ en. Selv bodde jeg der i 2 uker før jeg ante noe om kjelleren og at lem men var åpen. Gården mellom bygningene var dyster som en grav om natter ingen fremmed ville kunnet finne frem til kjelleren eller visst at lem var ulåst.

Og enkelte vitneprov var så utrolige at jeg skrev til i svareren Knut Blom om det. Hr. Bjerneboe, som forfatter mener jeg De har intuisjon og menneskekunnskap. Tenk Dem mennesker som plutselig s en sjanse til å komme i focus, skurekoner (ingen forkleineslse for det ærlige yrket) som kaller seg selv "hovedvitner" etc. Slummens heltinne melkebutikkens interessanteste kunder. Under eds ansvar sa jeg dette i lagmannsretten. Og litt til.

Aktor, hr. Dorenfelt ventet vel mer "ved til bålet si og var utsøkt ironisk. For å knuse og knekke en stakkars mark, det ves: nullet som stod der, forkynte han med høy røst at:

"Dette vitnet skal krysseksamineres." (Les papirene.)

" Ja med glede hr. aktor" sa jeg meget høflig. "Det flere ting jeg ønsker å opplyse retten om. "

Og hør nå hr. Bjerneboe: Etter å ha bladd i noen pap: et par minutter, bjeffet hr. Dorenfelt:

" Jeg frafaller eksamineringen."

Refleksjonene gjør seg selv. Dette skriver jeg ikke bak noens rygg. Hr. riksadvokaten i sitt høye embete må inderlig gjerne lese hvert ord. Skulle noen ønske flere detaljer i sakens anledning, bo jeg i Kingosgate 20, II etasje. Leilighet 244.

Som et apropos sier jeg: Bare en helt uskyldig mann hadde i 15 år kunnet beholde sin åndelige balanse og et sjeleliv uten hat og bitterhet. Smålighetens "glorie" var vel da hevngjerrige mennesker fratok en ensom mann hans skrivemaskin.

Og enda hadde han åndskraft nok til å skrive dikt. Jeg er ikke av de sentimentale, dertil har livet hatt for mange "knyttneve-slager" å by på, men det gledet mitt hjerte å høre i radio en anmeldelse av Torgersens dikt. HIS HAM FRA EN ELDRE DAME OG SI DET:

Gudskjelov for Torgersens gamle mors skyld og hans øvrige familie at det finnes en mann som Dem, hr. Bjørneboe.

Historien beviser dessverre tilfulle at justismord har skjedd, mange ganger. Mennesker har blitt hengt uskyldig. Her i vårland minnes vi Hetlesaken.

Torgersen stakkar ble vel dømt på sin "fortid". Nå leser jeg til min glede at advokat Alf Nordhus har adskillig å si om Torgersens "voldtekts-sak" med mere. Om en ung mann drikker litt, behøver han ikke være morder.

Hva angår Torgersens "såkalte overfall" i lagmannsretten, vil jeg spørre: Hva ville andre gjort i samme situasjon??? At naturen gikk over opptuktelsen et øyeblikk er forståelig. Mindre forståelig er et jurymedlems "tapre innblanding". Man blir kvalm av det. At ikke bare "den lille mann" er utsatt for justismord, bekreftes vel best av den gamle Dreyfus-saken. Prestisje, sjofelheter og sjalusi og kanskje rasehat kvalte mannen som ble sendt til Djeveløya. Men Sola ga seg ikke. Kjære hr. Bjørneboe, gi Dem ikke De heller!

De har bakgrunn, Deres ord har tyngde. Vi andre i grasrota tror og håper. I parentes vil jeg avslutte med dette: Hvis det i Norge er samme rett for Loke som for Tor, må noe gjøres. Jeg tviler på det. Når en kvinne som Astrid Blesvik med ubegrensede pengemidler i ryggen og "legeattester" i firedobbelte antall får landets Høyesterett til å "utsette" soningen, da reagerer også grasrota. Fra mann til mann, fortelles det, også "kongens mangeårige veninne" -- beskrevet i dansk Billedbladet ifjor ----- hun har astma. Men hva har de arme mennene som hengte seg i cellene sine??? Jeg bare spør.

Med hilsen, enkefru Helga Paulsen.

Kingosgate 20. II. Leilighet nr. 244. Oslo 5 (

*Jon Ingulf Medbø, forsker dr.scient.
David Senn, professor DDS*

C. Brev til Justisministeren av 9. juni 2008

"Brev til Justisministeren, som vi håper du vil undertegne:

Fra: Forskere innen medisin og naturvitenskap
Kontaktperson: Professor dr.med. John Kjekshus
Rikshospitalet, 0027 Oslo
(E-post: john.kjekshus@medisin.uio.no)

Oslo 9. juni 2008

Justisminister Knut Storberget
Postboks 8005 Dep
0032 Oslo

Vitenskapelig bevisvurdering som grunnlag for rettssikkerheten

Påtalemyndigheten og domstolene bruker ofte medisinsk og naturvitenskapelig sakkyndighet. Disse vitenskaper kan gi avgjørende bidrag til riktige dommer, så fremt domstolene har evne til å forholde seg kompetent og kritisk til vitenskapens bidrag. En forsvarlig behandling krever at domstolene redegjør spesifikt og konkret for sine vurderinger og slutninger og at de ikke ser bort fra vitenskapelige utredninger uten å gi en begrunnelse som kan etterprøves faglig.

Dessverre er det fare for feil og misforståelser når jus på den ene siden og medisin/naturvitenskap på den annen side møtes. Dette har vist seg i praksis gjennom mange år i saker fra både inn- og utland. Problemstillingen er av særdeles stor betydning for rettssikkerheten.

En aktuell påminnelse om at det er grunn til å se nærmere på disse spørsmålene, er de erfaringer ti av våre kolleger gjorde under Gjenopptakelseskommisjonens behandling av deres bidrag som sakkyndige i drapssaken mot Fredrik Fasting Torgersen.

Da kommisjonen i årene 2004-2006 behandlet den 50 år gamle saken, utarbeidet våre kolleger omfattende skriftlige utredninger om de tre tekniske bevisene som felte Torgersen. I tillegg skrev de før saken ble avgjort et felles brev datert 18.09.06 (vedlagt) hvor de beklaget "at det i vitenskapens navn ble begått elementære og alvorlige feil i Torgersen-saken i 1958". De uttrykte "uro og undring" over at påtalemyndigheten fortsatt hevdet at de tre tekniske bevis knytter Torgersen til drapet. Våre ti kolleger ønsket å fjerne enhver tvil ved å "si klart fra at en slik tolkning ikke er vitenskapelig holdbar".

I brevet slo våre kolleger fast at de 1) ”har inngående kjennskap til ett eller flere av de tre tekniske bevisene i Torgersen-saken”, 2) at de sakkyndige i 1958 ”med nær 100 prosent sikkerhet knyttet Torgersen til drapet”, til tross for at 3) ”De sakkyndige i 1958 verken hadde eller brukte metoder som kunne gi svar på hvorvidt de tekniske sporene på åstedet/offeret knyttet Torgersen til drapet”.

Vi vil ikke ha uttalt noe om skyldspørsmålet ved denne omstridte straffesaken. Videre anser vi det som selvsagt at domstolene skal ha det endelige og overordnede ansvar for den helhetlige bevisvurderingen.

Det vi imidlertid ikke kan akseptere, er at Gjenopptakelseskommisjonen i sitt avslag (8.12.06) på begjæringen om ny prøving for domstolene avfeide våre kollegers brev som et ”engasjert partsinnlegg” (s. 517), og at kommisjonens leder i et intervju til TV2 konkluderte slik: ”Vitenskapen får uttale hva de vil”. Kommisjonens arbeid skal være en garanti for rettssikkerhet i straffesaker. Det er derfor skremmende at den slik neglisjerer moderne vitenskapelige metoder uten å gi noen konsistent analyse med troverdig begrunnelse.

Gjenopptakelseskommisjonens holdning reiser ubehagelige spørsmål, både om rettssikkerheten og om rettsvesenets kompetanse i bevisvurdering. Vi ber Justisministeren ta initiativ for å sikre at rettsvesenet fungerer på en slik måte at oppdatert og kritisk vitenskapelig metode sikres en plass i bevisvurderinger. Bare da kan eksperter fra medisin og naturvitenskap ta ansvar for å medvirke som sakkyndige.

Vi vil være takknemlige for å få bekreftet at brevet er mottatt. Videre ber vi om å bli holdt orientert om eventuelle tiltak Justisministeren måtte finne rimelig å iverksette for å sikre at rettsvesenet forholder seg til vitenskapelig begrunnede konklusjoner på en faglig forsvarlig måte. Det er sterkt ønskelig med et samarbeid på dette feltet for å bedre rettssikkerheten.

Vedlagt følger en liste over kolleger innen medisin og naturvitenskap som har underskrevet dette brevet. Jeg er blitt delegert å underskrive for oss alle.

Med vennlig hilsen
John Kjekshus

Jeg slutter meg til og ønsker å signere:

Jan Brox, prof., overlege Nora Ahlberg, prof., fil.dr.

G. Cecilie Alfsen, 1.aman., dr.med., overlege

Per Andersen, prof.em., dr.med.

Tom Andersen, prof., dr.philos.

Torgeir B. Andersen, prof., dr.philos.

Trond Andersen, 1.aman., cand.real.

Richard Armstrong, prof.em.

Dan Atar, prof.
 Rigmor Austgulen, prof., dr.med.
 Bjørn Backe, prof., dr.med., overlege
 Oddmund Bakke, prof., dr.ing.
 Kolbein Bell, prof.
 Haakon Benestad, prof., dr.med.
 Jens P. Berg, prof., dr.med.
 Veronica Bergan, PhD, forsker
 Linda H. Bergersen, PhD, seniorforsker
 Stine Bergholtz, PhD
 T.V. Bhuvanewari, prof.
 Robert Bjerknes, prof., dr.med.
 Lars Bjertnes, prof., dr.med., overlege
 Lars Björkman, prof., med.dr.
 Knut Bjørlykke, prof., dr.philos.
 Magnar Bjørås, prof., dr.med.
 Jan G. Bjaalie, prof., dr.med., instituttbestyrer
 Arnoldus Schytte Blix, prof., dr.philos.
 Rune Blomhoff, prof., dr.philos.
 Atle M. Bones, prof., dr.scient.
 Berit Borch-Iohnsen, prof.em.
 Ragnheidur Bragadottir, 1.aman., PhD, overlege
 Clive Bramham, prof.
 Geir Bredholt, dr.scient.
 Jarle Breivik, 1.aman., dr.med.
 Knut Breivik, 1.aman., dr.scient., seniorforsker
 Roy M. Bremnes, prof., dr.med., overlege
 Yngve Bremnes, 1.aman., dr.med., overlege
 Per Brodal, prof., dr.med.
 Frank R. Brosstad, prof., dr.med.

Øyvind S. Bruland, prof., dr.med, overlege
 Morten Brun, 1.aman.
 Ranveig Braathen, PhD
 Anders Bærheim, prof.
 Jarl Bøgwald, prof., dr.philos.
 Ketil André Camilio, forsker
 Farrukh A. Chaudhry, prof., dr.med.
 Kai Christensen, PhD
 Fernando Corfu, prof., dr.
 Hans A. Dahl, prof., dr.med.
 Bjørgulf Dahle, tannlege
 Niels Christian Danbolt, prof., dr.med.
 Jan Delabie, prof.
 Finn Drabløs, prof., dr.scient.
 Henning Dypvik, prof., dr.philos.

Lars Eide, 1.aman.
 Sturla H. Eik-Nes, prof., dr.med., overlege
 Hans Petter Eikesdal, PhD
 Øivind Ekeberg, prof., dr.med.
 Anders Elverhøi, prof., dr.med., prodekan
 Oddbjørn Engvold, prof., dr.philos.
 Arvid Erdal, aman.em.
 Anne Eskild, prof.
 Winnie Eskild, prof., dr.philos.
 Stein A. Evensen, prof., dr.med., tidl. dekan
 Per Farup, prof., forskningssjef
 Svein-Erik Fevolden, prof., dr.philos.
 Torgeir Flatmark, prof., dr.med.
 Siri Forsmo, 1.aman., dr.med.
 Erik Fosse, prof. dr.med., avd.sjef
 Sigbjørn Fossum, prof., dr.med.
 Åshild Fredriksen, prof., dr.scient.
 Eirik Frøngen, 1.aman., dr.scient.
 Stig S. Frøland, prof., dr.med., overlege
 Harald Furnes, prof., dr.philos.
 Morten Førre, dr.scient.
 Kaare M. Gautvik, prof., dr.med.
 Leiv-J. Gelius, prof., dr.techn.
 Mads Gilbert, prof., dr.med., overlege
 Yngvar Gjessing, prof.em.
 Anders Goksøyr, prof., dr.scient.
 Jan Oxholm Gordeladze, prof., dr.philos.
 Ole Kristian Greiner-Tollersrud, prof.
 Kristian Gundersen, prof., dr.philos.
 Cecilie Hagemann, overlege
 Erling A. Hammer, prof.em., PhD
 Nils-Martin Hanken, 1.aman.
 Gaute Hansen, dr.scient., førstelektor
 Jan Petter Hansen, dr.scient., instituttleder
 Thor W. Ruud Hansen, prof., dr.med., overlege
 Torbjørn Hansen, 1.aman., dr.med.
 Trond Vidar Hansen, 1.aman., dr.scient.
 Morten Harboe, prof., dr.med., tidl. dekan
 Espen Hartveit, prof., dr.med.
 Ingeborg Hartz, 1.aman., dr.scient.
 Kjell Haug, prof. dr.med., prodekanus
 Trude Haug, dr.scient., forsker
 Paul Heggelund, prof., dr.philos.
 Ida K. Hegna, 1.aman., cand.real.
 Hans Erik Heier, prof., dr.med., overlege
 Karen B. Helle, prof.em., dr.philos.

Dag O. Hessen, prof., dr.philos.
 Dag Ø. Hjermann, dr.scient., forsker
 Per Hoff, prof., dr.philos.
 Knut Holtedahl, prof., dr.med.
 Kirsten Bjørklund Holven, 1.aman., dr.philos.
 Robert S. Horn, prof.em.
 Arnt-Ove Hovden, PhD
 Anne Karin Hufthammer, 1.aman., cand.real.
 Henrik S. Huitfeldt, prof., dr.med.
 Nils-Erik Huseby, prof., prodekan
 Steinar Husebye, prof.em., dr.philos & PhD
 Gunnar Husby, prof., dr.med.
 Katrine Husum, dr.scient., forsker
 Ketil Hylland, prof., dr.scient.
 Runar Ile, 1.aman., dr.philos.
 Stein Opjordsmoen Ilner, prof., dr.med.
 Ole-Erik Iversen, prof., dr.med., overlege
 Bjarne K. Jacobsen, prof., dr.philos.
 Eva-Marie Jacobsen, dr.med.
 T. Jacobsen, prof.em.
 Andreas O. Jaunsen, dr.scient.
 Stig Jeansson, prof., dr.med., overlege
 Peter Jebsen, overlege
 Einar Jensen, prof.
 Harald B. Jensen, prof.em.
 Lita Greve Jensen, 1.aman., cand.real.
 Vidar R. Jensen, 1.aman., dr.ing.
 Finn-Erik Johansen, prof., PhD
 Roar Johnsen, prof., dr.med.
 Trygve Johnsen, prof., dr.scient.
 Roland Jonsson, prof., dr.odont., instituttleder
 Even Hjalmar Jørgensen, prof.
 Trond Ø. Jørgensen, prof., dr.philos.
 Karl-Henning Kalland, prof., dr.med., instituttleder
 Dag A. Karlsen, 1.aman., dr.scient.
 Steinar Johan Karlsen, prof. dr.med., klinikkisjef
 Håvard Kausrud, 1.aman.
 Peter Kierulf, prof.em., dr.med.
 Jan-Eirik Angell Killie, dr.scient, rektor
 Andreas J. Kirchhefer, dr.scient., forsker
 John Kjekshus, prof., dr.med.
 Jens Kjeldsen-Kragh, prof., overlege
 Kristin S. Klock, prof.
 Ladislav Kocbach, prof.
 Kristofer Kolltveit, prof.em.
 Solveig Kristensen, 1.aman., dr.scient.

Svein Kristiansen, prof., dr.philos.
 Yngve Kristoffersen, prof.
 Nils Gunnar Kvamstø, prof. dr.scient.
 Lise Kveberg, postdok
 Knut Kvernebo, prof., dr.med., overlege
 Frøydis Langmark, direktør, patolog
 Terje Larsen, prof., dr.philos.
 Petter Larsson, prof., dr.philos.
 Stein-Erik Lauritzen, prof., dr.philos.
 Hanna-Kirsti S. Leiros, dr.scient., forsker
 Nils Anders Leversen, cand.scient.
 Kjell Lindgård, førstelektor, dr.scient.
 Anja Schou Lindman, dr.philos.
 Marit Sjo Lorentzen, dr.scient.
 Walter Lund, prof., dr.philos.
 Henning Lygre, 1.aman., dr.odont.
 Frode Lærum, prof., dr.med.
 Erik Løvaas, 1.aman.
 Jan Maehlen, prof., dr.med.
 Thomas Marcussen, dr.philos.
 James Mercer, prof., PhD
 Øyvind Mikalsen, prof., dr.
 Ingvild Mikkola, 1.aman., dr.scient.
 Rolf Mjelde, prof.
 Ole D. Mjøs, prof., dr.med.
 Tron Anders Moger, 1.aman., forsker
 Arne Kristian Myhre, 1.aman., dr.med., overlege
 John Gunnar Mæland, prof., dr.med.
 Cato Mørk, prof., dr.med., overlege
 Odd Mørkve, prof., dr.med.
 Jacob B. Natvig, prof., dr.med., tidl. sykehusdirektør
 Evelyn Neppelberg, 1.aman., PhD
 Jahn M. Nesland, prof., dr.med., klinikkjef
 Else-Ragnhild Neumann, prof., dr.philos.
 Gunnar Nicolaysen, prof., dr.med., instituttbestyrer
 Kaare M. Nielsen, prof.
 Laila Niiranen, PhD, forsker
 Inger Nordal, prof., dr.
 Kaare R. Norum, prof.em., tidl dekan og rektor UiO
 Johan Petter Nystuen, prof., dr.philos.
 Richard W. Olaussen, dr.med., overlege
 Kirsten Osen, prof.em., dr.med.
 Jan-Bjørn Osnes, prof., dr.med.
 Ole Petter Ottersen, prof., dr.med., rektor UiO
 Gunnar Ottesen, univ.lektor
 Jouko Pirhonen, prof., dr.med, overlege

Kristian Prydz, prof., dr.scient.
 Andreas Quale, 1.aman.em., dr.philos.
 Svein Arvid Rasmussen, prof., dr.med.
 Aina Westrheim Ravna, dr.scient.
 Øystein Rekdal, prof., dr.scient.
 Lars M. Rimol, PhD
 Ari Rinne, prof., dr.med.
 Eric Rinvik, prof., dr.med., tidl. instituttbestyrer
 Borghild Roald, prof., dr.med., overlege
 Torbjørn Rognes, 1.aman., dr.philos., forsker
 Johan Ræder, prof., overlege
 Therese H. Røst, PhD
 Morten Raastad, 1.aman.
 Svein Samdal, prof.
 Olav Sand, prof., dr.philos.
 Inger Sandlie, prof., dr.scient.
 Per Morten Sandset, prof., dr.med., overlege
 Ola Didrik Saugstad, prof., dr.med., instituttleder
 Rolf Seljelid, prof., dr.med.
 Terje Simonsen, 1.aman., overlege.
 Erik Skaret, prof., dr.odont.
 Kirsten Skarstad, prof., dr.philos.
 Liv Skartveit, 1.aman., dr.odont.
 Arnulf Skjennald, prof., dr.med.
 Ole Henning Skjønberg, prof., dr.med.
 Tore Skodvin, 1.aman., dr.scient.
 Tor Skomedal, prof., dr.med.
 Geir Slupphaug, prof., PhD
 Stein Tore Solem, aman., dr.scient.
 Bård Smedsrød, prof., dr.philos., instituttleder
 Rigmor Solberg, prof., dr.philos.
 Ludvig M. Sollid, prof., dr.med.
 Halvor Sommerfelt, prof., dr.med.
 Jacob J. Stamnes, prof., PhD
 Nils Chr. Stenseth, prof., dr.philos.
 Karl-Arne Stokkan, prof., dr.philos.
 Gunhild Vesterhus Strand, prof., dr.odont.
 Tor A. Strand, dr.med., forsker
 Einar N. Strømmen, prof.
 Einar Svarstad, 1.aman., dr.med.
 Baldur Sveinbjørnsson, 1.aman., dr.philos.
 Lars Othar Svaasand, prof.em., PhD
 Tor G. Syvertsen, prof.
 Ole A. Sæther, prof.em.
 Thomas Sæther, PhD
 Una Ørvim Sølvik, 1.aman.

Karen Kristine Sørensen, dr.scient.
 Tor Sørøvik, prof.
 Dag Sørli, prof., dr.med., overlege
 Finn Søråas, prof.em.
 Chantal Tallaksen, prof., overlege
 Kjetil Taskén, prof., dr.med.
 Grethe S. Tell, prof., dr.philos.
 Dag Steinar Thelle, prof., dr.med.
 Tage Thorstensen, PhD
 Arne Tjølsen, prof., dr.med.
 Geir E. Tjønnfjord, prof., dr.med., overlege
 Torbjørn Trondsen, prof.
 Tordis A. Trovik, 1.aman., dr.odont.
 Terje Traavik, prof., dr.philos.
 Olav Vadstein, prof., dr.philos.
 Guro Valen, prof., dr.
 Frode Vartdal, prof., dr.med., divisjonsleder RH
 Morten H. Vatn, prof., dr.med., overlege
 Rolf D. Vogt, prof.
 Karl-Dag Vorren, prof., cand.real.
 Tore Vorren, prof., dekan
 John Torgils Vaage, prof., dr.med., kliniksjeff
 Ivar Walaas, prof., dr.med.
 Knut Reidar Wangen, 1.amam., dr.polit.
 Finn-Arne Weltzien, dr.scient., forsker
 Hege Wergedahl, dr.scient.
 Arild Wikan, 1.aman., dr.scient.
 Jan-Olof Winberg, prof., dr.philos.
 Per Johan Wisth, prof., dr.odont.
 Cecilie Wium, cand.med.
 Torgeir Bruun Wyller, prof., dr.med., overlege
 Arne Yndestad, dr.philos., forsker
 Bjørn Øgaard, prof., dr. odont.
 Ole Andreas Økstad, 1.aman., dr.scient.
 Mats Ökvist, PhD
 Torfinn Ørmen, 1.aman., cand.scient.
 Bjarne Østerud, prof., dr.philos.
 Anne Carine Østvold, prof., PhD
 Reidunn B. Aalen, prof., dr.scient., instituttleder
 Jo Aarseth, dr.scient.
 Ivar J. Aaraas, prof., dr.med.
 Eyvind Aas, 1.aman., dr.philos.
 Ellen Aasum, 1.aman., dr.scient.

*Festskrift
til Fredrik
Fasting
Torgersen*

Utgitt til 80-års dagen 1. oktober 2014

REDAKSJONSKOMITÉ:

Kari Os Eskeland (*redaktør*), Håvard Mossige,
Øystein Os Simonsen, Thorvald Steen, Per Holck

NILS ERIK LIE (f. 1942) er tidligere førstelagmann i Borgarting lagmannsrett.

Endring av en overbevisning

I JUNI 1958 VAR JEG 15 ÅR og en ivrig avisleser. Jeg har langt inne på netthinnen et vagt bilde av å ha lest i Aftenposten om Torgersensaken i Eidsivating lagmannsrett i de aktuelle dagene. Men dette bildet kan selvfølgelig være etablert senere.

På tidlig 1970-tall, som fersk advokat, fanget jeg opp at det ble arbeidet med Torgersensaken. Jeg var klar over at forfatteren Jens Bjørneboe hadde engasjert seg og blant annet skrevet stykket «Tilfellet Torgersen», men jeg så det aldri på Club 7 eller andre steder. I stedet kjøpte jeg Michael Grundt Spangs bok «Torgersensaken» og slo meg til ro med den – ikke minst på grunnlag av Johs. Andenæs' bekreftelse av at «fremstillingen nøye stemmer med det som fremgår av dokumentene.» Så forsvant Torgersensaken ut av mitt liv, bortsett fra at Grundt Spangs bok ble stående i bokhylla.

Etter en del år som advokat og dommer ble jeg i 1996 domstolleder i den domstol hvor Torgersen ble dømt i 1958, og som i 1995 hadde endret navn fra Eidsivating til Borgarting lagmannsrett. I den forbindelse kom Torgersensaken inn i livet mitt på ny, da den i 1997 ble begjært gjenopptatt nok en

gang. Saken ble på vanlig måte fordelt til en av dommerne som da arbeidet i lagmannsrettens kjæremålsavdeling. Jeg skjønnte at den ville bli arbeidskrevende, og holdt meg i hovedtrekk orientert om fremdriften, først og fremst om arbeidet med å få oppnevnt nye sakkyndige til å få vurdert det såkalte tannbittbeviset.

Lagmannsrettens kjennelse av 18. august 2000, som avsto gjenopptakelsesbegjæringen, leste jeg med tilfredshet og syntes den var solid og velbegrunnet. Jeg husker at jeg ble opprørt da jeg leste i dagspressen at professor Ståle Eskeland karakteriserte avgjørelsen som et intellektuelt havari.

Under disse omstendigheter tok jeg Høyesteretts kjæremålsutvalgs kjennelse av 28. november 2001, som forkastet kjæremålet over lagmannsrettens kjennelse, til tilfreds etterretning. Som avisleser registrerte jeg selvfølgelig også det nye fremstøtet mot Gjenopptakelseskommissjonen da den var opprettet, og avslaget derfra i 2006, samt det tilsvarende avslaget fra en kommisjon med ny sammensetning i 2010.

Med dette hadde det forblitt hvis det ikke hadde vært for to personer. Professor Ståle Eskeland har jeg kjent siden studietiden på 1960-tallet. Vi hadde en del sosial kontakt som studenter, men siden har kontakten vært mer sporadisk, først og fremst som konsekvens av den nære forbindelse jeg har hatt med fakultetet – som ekstern sensor i Ståles fag og i andre sammenhenger – gjennom mange år. Etter hvert hadde jeg også fanget opp engasjementet hans i Torgersensaken.

Våren 2013, da vi satt sammen i et oppgaveutvalg, kom Eskeland med en oppfordring til å se på Torgersensaken, og gjorde meg oppmerksom på det omfattende materiale som befant seg på hjemmesiden «Torgersensaken.no». Jeg har alltid hatt lett – kanskje alt for lett – for å besvare slike forespørsler bekreftende, hvilket jeg også gjorde i denne situasjonen, men noen særlig entusiasme var det ikke i det fra min side. Tross alt var det fastslått i en serie avgjørelser at det ikke var grunnlag for å gjenåpne saken.

Og noen prioritert aktivitet ble dette ikke i min kalender de første månedene etter at jeg hadde svart. Den som skal takkes for at jeg omsider kom i

gang, er min partner og inspirator Kirsten, som kjente til Eskelands utspill. Kirsten har en beundringsverdig rettferdighetssans og et engasjement for de svake i samfunnet som det er vanskelig å finne maken til. Hun ga seg ikke før jeg hadde satt meg til PCen og lovet at nå skulle jeg ta tak i saken.

Det var naturlig å begynne med å lese Grundt Spangs bok på ny, samt lagmannsrettens og Høyesteretts kjæremålsutvalgs avgjørelser fra 2000-2001, før jeg gikk løs på Gjenopptakelseskommissjonens avgjørelse fra 2006 – jeg skjønnte raskt at avgjørelsen fra 2010 inneholdt lite av selvstendig verdi – og Eskelands imponerende 542 sider lange utredning om «Bevisene i Torgersen-saken». Den siste gjorde inntrykk.

Det første som slo meg var den underlige opptreden som politi og påtalemyndighet mente Torgersen hadde gjort seg skyldig i. Her skal han i stummende mørke ha rigget til et bål over liket i kjelleren i Skippergaten 6b, for deretter å gå til Youngstorget og ta drosje hjem til Tøyen for å hente manglende fyrstikker. Her skal han først tatt det med ro en halv times tid, for så å skifte klær og sykle tilbake til Skippergaten 6b på en guttesykel uten lys for å tenne på, etter først å ha satt fra seg sykkelen i en oppgang som han tilfeldigvis fant åpen på den andre siden av gaten. Det var ingen ting som knyttet ham til forbrytelsen, og hvorfor i all verden skulle han da vende tilbake på denne måten? Banaliteter som at forbrytere vender tilbake til åstedet har ingen plass i en tragisk sak som denne.

Hvis en i seg selv usannsynlig historie som dette skal aksepteres, må den ha solid belegg i bevisførselen i saken, tenkte jeg videre. En gjennomgangsmelodi i kommisjonens avgjørelse fra 2006 var imidlertid at den mente at man ikke kunne vite hvordan lagretten hadde vurdert bevisene i juni 1958 og hva den hadde lagt vesentlig vekt på.

Vel, vel, sa jeg til meg selv, da får vi prøve å finne ut om vi har noen signaler om dette. Grundt Spangs bok og Aftenpostens referater etterlot liten tvil. De sentrale bevisementene hadde vært de oppnevnte sakkyndiges redegjørelser for de såkalte tekniske bevisene – tannbittbeviset, avføringsbeviset og barnålbeviset – samt forklaringen fra vitnet Ørnulf Bergersen,

som hevdet å ha sett Torgersen komme ut av en port i Skippergaten på et tidspunkt som samsvarte med påtalemyndighetens hypoteser om ham som drapsmannen. Det kan ikke være tvil om at disse bevisementene har vært avgjørende for lagretten. Jeg begynte med de sakkyndige, og prøvde først å skjønne substansen i tannbittbeviset, som åpenbart hadde vært det bevis som ble tillagt størst vekt. De sakkyndige Strøm og Wærhaug hadde ikke vært i tvil om at Torgersen hadde avsatt bittet, og hadde klart gitt uttrykk for dette overfor lagretten. Hvordan kommisjonen da kunne si at det ikke var ”grunnlag for å hevde at tannbittbeviset alene ble tillagt spesielt stor vekt” hadde jeg vanskeligheter med å forstå. Og de engelske sakkyndige hadde nå endret sitt syn på Torgersen som biter fra «very likely» til «between possibly and likely» og dessuten anbefalt kommisjonen å se bort fra tannbittbeviset! I tillegg hadde annen fagkompetanse positivt utelukket Torgersen som biter. Men kommisjonen mente allikevel at saken «for så vidt gjelder dette spørsmål/bevis» ikke sto «særlig annerledes enn ved Høyesteretts kjeremålsutvalgs behandling i 2001». Dette skjønnte jeg rett og slett ikke.

Nå var nyfikenheten vekket for alvor. Var det grunn til å tro at Strøm og Wærhaug hadde særlig kompetanse som gjorde dem bedre kvalifisert enn de øvrige sakkyndige som hadde uttalt seg i etterkant? Dette var åpenbart lagmannsrettens syn når den nektet å oppnevne en tredje sakkyndig vedrørende dette spørsmålet, og begrunnet dette med at disse to var «begge fremstående og anerkjendte videnskapsmenn på dette felt». Problemet var bare at Strøm ikke var vitenskapsmann, selv om han hadde en relativt omfattende praktisk rettsodontologisk erfaring, og Wærhaug, som var vitenskapsmann, var uten rettsodontologisk erfaring. Og erfaring med å tolke bitt i kvinnebryst hadde ingen av dem. Sto vi overfor et tilfelle hvor manglende reell kompetanse ble forsøkt skjult gjennom å uttale seg med større sikkerhet enn det var grunnlag for? Fenomenet er ikke ukjent. Og jeg følte at jeg ikke hadde kommet noe nærmere det virkelig fellende beviset enn da jeg begynte. Saken hadde nå tatt tak i meg for alvor, og jeg skjønnte at jeg ikke kunne gi meg før jeg hadde kommet til bunns.

Jeg fortsatte med avføringsbeviset. At samtlige avføringsspor inneholdt celler fra erter, sammenholdt med det faktum at avdøde notorisk hadde spist ertesuppe et par dager i forveien, var ikke lett å komme utenom. At en av de sakkyndige som uttalte seg om dette spørsmålet, ga uttrykk for en klar overbevisning om identisk kilde, har selvfølgelig også gjort inntrykk på lagretten. Men hvordan kunne Torgersen ha fått avføringen på seg, dersom han var drapsmannen? Hvorfor ble ikke dette spørsmålet stilt og besvart av kommisjonen? Avføringen på turnskoen kunne selvfølgelig ha kommet fra tråkk i avføringen på drapsstedet. Men hva med avføringen i bukselommen og på fyrstikkesken, som jo befant seg i jakkelommen?

Denne usikkerheten førte meg med nødvendighet til neste spørsmål: Hvordan kunne man være sikker på at avføringsprøvene som var knyttet til Torgersen var menneskeavføring? Til min forundring oppdaget jeg at det eneste holdepunktet for dette var at en sakkyndig hadde luktet på turnskoprøven, og at «det fremkom da en ganske tydelig lukt av avføring fra menneske». Når han deretter luktet på hundeavføring, fremkom en lukt som «etter mitt skjønn» avvek fra lukten av turnskoprøven. Det var det hele. Det fremsto som rimelig klart at denne luktpøven var noe som hvem som helst hadde kunnet utføre. Som sakkyndig bevis i en alvorlig drapssak var den uten empirisk forankring og uten verdi. Den utelukket ikke at avføringen på turnskoen var hundeavføring.

Disse turnskoene brukte Torgersen til trening på Ola Narr. Her ble det luftet hunder. Hundeeiere på 1950-tallet pleide nok vanligvis ikke å plukke opp avføringen som hundene la fra seg. Samtidig ble hunder i stor utstrekning foret med middagsrester på denne tiden, og erter var en vanlig del av kostholdet. Tydet ikke alt dette på at avføringen på turnskoen kunne være hundeavføring? Og denne avføringen inneholdt også små hår. Hvorfor var ikke dette problematisert? Ble det virkelig uten motforestillinger lagt til grunn at kjøkkenet på hotellet hvor avdøde arbeidet, hadde servert henne ertesuppe med hår i? Spørsmålene ble flere og flere. Det ble etter hvert vanskelig å se noen annen forklaring enn at Torgersen hadde tråkket i en

hundelørt under trening på Ola Narr.

Og kommisjonens eneste uttalelse som jeg kunne finne i tilknytning til disse spørsmålene, var at det måtte antas at de sakkyndige var kjent med at pelsdyr som slikket pelsen kunne få hår i avføringen, med at hunder spiste middagsrester og at erter og hvete var en vanlig del av kostholdet på 1950-tallet! Nok et skudd i blinde, slik jeg måtte vurdere det. Det avgjørende var selvfølgelig ikke hvilken generell kunnskap de sakkyndige satt inne med, men hva de hadde formidlet til lagretten, som tross alt hadde ansvaret for å ta standpunkt til skyldspørsmålet.

Så var det barnålbeviset. Jeg oppdaget til min forundring at de opprinnelige sakkyndiges skriftlige rapporter etterlot betydelig tvil om hva den enkelte av dem egentlig hadde målt og studert av henholdsvis kjellernåler og dressnåler. Videre fanget jeg opp at deres konklusjoner om sjelden fasong var ettertrykkelig tilbakevist i etterfølgende sakkyndige erklæringer, og at så korte nåler som det dreide seg om her, i seg selv ikke var noe oppsiktsvekkende botanisk fenomen, selv om de ikke var alminnelige. Videre fremsto det som nokså elementær logikk at sannsynligheten for at man ville få korte nåler i klærne, var avhengig av forekomstfrekvensen av så korte nåler – ikke i sin alminnelighet – men i det miljø man befant seg da man fikk nålene på seg. Da var det vanskelig å se relevansen av den undersøkelse kommisjonen viste til og åpenbart la vekt på, hvor undersøkeren hadde ristet nåler ned av grangrener – uten å si noe om det miljø trærne befant seg i – og talt forekomsten av korte nåler i nedfallet!

Etter denne gjennomgangen satt jeg igjen med en bestemt oppfatning av et solid gap mellom det inntrykk de sakkyndige hadde formidlet til lagretten i 1958, og den betydelig mindre vekt disse beviselementene egentlig skulle ha vært tillagt, hensett til den betydelige usikkerhet som heftet ved hvert enkelt av dem, men som lagretten ikke kunne ha fått noen forståelse av. Samtlige tekniske bevis – først og fremst det verdiløse tannbittbeviset – ble åpenbart presentert som fellende eller tilnærmet fellende på en måte som ingen av de sakkyndige hadde sakkyndig belegg for.

Et annet inntrykk ble klarere og klarere ved gjennomgangen av de tekniske bevisene. Her kunne ikke kommisjonen ha foretatt noen samlet og helhetlig vurdering av hele bevisbildet. I stedet hadde den gardert seg ved å uttale i forbindelse med hvert enkelt beviselement at det er uvisst hvilken vekt som har vært lagt på det. Da må den nødvendigvis ha lagt til grunn at det øvrige bevismaterialet, slik det ble presentert i 1958, har vært tilstrekkelig til å felle Torgersen. Men da kan den ikke snu seg rundt og si at de ikke vet hvilken vekt som har vært lagt på de beviselementene som den umiddelbart i forveien må ha lagt til grunn at lagretten har lagt vekt på. Det var vanskelig å forstå dette som annet enn en kombinasjon av ansvarsfraskrivelse og sviktende logikk. Hvorfor i all verden, spurte jeg meg selv, har ikke kommisjonen foretatt den samlede og helhetlige bevisvurdering som er en nødvendighet etter straffeprosessloven § 392 andre ledd? Den «samlede bevisvurdering» som kommisjonen presenterte i forbindelse med hvert enkelt av disse bevisene hadde ikke noe med en samlet bevisvurdering å gjøre. Den tiltro jeg hadde før jeg begynte gjennomgangen til at kommisjonen hadde gjort et ordentlig arbeid og foretatt en samlet og helhetlig vurdering av saken, var nå i ferd med å bli alvorlig svekket.

Men påtalemyndighetens syn var åpenbart at det var tilstrekkelig bevis til å felle Torgersen, uavhengig av om uttalelsene fra de sakkyndige ikke strakk til.

Da måtte de fellende bevisene nødvendigvis befinne seg blant vitneforklaringene, tenkte jeg. Det var nærliggende å begynne med Ørnulf Bergersen, som angivelig hadde sett Torgersen komme ut av Skippergaten 9 på et tidspunkt som kunne passe med drapet – vitnet som i aktors prosedyre var beskrevet som «nøkkelen til gåtens løsning». Selv om Bergersen ikke hadde forkledt seg med solbriller og nisselue, slik Jens Børneboe skrev i sin tid, men «bare» med hornbriller og topplue, var min spontanreaksjon at hele hans forklaring – fra beskrivelsen av de daglige spaserturene til Gjer-sjøen og tilbake, til klokken som fant det bekvemt å saktne med akkurat 1 time og 10 minutter før den begynte å gå riktig igjen – rett og slett var for

hundelort under trening på Ola Narr.

Og kommisjonens eneste uttalelse som jeg kunne finne i tilknytning til disse spørsmålene, var at det måtte antas at de sakkyndige var kjent med at pelsdyr som slikket pelsen kunne få hår i avføringen, med at hunder spiste middagsrester og at erter og hvete var en vanlig del av kostholdet på 1950-tallet! Nok et skudd i blinde, slik jeg måtte vurdere det. Det avgjørende var selvfølgelig ikke hvilken generell kunnskap de sakkyndige satt inne med, men hva de hadde formidlet til lagretten, som tross alt hadde ansvaret for å ta standpunkt til skyldspørsmålet.

Så var det barnålbeviset. Jeg oppdaget til min forundring at de opprinnelige sakkyndiges skriftlige rapporter etterlot betydelig tvil om hva den enkelte av dem egentlig hadde målt og studert av henholdsvis kjellernåler og dressnåler. Videre fanget jeg opp at deres konklusjoner om sjelden fasong var ettertrykkelig tilbakevist i etterfølgende sakkyndige erklæringer, og at så korte nåler som det dreide seg om her, i seg selv ikke var noe oppsiktsvekkende botanisk fenomen, selv om de ikke var alminnelige. Videre fremsto det som nokså elementær logikk at sannsynligheten for at man ville få korte nåler i klærne, var avhengig av forekomstfrekvensen av så korte nåler – ikke i sin alminnelighet – men i det miljø man befant seg da man fikk nålene på seg. Da var det vanskelig å se relevansen av den undersøkelse kommisjonen viste til og åpenbart la vekt på, hvor undersøkeren hadde ristet nåler ned av grangrener – uten å si noe om det miljø trærne befant seg i – og talt forekomsten av korte nåler i nedfallet!

Etter denne gjennomgangen satt jeg igjen med en bestemt oppfatning av et solid gap mellom det inntrykk de sakkyndige hadde formidlet til lagretten i 1958, og den betydelig mindre vekt disse beviselementene egentlig skulle ha vært tillagt, hensett til den betydelige usikkerhet som heftet ved hvert enkelt av dem, men som lagretten ikke kunne ha fått noen forståelse av. Samtlige tekniske bevis – først og fremst det verdiløse tannbittbeviset – ble åpenbart presentert som fellende eller tilnærmet fellende på en måte som ingen av de sakkyndige hadde sakkyndig belegg for.

Et annet inntrykk ble klarere og klarere ved gjennomgangen av de tekniske bevisene. Her kunne ikke kommisjonen ha foretatt noen samlet og helhetlig vurdering av hele bevisbildet. I stedet hadde den gardert seg ved å uttale i forbindelse med hvert enkelt beviselement at det er uvisst hvilken vekt som har vært lagt på det. Da må den nødvendigvis ha lagt til grunn at det øvrige bevismaterialet, slik det ble presentert i 1958, har vært tilstrekkelig til å felle Torgersen. Men da kan den ikke snu seg rundt og si at de ikke vet hvilken vekt som har vært lagt på de beviselementene som den umiddelbart i forveien må ha lagt til grunn at lagretten har lagt vekt på. Det var vanskelig å forstå dette som annet enn en kombinasjon av ansvarsfraskrivelse og sviktende logikk. Hvorfor i all verden, spurte jeg meg selv, har ikke kommisjonen foretatt den samlede og helhetlige bevisvurdering som er en nødvendighet etter straffeprosessloven § 392 andre ledd? Den «samlede bevisvurdering» som kommisjonen presenterte i forbindelse med hvert enkelt av disse bevisene hadde ikke noe med en samlet bevisvurdering å gjøre. Den tiltro jeg hadde før jeg begynte gjennomgangen til at kommisjonen hadde gjort et ordentlig arbeid og foretatt en samlet og helhetlig vurdering av saken, var nå i ferd med å bli alvorlig svekket.

Men påtalemyndighetens syn var åpenbart at det var tilstrekkelig bevis til å felle Torgersen, uavhengig av om uttalelsene fra de sakkyndige ikke strakk til.

Da måtte de fellende bevisene nødvendigvis befinne seg blant vitneforklaringene, tenkte jeg. Det var nærliggende å begynne med Ørnulf Bergersen, som angivelig hadde sett Torgersen komme ut av Skippergaten 9 på et tidspunkt som kunne passe med drapet – vitnet som i aktors prosedyre var beskrevet som «nøkkelen til gåtens løsning». Selv om Bergersen ikke hadde forkledt seg med solbriller og nisselue, slik Jens Bjørneboe skrev i sin tid, men «bare» med hornbriller og topplue, var min spontanreaksjon at hele hans forklaring – fra beskrivelsen av de daglige spaserturene til Gjer-sjøen og tilbake, til klokken som fant det bekvemt å saktne med akkurat 1 time og 10 minutter før den begynte å gå riktig igjen – rett og slett var for

absurd til å kunne aksepteres. Til overmål viste en nærmere analyse av bevismaterialet at minst fem polititjenestemenn hadde befunnet seg midt i den ettersøkte Bergersens rute på det tidspunktet han nødvendigvis måtte ha passert dette stedet, men verken de eller han hadde observert noe av interesse! Jeg registrerte med oppmerksomhet at dette poenget ikke kunne ha kommet frem under hovedforhandlingen. Og til overmål ble fengselslegen oppnevnt som sakkyndig og bekreftet at Bergersen etter hans skjønn var troverdig, noe han neppe kunne hatt noen som helst forutsetninger for å kunne mene noe om. Men selvfølgelig har dette også gjort inntrykk på lagretten, på samme måte som Torgersens angrep på Bergersen i vitneboksen. Det siste ble åpenbart benyttet i etterkant for alt det var verd, selv om det for en nøytral betrakter like gjerne kan tolkes som et tegn på uskyld som på skyld.

Hva så med Johanne Olsen – naboen fra Tøyen som angivelig hadde sett Torgersen passere henne i Torggaten samme kveld? Selv om denne observasjonen ikke på noen måte knyttet Torgersen til drapshandlingen, ville den ødelegge alibiet hans hvis den skulle legges til grunn. Min første og vedvarende undring var at kommisjonen ikke trakk veksler på sin egen vitnepsykologiske kompetanse. Enhver med et minimum av innsikt i dette fagfeltet vil se sannsynligheten for at Johanne Olsen har sett en person som bakfra hadde et utseende som kunne passe med Torgersen, som hun åpenbart har vært redd for, og at hun har tenkt spontant at dette kunne være Torgersen og håpet at han ikke vil bli sittende ved siden av henne på bussen. Deretter har hun transformert dette til at det faktisk var Torgersen hun så.

Så skulle det være flere vitner som hadde sett avdøde og Torgersen sammen. Jeg konstaterte raskt at de to sammen ikke var sett av noen, men at flere hadde sett henne sammen med en mann. Men samtlige beskriver en mann som var høyere enn Torgersen, og det er også beskrevet andre trekk som ikke stemmer. Jeg konstaterte til min forundring at påtalemyndigheten forsøker å bagatellisere høydeforskjellen ved å påpeke at man blir høyere med sko på – som om ikke alle vet det – og å bringe uklarhet inn i bildet

ved å påpeke at Torgersen selv hadde opplyst å være høyere enn han faktisk var. To utsagn – Arne Thoresens om at mannen var «jævli lik» Torgersen og Olga Eriksens om at «det kunne ikke være to som var så like» synes å ha vært benyttet for alt de var verdt. Det var imidlertid fort gjort å konstatere at Thoresens utsagn var begrenset til å gjelde en beskrivelse av mannens ganglag sett bakfra, og at han samtidig hadde gitt en beskrivelse av påkledning og utseende som utelukket Torgersen. «Det er mange som ser sånn ut», sa Thoresens kollega Georg Syversen, som var sammen med Thoresen ved anledningen. Men denne treffende replikken har det åpenbart ikke vært fokusert på. Og en skal ikke sitte inne med mye vitnepsykologisk kompetanse for å se hvordan Olga Eriksens beskrivelse av mannen hun så, og som opprinnelig ikke stemte med Torgersen, endret seg gjennom de forklaringene hun ga, og etter hvert gjaldt det bildet av Torgersen hun hadde sett i avisen, ikke den mannen hun noen måneder i forveien hadde sett et kort øyeblikk i en dårlig opplyst gang.

Nå var skepsisen vekket for alvor. De sakkyndige uttalelsene fra 1958 var åpenbart ikke tilstrekkelige til å felle Torgersen, når de ble tillagt den vekt de rettelig skulle ha, og det var ingen vitner som positivt kunne knytte ham til drapet, bortsett fra den fullstendig håpløse Bergersen. Men det var andre vitner av interesse. Blant annet skulle Torgersen ha vært sett av fire vitner utenfor Grand Hotel på rask marsj mot Østbanen på et tidspunkt som stemte overens med at han kunne ha rukket å møte avdøde. Jeg så fort at det bare var tre som hadde sett ham, og bare to av disse, som passerte Grand på vei fra en forestilling på Chat Noir, kunne bidra til indirekte fiksering av tidspunktet. Politiet hadde prøvegått avstanden Chat Noir – Grand. Men jeg ble nokså oppgitt da jeg oppdaget at paret hadde gått en annen og lengre vei enn politiet hadde prøvegått, slik at tidsangivelsen ble gal. I tillegg var et annet tidsintervall oversett. Det fremsto som rimelig klart at Torgersen hadde passert Grand tidligst ca. fem minutter etter at fornærmede gikk fra Østbanen, og at han rett og slett ikke kunne ha rukket å treffe henne. Og jeg konstaterte raskt at påtalemyndigheten har vist en omtrentlighet i

Torgersens disfavør som gir grunnlag for bekymring, når det gjelder disse tidsintervallene

Den gale tidsmålingen på strekningen Chat Noir – Grand viste behovet for en tilsvarende etterkontroll av tidsforbruket for Torgersens ferd sammen med Gerd etter besøket i Tore Hunds vei 24, som følge av påtalemyndighetens påstand om at han ikke kunne ha rukket å bli arrestert, dersom det forholdt seg som han sa. Og denne kontrollen ga det forventede resultat: Tidsforbruket på denne ferden, også under forutsetning at han gikk ned Prinsens gate etter å ha forlatt Gerd, samsvarte godt med de opplysningene som forelå om pågripelsestidspunktet. Her må det i tillegg legges vekt på at han har syklet en del av strekningen – i et hvert fall gjennom Paléhaven. I tillegg konstaterte jeg – noe som heller ikke synes å ha vært påpekt tidligere – at 0058 ikke var pågripelsestidspunktet, men det tidligere tidspunktet da Torgersen kom ut av Paléhaven, og at tjenestemannen som anga tiden til 0058, ikke kunne utelukke at klokken hans gikk ett eller to minutter for sent. Det var rett og slett ikke belegg for påstanden om at han ikke kunne ha rukket å bli arrestert.

Noen ytterligere bevismidler var jeg ikke i stand til å finne. Dette nødvendiggjorde spørsmålet: Hva er da igjen?

Jeg kunne ikke annet enn å oppsummere hele saken på denne måten:

En del vitner har sett Rigmor Johnsen sammen med en yngre mann med et utseende med enkelte trekk som stemmer overens med Torgersen, mens andre ikke gjør det. Selv om man skulle se bort fra de beskrivelseselementene som ikke stemmer, er de sammenfallende trekkene alt annet enn ekskluderende – det dreier seg om en yngre, kraftig mann med mørk frakk.

Selvfølgelig kunne det gi grunnlag for mistanke at avføringen på turnskoen innholdt spor etter erter, og at dressnålenes lengde samsvarte med lengden på kjellernålene. Men begge deler kan ha en naturlig, alternativ forklaring, og selv om man skulle kumulere dem, dreier det seg ikke om noe fellende bevis – langt ifra. Og når vitneforklaringene blir tillagt den vekt de skal ha, var det vanskelig å konkludere annerledes enn at det ikke er andre

holdepunkter i Torgersens disfavør enn at han rett og slett befant seg på galt sted til gal tid.

Denne prosessen tok selvfølgelig tid. Kirsten har vært med hele tiden som samtalepartner og støtte. Uten henne hadde jeg neppe kommet i mål med analysen av saken. Det var stimulerende å komme i samarbeid med støttegruppen – engasjerte og ressurssterke mennesker som ut fra sine forskjellige ståsteder for lengst hadde kommet til det samme resultat som jeg etter hvert hadde arbeidet meg frem til, og som nå står utrettelig på for å få saken gjenopptatt. Det var oppløftende å møte det sterke engasjementet hos Torgersens nevø Frode, som på alle vis har vært og er en sentral støttespiller for onkelen. Og først og fremst var det en stimulans og en dyp glede å møte og å få kontakt med Fredrik Fasting Torgersen selv – en stillferdig og beskjeden eldre mann som etter alle disse årene er mer opptatt av rettferdighet og rettssikkerhet i en større sammenheng enn av sluttresultatet i sin egen sak.

Oppsummeringsvis sitter jeg i dag igjen med en dyp uro over det som har skjedd. Denne saken tjener norsk påtalemyndighet og rettsvesen – herunder Gjenopptakelseskommisjonen – til liten ære. Det er på høy tid å få den avsluttet på en måte som er rettssamfunnet verdig. Det kan bare skje ved at den nå blir gjenåpnet, mens Fredrik Fasting Torgersen ennå kan få oppleve gleden og nyte godt av en frifinnelse.

TROND ESKELAND (f. 1942), dr. med. og professor i anatomi og patologi ved Universitetet i Tromsø 1976 - 2010.

Om å tape sin barnetro

MIN BERETNING HANDLER OM rettsvesenet. Jeg gikk fra å se på rettsvesenet som et rettferdig og godt system til å oppdage at det var et system med mange feil og mangler. Av og til er det ikke et system for retten, men for uretten, der maktmisbruk og mangel på rettssikkerhet rår i «verdens beste land».

Egen bakgrunn

Jeg hadde alle forutsetninger for å gå i graven med tro på det norske rettsvesen som godt og rettferdig. Tilliten hadde jeg i første rekke fått fra min far.

Han var jurist, politimester fra 8. mai 1945, deretter statsadvokat for landssviksaker 1946/47, byråsjef og statssekretær i Sosialdepartementet før han avsluttet sin yrkeskarriere med å være dommer i 27 år, først i Oslo byrett og deretter i daværende Eidsivating lagmannsrett til han fylte 70 år. Jeg opplevde at han var tilfreds med sin dommergjerning og at han hadde tiltro til rettsvesenet.

Min bror Ståle Eskeland fulgte på slutten av 1980-tallet, etter oppfordring

fra jusprofessor Anders Bratholm, de såkalte bumerangsakene som ble behandlet i Bergen byrett. De tiltalte hadde påstått at de var blitt fysisk mishandlet av politiet i Bergen mens de var i politiets varetekt. Nå sto de tiltalt for å ha avgitt falske forklaringer. De hadde ikke vært utsatt for politivold, – ifølge politiet og påtalemyndigheten. Bratholm var av en annen oppfatning.

Far var sterkt imot Ståles engasjement. Far tvilte ikke på politiet, påtalemyndigheten og retten, og Ståle kunne komme i vanry. De tiltalte ble da også dømt. Men senere ble det bevist at politiet hadde utøvd ulovlig vold. Politiet hadde vitnet falskt.

Jeg hadde på dette tidspunkt disputert for den medisinske doktorgrad ved Universitetet i Oslo (innen immunologi), og var dypt engasjert i mitt arbeid som professor i anatomi (1976 - 2010) ved Universitetet i Tromsø.

Jeg mener at jeg der var en lojal medarbeider og ble oppfattet som det. Men da jeg en gang ble invitert til et filosofisk seminar for å snakke om makt, var for første gang representanter for universitetsdirektøren til stede. Ledelsen var ellers ikke særlig interessert i filosofi. Det er mulig at de fryktet et angrep på måten de brukte sine maktposisjoner på. I så fall var deres frykt ubegrunnet. Mitt poeng var at makt utøves av alle som sitter i sentrale posisjoner. Det er en funksjon av posisjonen. Mitt arbeid med bevisene i Torgersen-saken mange år senere, ble for meg en bekreftelse på at min uskyldige analyse den gangen, på et nokså tynt empirisk grunnlag, hadde mer for seg enn jeg ante.

Professor C. S. Aaser bringer meg inn i Torgersen-saken

På slutten av 1990-tallet begynte Ståle å arbeide med Torgersen-saken. Han nevnte, når vi av og til møttes, at han etter hvert ble mer og mer urolig for at Torgersen hadde sonet over 16 år i fengsel for et drap han ikke hadde begått. Siden jeg selv ikke kjente saken, verken motsa eller støttet jeg han. Jeg regnet med at dersom det var et justismord, var dommen en arbeidsulykke som snart ville bli rettet opp. Noen grunn til selv å engasjere meg i saken så jeg ikke, selv om jeg visste at den inneholdt bevis som lå innenfor mitt

fagfelt. Jeg ble heller ikke bedt om gå inn i saken. Først i 2004, etter at Høyesterett hadde avslått gjenopptakelse i 2001 og Ståle hadde gått dypere inn i sakens beviser, ringte han meg og spurte om jeg vil se nærmere på professor C. S. Aasers sakkyndige uttalelse fra 1957 om det såkalte avføringsbeviset.

Aasers oppgave var å undersøke om avføring som var funnet på utsiden av hælen på Torgersens turnsko kom fra menneske. Aaser konkluderte med at det var avføring fra menneske. På den måten hadde han vært med på å knytte Torgersen til drapet.

Hvorfor spurte Ståle meg? Jeg skjønnte jo umiddelbart at to brødre i samme sak ikke tok seg bra ut i manges øyne. Andre var spurt, men hadde avslått å gå inn i saken. Litt motvillig sa jeg derfor at jeg kunne gi han min vurdering.

Jeg var nysgjerrig, – som forsker. Hvordan brukte man vitenskapelige teknikker innen rettsvesenet, og hvorledes skrev man sine rapporter? Oppgaven ga meg en mulighet til innblikk i rettsvesenet så å si fra innsiden.

Oppgaven min var ikke særlig omfattende. Rapporten fra Aaser var på 2,5 sider.

Jeg har lang erfaring med å lese og skrive vitenskapelige artikler. Slike artikler er systematisk oppbygd etter et standard mønster: 1. En innledning hvor problemstillingen inngår, 2. Beskrivelse av metodene som er brukt, 3. Resultater, 4. Drøfting av resultatene og 5. Konklusjon.

Det meste manglet i Aasers rapport. Først tenkte jeg at her var jeg inne i en helt annen kultur, som jeg ikke hadde forstått. Men snart gikk det opp for meg at dette ikke var kultur, men ukultur.

Prøven Aaser undersøkte var et tørt avskrap fra hælen på Torgersens turnsko. Avskrapet var meget sparsomt. Prøven kom via en annen sakkyndig, lege Valentin Fürst, som hadde fått turnskoen fra politiet.

Aaser mikroskoperte prøven og fant hår. Dette tydet på at prøven kom fra dyr. Dyr slikker pelsen og får hår i avføringen.

Aaser testet for blod i prøven og fant intet.

Aaser brukte også en immunologisk teknikk, og til dette hadde han

et reagens kalt «anti-menneskeserum». Med «anti-menneskeserum» fikk Aaser ingen reaksjon med avføringsprøven. Han tenkte vel at var det avføring fra menneske, ville han funnet en reaksjon mellom prøven og «anti-menneskeserum».

Men Aaser ga seg ikke. Han tilsatte resten av prøven litt vann og luktet så på løsningen. Konklusjonen for Aaser var klar: Dette var avføring fra menneske. Dette «funnet» ble senere brukt av påtalemyndigheten for å underbygge at avføringen på Torgersens sko stammet fra avføring på åstedet, – som alle den gangen mente var offerets egen avføring.

Jeg skrev en 10 siders rapport der jeg dokumenterte at det Aaser hadde gjort ikke var verdt papiret det var skrevet på.

Om luktingen skrev jeg: «Aaser har ikke godtgjort at han har nese for slik treffsikkerhet. Det hadde han selvsagt heller ikke.» Nylig har tidligere førstelagmann i Borgarting lagmannsrett, Nils Erik Lie, skrevet to sider om Aasers lukting og kommet til samme resultat.

Men før jeg avsluttet min rapport, ville jeg gi Aaser en sjanse. Kanskje hadde jeg helt feilbedømt mannen og hans arbeid? Jeg oppsøkte derfor biblioteket på Norges veterinærhøgskole og ble vel mottatt. Jeg ble fortalt at Aaser hadde vært en respektert professor.

Men hvem var C. S. Aaser?

Fra Norsk biografisk leksikon gjengir jeg:

«Aaser var født i 1887, og en viktig person for å bygge ut deler av veterinærfaget i Norge, særlig innen næringsmiddelhygiene. Han ble i 1938 utnevnt som den første professor i fagene næringsmiddelkontroll, hygiene og rettsmedisin ved Norges veterinærhøgskole (NVH). 1953 opprettet NVH et eget Institutt for rettsmedisin, og Aaser ble dets første sjef i et nyopprettet dosentur som han innehadde til 1959. I samme periode var han også politiveterinær i Oslo. Fra 1921 til 1959 var han veterinær ved Statens institutt for folkehelse. Aaser var medlem av Det Norske Videnskaps-Akademi (fra 1950) og æresmedlem av Den Norske Veterinærforening (DNV), Veterinærhygienisk Forening, Den danske dyrlægeforening og de nasjonale

dyrebeskyttelsesforeningene i Norge, Sverige og Danmark. Han mottok Kongens fortjenstmedalje i gull 1958 og var ridder av Dannebrogordenen. Aaser ble tildelt en rekke utmerkelser, bl.a. Veterinærfondets pris (1921 og 1974) og DNVs hederstegn».

Aaser var således vel ansett. Han var nettopp fylt 70 år i 1957 da han ble engasjert som sakkyndig på avføring.

På biblioteket fant jeg ut at Aaser fikk avbrutt sin vitenskapelige karriere av overfallet på Norge i april 1940 og var lite vitenskapelig aktiv etter dette. Han var således ikke oppdatert på det meste som var moderne i 1957. Avføring hadde han ikke arbeidet med.

Aaser har åpenbart ikke skjönt hva han gjorde da han undersøkte om det var reaksjon mellom prøven fra turnskohælen og «anti-menneskeserum». Tilfeldigvis var jeg her på hjemmebane. Jeg hadde brukt «anti-menneskeserum» i mitt forskningsarbeid innen immunologi.

Hva er avføring fra menneske? Det er matrester, dvs rester fra planter og dyr, bakterier, gallefargestoffer, pluss cellerester og slim fra tarmveggen. Det er derfor noe som stammer direkte fra menneske i menneskeavføring, men lite i forhold til det avføring ellers består av.

Hva er «anti-menneskeserum»? Navngivingen er forvirrende. Det er ikke – som navnet kan tyde på, – et serum som reagerer med «alt» som er fra menneske. «Anti-menneskeserum» er serum fra et dyr, vanligvis fra kanin, som er blitt injisert med serum fra menneske. Når man i ettertid blander serumet fra en slik kanin med serum fra menneske, kan man påvise at kaninen har dannet antistoffer mot menneskeserumet, eller mer presist uttrykt: dannet antistoffer mot noen av proteinene i menneskeserum.

Ingen kyndige ville i 1957 mene at «anti-menneskeserum» ville reagere med menneskelig avføring slik Aaser testet dette. Et slikt funn ville i så fall i seg selv vært en ny vitenskapelig oppdagelse på den tiden.

Men skulle det nå ha vært slik at det var serumproteiner i avføringen, så ville de likevel ikke ha blitt oppdaget. Prøven fra turnskoens hæl var tørr. Tørke ødelegger det meste av serumproteinene.

Aaser gjorde noe han åpenbart ikke forsto. Men politiet og jurister oppfattet sikkert undersøkelsen med «anti-menneskeserum» som faglig forsvarlig, selv om den ikke ga noe resultat. For kyndige er Aasers bruk av «anti-menneskeserum» på linje med å bruke vanlig kikkert mot månen for å se om den inneholder gull eller granitt.

Da Aaser avga sin forklaring i retten i 1958, unnlot han å peke på det som var den mest sannsynlige forklaring, nemlig at hår i prøven pekte mot at avføringen var fra dyr. Derimot sa han at han mente prøven var avføring fra menneske. Det eneste grunnlaget for denne konklusjonen var at han hadde luktet på prøven!

Andre sakkyndige vurderinger i 1958

Min tiltro til rettssystemets ufeilbarlighet og riktigheten av Torgersens drapsdom var svekket etter å ha lest Aasers rapport. Jeg gjennomgikk derfor også de andre sakkyndige rapportene knyttet til avføringsbeviset. Dette medførte at jeg deretter satte meg inn i de to andre naturvitenskapelige bevisene i Torgersen-saken, – barnålbeviset og tannbittbeviset.

Sammen med professor Ragnar Bye gransket jeg og skrev en omfattende rapport om alt som var å finne om avføringsbeviset. Jeg var også sekretær for professor Rune Halvorsen Økland da han skrev en omfattende rapport om barnålbeviset. Rapportene om tannbittbeviset var det lett å sette seg inn i, som professor i anatomi.

Det var bare én konklusjon å trekke. Aasers rapport var ikke i særklasse dårlig. Alle de sakkyndige som i 1958 uttalte seg i retten om de tre tekniske bevisene, ville ha strøket med glans om deres rapporter var blitt levert inn som eksamensbesvarelser på et universitet eller en høyskole. Det gjelder systematikken, undersøkelsene og konklusjonene. Ingen av undersøkelsene til de sakkyndige knytter Torgersen til drapet, – i motsetning til hva de skrev i sine konklusjoner og framførte muntlig i retten overfor juryen. (Les mer om dette i «Torgersen-saken oppsummert», Oslo 2012, og på nettstedet torgersensaken.no).

Behandlingen i Gjenopptakelseskommissjonen

Torgersens skyld er bare prøvet for retten én gang, i lagmannsretten i 1958, da han ble dømt for drapet. Alle senere avgjørelser angår om gjenopptakelse skal tillates.

Gjenopptakelse, dvs ny rettssak, skal etter straffeprosessloven skje når det er begått alvorlige feil under den opprinnelige rettssak. Gjenopptakelse forutsetter ikke at det er sikkert at den domfelte vil bli frikjent i den nye rettssaken.

Da Gjenopptakelseskommissjonen i 2006 arbeidet med Torgersen-saken, var det nærmere 20 personer med naturvitenskapelig og medisinsk ekspertise som etter 1958 hadde gransket og skrevet rapporter om de tre tekniske bevisene. Aktor i saken, statsadvokat L. J. Dorenfeldt, har i artikler skrevet at de tre tekniske bevisene var særdeles viktige for domfellelsen i 1958.

Vi som sakkyndige hadde entydig konkludert med at de tre tekniske bevisene var verdiløse mht å knytte Torgersen til drapet. Gjennom våre undersøkelser hadde vi også påvist hvilke feil som var gjort av de sakkyndige i 1958. Det er uten tvil en alvorlig feil at de tre tekniske bevisene i 1958 ble sagt å knytte Torgersen til drapet, når det viser seg ikke å gjøre det.

Som vitenskapsfolk var vi sikre på at gjenopptakelse av saken ville bli resultatet når Gjenopptakelseskommissjonen fikk kjennskap til våre resultater. Hvorfor? Vitenskapsfolk er trygge på at når det er gjort gode undersøkelser og de er rapportert skriftlig på en samvittighetsfull måte, blir resultatene godtatt.

Gjenopptakelseskommissjonen var av en annen mening. Den avslo Torgersens begjæring om gjenopptakelse.

Gjenopptakelseskommissjonen skrev: «Oppkonstruert tvil om bevisene» og lederen Janne Kristiansen sa (TV2): «Vitenskapen får uttale hva de vil».

Selvfølgelig har Janne Kristiansen rett i at vitenskapen får mene hva den vil. Det er denne uavhengigheten av religiøse og verdslige ledere som gjennom århundrer har økt kunnskapen i alle fag. Mange mener imidlertid noe annet enn det vitenskapsfolk er enige om. Det er deres menneskerett. Men

når man sitter i offentlig stilling og skal forvalte rettssikkerhet, kan man ikke gå på tvers av sikre vitenskapelige konklusjoner slik kommisjonen og dens leder Janne Kristiansen gjorde.

Professor Per Brandtzæg har formulert det slik: «Her står vitenskapen mot galskapen».

Hva er forklaringen på den åpenbart gale avgjørelsen til Gjenopptakelseskommisjonen? Turte ikke Janne Kristiansen å komme til en annen konklusjon enn Høyesterett i 2001? Gikk Janne Kristiansen med en høyesterettsdommer i magen og håpet å bli dette når hennes åremålsperiode i Gjenopptakelseskommisjonen var over? Uansett, hennes neste karrièresteg var at hun ble leder av PST (Politiets sikkerhetstjeneste). Her ble hennes middelmådighet fort avslørt. Hun ble omplassert og ble spesialrådgiver i Justis- og beredskapsdepartementet. Statens ledere kan tydeligvis tolerere en dårlig gjenopptakelseskommisjon, men ikke at PST, som arbeider med trusler mot rikets sikkerhet, har en inkompetent leder.

Naturvitenskapene og Torgersen-saken

Sakkyndige med naturvitenskapelig bakgrunn sto sentralt ved bevisvurderingen i 1958. De konkluderte med at de tre tekniske bevisene, knyttet Torgersen til drapet med nær 100 prosent sikkerhet. Juryens beslutning og dommen var en konsekvens av de sakkyndiges konklusjoner.

Av de ca 20 sakkyndige som hadde vært inne i saken etter 1958, har noen vært engasjert av påtalemyndigheten, andre av Torgersens advokater. Ingen av disse sakkyndige (med ett unntak; professor Tore Solheim, – se nedenfor) har kunnet bekrefte de sakkyndiges konklusjoner fra 1958 om at tannbittet, barnålene og avføringen knyttet Torgersen til drapet.

Hvordan kunne de sakkyndige i 1958 ta så feil?

En del av forklaring kan ligge i at Torgersen, lenge før de sakkyndige startet sitt arbeid, var utpekt av politiet som drapsmannen. Dette ble offentliggjort i avisene få dager etter drapet og lenge før politiet hadde noe som helst konkret å bygge sin konklusjon på. Det gjensto «bare» for politiet å bevise

sin konklusjon. Politiets syn på at Torgersen var drapsmannen kan ha smittet over til de sakkyndige og blitt førende for deres konklusjoner, som altså ble helt gale.

De sakkyndige var nøye utvalgt av politiet/påtalemyndigheten. Men mange av disse var ikke sakkyndige på det de skulle vurdere. Eksempelvis ble de sakkyndige på tannbittbeviset, tannlege Strøm og professor Wærhaug framstilt i retten som høyt kvalifiserte eksperter. Men ingen av dem hadde tidligere arbeidet med bittmerker i hud! Torgersens ønske om å hente en ekspert fra utlandet ble avslått.

De sakkyndige rapportene om avføringsbeviset og tannbittbeviset skulle etter loven vært forelagt Den rettsmedisinske kommisjon i 1958, men det skjedde ikke. Kommisjonen har som oppgave å kvalitetssikre rettsmedisinske konklusjoner. Den ulovlige tilbakeholdelse gir mistanke om at politiet og/eller påtalemyndigheten alt i 1958 skjønnte at konklusjonene til de sakkyndige var uholdbare og ikke tålte granskning av andre eksperter. Det er ikke uten grunn at advokat Jan Tennøe har valgt tittelen «Juks satt i system» på sin bok fra 2013 om Torgersen-saken.

Hvorfor er ikke Torgersens sak forlenget gjenopptatt? En del av forklaringen kan være at de som har avslått de mange begjæringene om gjenopptakelse i all hovedsak er jurister uten forståelse for naturvitenskapelige undersøkelser. Disse juristene representerer det professor Brandtzæg kalte galskapen.

Typisk i så måte er at professor Bye og jeg fant at avføringsbeviset må ha vært manipulert i den forstand at nye prøver oppsto på uforklarlig vis. Vi kunne trekke den konklusjon fordi vi vet hvordan laboratoriearbeid utføres. Bye har kommentert de nye prøvene slik: «Enten er det trolldom eller så er det juks».

Gjenopptakelseskommisjonen skrev, uten begrunnelse, at manipulering kunne man se bort fra. Det er lett å påstå slikt når man ikke vet noe om laboratoriearbeid, - og dessuten «glemmer» at det ikke er ukjent at politiet i Norge også begår klare lovbrudd (som i bumerangsakene).

Det er uforståelig at juristene fortsatt sier at de stoler på de sakkyndiges undersøkelser fra 1958, men ikke på de senere undersøkelsene. Disse juristene framstår på lik linje med det presteskapet som i sin tid tviholdt på verdensbildet om at jorda var flat og at sola gikk rundt jorda. I vitenskapen, og særlig i naturvitenskapene og medisin, er regelen at nyere undersøkelser utdyper og reviderer tidligere tiders konklusjoner. Det er derfor vi vet mer nå enn før.

Solheim som enslig svale

Om tannbittbeviset har professor i tannmedisin Tore Solheim skrevet at det er mer enn 99,9 % sikkert at Torgersens tenner har avsatt bittmerket i offerets bryst. Sikkerheten Solheim angir er dermed på linje med sikkerheten ved DNA-bevis, som gir en langt større sikkerhet enn f.eks ved sammenlikning av fingeravtrykk. Solheim arbeider ellers ikke med bittmerker i hud. Skulle hans metode (og konklusjon) være korrekt, stiller han som en aktuell kandidat til Nobelprisen i medisin. Han vil i så fall bli den første nordmann som får medisinprisen. Ingen vitenskapsfolk i Norge eller utlandet har fremmet hans kandidatur.

Derimot advarer utenlandske rettsodontologer i stigende grad mot det å sammenlikne bittmerker i hud med tenner for å finne biteren. Metoden er alt for usikker. Det gjelder selvfølgelig særlig når mistenkte har vanlig tannstilling. Torgersen hadde vanlig tannstilling.

Professor i rettsodontologi David Senn, fra Texas, USA, konkluderte sine undersøkelser med at Torgersen måtte utelukkes som biter. Biteren har, ifølge Senn, manglet en tann. Torgersen manglet ingen tenner. Solheim skrev da til en av de andre amerikanske sakkyndige og advarte mot Senn, som han hevdet var uærlig.

Rettsvesenets ufeilbarlighet = rettsvesenets akilleshæl

Erfaringen fra Torgersen-saken gjorde at jeg begynte å interessere meg for andre justismordsaker, som bumerangsakene, Liland-saken (dom for to

drap), Fritz Moen-sakene (dom for to drap) og en rekke incestsaker. Mønsteret er stort sett det samme, og kan oppsummeres slik:

I justismordsaker er det privatpersoner og ikke rettsvesenet som har drevet sakene fram til gjenopptakelse, på tross av en innbitt motstand fra rettsvesenets side for å hindre gjenopptakelse. Også utlevering av dokumenter og andre bevismidler blir motarbeidet. Dette skjer fortsatt, selv om det er gitt løfter om forbedring etter Fritz Moen-sakene. Frifinnelse av ofre for justismord tar ofte meget lang tid, f.eks ble Moen frifunnet først etter ca 30 år (og da var han død).

Hos mange er oppfatningen at rettsavgjørelser i straffesaker bygger på sikre bevis og fornuftige tankerekker der bevisene legges til grunn. Folk er kjent med reglene i strafferetten: «Tvilen skal komme tiltalte til gode», – og: «Bevisene skal ut over enhver rimelig tvil vise at tiltalte er skyldig».

Realiteten er ofte en annen:

Straffesaker bygger på politiets etterforskning. Politiet konsentrerer seg fort om en eller noen få mistenkte, og til slutt om en hovedmistenkt. For å bevise hovedmistenktes skyld, samles så inn mest mulig av indisier og bevis, dvs det som kan underbygge at hovedmistenkte er skyldig.

Etterforskning gir ofte ikke sikre beviser, men mer eller mindre gode indisier på at den hovedmistenkte er skyldig. Som oftest er det rett gjerningsperson som framstilles i retten, så selv om bevisene er svake, blir dommen rett, fordi den reelt skyldige blir dømt.

Men i en del tilfeller hvor politiet mener det foreligger bevis for at hovedmistenkte er skyldig, er ikke hovedmistenkte reelt skyldig. Gjerningspersonen er kanskje ikke mistenkt, kanskje ikke en gang kjent for politiet. Da går det galt når hovedmistenkte uten motforestillinger blir knyttet til ugjerningen av påtalemyndigheten, som i Fritz Moen-sakene. For domstolen er imidlertid saken noenlunde enkel. Den skiller seg ikke fra andre saker der den reelt skyldige sitter på tiltalebenken. Dommen må bli: Skyldig.

Vitner er ofte viktige i straffesaker. Men vi vet med sikkerhet at vitner er svært upålitelige. De tror de forteller sannheten og sverger på det, men

vitner husker ofte feil, har ofte observert feil, og av og til lyver de. Men ingen kan vite med særlig grad av sikkerhet om en gitt vitneforklaring er sann eller ikke. Derfor blir vitner likevel for ofte trodd både av politi og dommere, – fordi de fremstår som troverdige.

Avgir to vitner motstridende forklaringer, velger politi og dommere gjerne å tro på ett av dem. De gjør så godt de kan, men undersøkelser viser at politi og dommere ikke er mer treffsikre enn andre når de står overfor to motstridende forklaringer. Å gjøre så godt en kan, når det ikke fins sikre metoder for å skille sant fra usant, må i en del tilfeller føre galt avsted. Eksemplene her er mange. Ovenfor er nevnt bumerangsakene og Fritz Moen-sakene hvor politiet ble trodd, og ikke de som fortalte sannheten. I noen incestsaker har «offeret», etter domfellelse og soning, innrømmet at hun løy for å hevne seg på tiltalte. I Torgersen-saken valgte retten i 1958 å tro på den vanekriminelle Ørnulf Bergersen, framfor å tro på Torgersens slektninger som uavhengig av hverandre ga Torgersen alibi.

Rettsvesenet er ikke villig til å innrømme overfor seg selv og andre hvor svakt det bevismessige fundament er i mange straffesaker. Derfor tviholder rettsvesenet på bildet: Vi gjør så godt vi kan, og det er godt nok.

Mange andre tenker også slik. Men hos dem som har vært i nærkontakt med politi og rettsvesenet forøvrig, er tilliten til systemet langt lavere enn i resten av befolkningen. Undersøkelser viser dette.

Torgersen-saken gjelder oss alle

Med Gjenopptakelseskommissjonens avslag i 2006 på Torgersens begjæring om gjenopptakelse forsvant min generelle tillit til rettssystemet. Torgersen-saken viser at rettsvesenet ikke er til å stole på selv når det har gjort grove feil.

Mye kan gjøres for å forbedre rettssystemet. Man kan starte med å åpne for mer reelt innsyn i rettsvesenets arbeid. Ett tiltak vil være å gi allmenn tilgang til alt etterforskningsmateriale så snart tiltale er tatt ut. I Sverige er det slik. I saken mot Anders Behring Breivik ble rapporten fra de første

psykiatriske sakkyndige kjent før rettssaken startet. Det var en ulovlig lekkasje. Hadde ikke lekkasjen skjedd, ville dommen antakelig blitt at han var utilregnelig i gjerningsøyeblikket. Han ville da ikke fått fengselsstraff (forvaring), men ville blitt dømt til tvungen psykiatrisk behandling.

Et annet tiltak vil være å foreta lyd- eller videoopptak av alle rettssaker, noe som har vært foreslått mange ganger. Slike opptak vil lette kontrollen med hva som har foregått i en sak, hvis det blir aktuelt. Opptak vil også være til hjelp for dommerne når de skal vurdere alt som er sagt i løpet av en rettssak, som kan gå over flere uker. Nå baserer dommerne seg hovedsakelig på notater og hukommelsen. I norsk strafferett gjelder nemlig muntlighetsprinsippet; bare det som blir muntlig framført i retten skal dommerne ta hensyn til.

Justismordet på Torgersen angår oss alle også fordi det avslører grunnleggende feil ved rettssystemet. Kan du og jeg være trygg for lovens lange arm når vi er uskyldige? Andre uskyldige er blitt dømt (og vil bli dømt) fordi rettsvesenet har usikre metoder, ikke utøver tilstrekkelig selvkritikk og viser liten evne til å rette opp egne feil.

Tidligere journalist Tore Sandberg har fått gjenopptatt flere justismordsaker. Hans syn vil også jeg gjøre til mitt: «Rettsvesenet som alle vesener gjør feil, fordi det er mennesker som utgjør vesenet (og mennesker er ikke ufeilbarlige). Det som er skuffende, er at det er nærmest umulig å få rettet opp feilene.»

GUNNAR NERDRUM (f. 1941) er høyesterettsadvokat siden 1972. Han er registrert som utenlandsk advokat i Moskva og var *avocat à la Cour de Paris* 1995 – 2009. Han har arbeidet som advokat i allsidig praksis i Arendal, Tromsø, Paris og Moskva. Denne artikkelen ble publisert i *Lov og Rett* i 2012.

Rettsystemets iboende treghet – Torgersen og Dreyfus

DEN DØMMENDE MAKT ER HOS domstolene. Når de har sagt sitt, er punktum satt for saken. Men for å avbøte mulige klare feil ved domstolsbehandlingen, har vi likevel hatt reglene om gjenåpning, både av dommer i tvistemål og straffesaker. Disse fyller hvert sitt kapittel i tvisteloven og straffeprosessloven. Betegnelsen «gjenåpning» er en nyskaping fra 2005. Tidligere het det «gjenopptakelse».

Om dette hadde vi regler i straffeprosessloven av 1887 og senere i vår någjeldende straffeprosesslov av 1981.

Etter loven av 1887 og også etter straffeprosessloven slik den lød i 1981, skulle en begjæring fremsettes for den domstol som hadde avsagt den tidligere dom. Med den nye loven kom det imidlertid inn i § 395 at ingen av dommerne som hadde vært med på den tidligere avgjørelse skulle være med på å avgjøre spørsmålet om gjenopptakelse.

Derved ønsket man å omgå den psykologiske barriere som ligger i at én og samme dommer skulle vurdere riktigheten av sin egen avgjørelse. Men fremdeles var lovens ordning at begjæringen om gjenopptakelse skulle

fremmes for og avgjøres av den domstol som hadde avsagt den fellende dommen.

Det var lenge vanskelig å få gjenopptatt fellende straffedommer. Et vendepunkt kom med saken mot Per Liland, som i 1970 var dømt til livsvarig fengsel og ti års sikring for «Øksedrapene i Lille Helvete». Saken ble gjenopptatt og Per Liland ble i 1994 frifunnet.¹

Det var imidlertid en utbredt oppfatning at det var uheldig at det var den domstol som hadde avsagt den angrepne dom som også skulle vurdere adgangen til gjenopptakelse, selv om dette skjedde med andre dommere. Vi fikk derfor en endring ved lov av 15.06.2001 nr. 63 som fastsatte at disse spørsmål skulle avgjøres av Kommisjonen for gjenopptakelse av straffesaker (Gjenopptakelseskommisjonen).

Kommisjonen har fem faste medlemmer og tre varamedlemmer, samt et sekretariat, og arbeider uavhengig av domstolene. Lovendringen trådte i kraft 01.01.2004.

Det var store forventninger knyttet til kommisjonen, men både den selv og dens praksis har etter hvert fått atskillig kritikk.

Kommisjonen har en betydelig arbeidsbyrde. Etter dens egen statistikk mottok den 184 begjæringer om gjenåpning i 2010. Det ble dette året besluttet å gjenåpne 32 saker.

Torgersen-saken

En av kommisjonens saker er straffesaken mot Fredrik Fasting Torgersen. Den har to ganger avslått Torgersens begjæring om gjenopptakelse (2006 og 2010). Torgersen ble i daværende Eidsivating lagmannsrett 16. juni 1958 dømt skyldig i forsettlig drap under særdeles skjerpene omstendigheter, voldtektsforsøk og ildspåsettelse med fare for tap av menneskeliv. Saken var omfattende og av stor offentlig interesse. Den gjaldt en grufull forbrytelse. Hovedforhandlingen strakte seg over to uker. Det ble avhørt 71 vitner og 19 sakkyndige. Det var lange køer av publikum som ville følge rettsaken, og avisene hadde daglige omfattende referater fra hovedforhandlingen.

Straffen var livsvarig fengsel samt 10 års sikring. Torgersen sonet drøyt 16 år av straffen, herunder 2 år og 7 måneder i full isolasjon. Torgersen har fra første stund hevdet at han er uskyldig. Det har han siden holdt fast ved i 54 år. En anke over lagmannsrettens dom ble forkastet i Høyesterett 1. november 1958. Han begjærte så saken gjenopptatt, men trakk selv begjæringen tilbake da han ikke fikk advokat. På dette tidspunktet hadde lagmannen, som var administrerende dommer da Torgersen ble domfelt, allerede skrevet og signert en kjennelse som konkluderte med at gjenopptakelse ikke ble innvilget. Ny begjæring om gjenopptakelse ble fremsatt 22. mars 1973. Begjæringen ble forkastet av lagmannsretten 27. juni 1975, og et kjæremål ble forkastet i Høyesteretts kjæremålsutvalg 31. mai 1976. Torgersen fremsatte ny begjæring 17. september 1997.

Lagmannsretten tok ikke begjæringen til følge. Et kjæremål ble forkastet i Høyesteretts kjæremålsutvalg 28. november 2001. Avgjørelsen er inntatt i Rt. 2001 side 1521.

Torgersen fremsatte ny begjæring 25. februar 2004 for Gjenopptakelseskommisjonen. Kommisjonen fattet vedtak 8. desember 2006 om å ikke ta begjæringen til følge. Ny begjæring til kommisjonen er datert 17. juli 2007. Den ble forkastet ved vedtak 30. september 2010.

Torgersen har deretter gjennom stevning av 20. mai 2011 reist søksmål om gyldigheten av kommisjonens vedtak. Denne saken står for Oslo tingrett, og jeg kommenterer den ikke.

Saken har interessert meg. Jeg husker da den var oppe i 1958. Vi snakket om den ved middagsbordet. Jeg har senere på avstand fulgt de forskjellige begjæringer om gjenopptakelse. Overbevist om at bevisene som lå til grunn for den fellende dommen ikke holder, ble jeg da jeg leste Camilla Juell Eide og Erling Moss' bok «... aldri mer slippes løs... Historien om Fredrik Fasting Torgersen».² Senere har jeg bl.a. lest avslagene på Torgersens gjenopptakelsesbegjæringer i 2001, 2006 og 2010, professor Ståle Eskelands omfattende utredning «Bevisene i Torgersen-saken» (2005, 541 sider)³ og hans notat om Torgersen-saken: «Gjenopptakelseskommisjonens

sviktende grunnlag for å avslå kravet om gjenopptakelse» (2008, 69 sider).⁴ Mitt syn på Torgersen-saken kan på dette grunnlag kort oppsummeres slik: Et justismord er en fellende dom der alle bevis er feiltolket. Torgersen-saken er en slik sak.

Omfangsrrike avgjørelser

Kommisjonens avgjørelser er omfangsrrike i sin skriftlige form. Den første (2006) er på hele 524 sider og den andre (2010) på 116 sider. Den siste bygger imidlertid i det vesentlige på den første, slik at jeg i første rekke vil kommentere denne.

Jeg vet ikke hvor mange av Lov og Retts lesere som har tatt tiden og bryet med å lese kommisjonens avgjørelser. I 2006-avgjørelsen gis en detaljert fremstilling av saken og dens historikk. Fakta og argumenter som var anført mot den fellende straffedommen refereres utførlig. Men i selve argumentasjonen er det tynnere. Det begrenser seg egentlig til en påstand om at lagretten ved kjennelsen om «skyldig» i 1958 har bygget på «en samlet vurdering» av bevisene og at etter en tilsvarende «vurdering» finner kommisjonen at det nye materialet ikke rokker ved dette (side 522–523).

Straffedommen og kriteriene for gjenopptakelse

Skyldspørsmålet ble avgjort av lagrett (jury). Denne skulle svare «ja» eller «nei» på de spørsmål som ble stillet. Svaret er ikke begrunnet, og det er uråd å vite hva som har motivert hver enkelt av de ti medlemmene i lagretten. Selve rettssaken i 1958 ble heller ikke tatt opp på lydbånd eller registrert på annen måte. Vi vet derfor ikke autoritativt hva vitner og sakkyndige uttalte i retten. Men vi har deres politiforklaringer og forklaringer under den rettslige forundersøkelse i tillegg til detaljerte referater i avisene. Vi har også et interessant materiale i det som aktor, statsadvokat L. J. Dorenfeldt anførte i notat 17. desember 1958 i forbindelse med Torgersens første begjæring om gjenopptakelse sammen med utkastet til kjennelse i 1959 av lagmann Kristian Lunde som hadde vært rettens administrator.

I ettertid er det grunn til å peke på at skyldspørsmålet etter dagjeldende regler ble prøvet bare én gang. Dette er i strid med artikkel 2 i Protokoll nr. 7 til Den europeiske menneskerettighetskonvensjon, at enhver tiltalt for en straffbar handling skal ha rett til to gangers prøving av skyldspørsmålet. Straffeprosessloven ble derfor ved lov 11.06.1993 nr. 80 endret ved «toinstans-reformen», slik at enhver straffesak, uansett hvor alvorlig den er, starter i tingretten med mulighet for anke over den faktiske siden av skyldspørsmålet til lagmannsretten. Torgersen (og alle andre i hans situasjon før lovendringen) fikk imidlertid bare én sjanse.

Vilkårene for gjenopptakelse i Torgersens sak fremgår av strpl. § 391 nr. 3 og den tidligere § 392 annet ledd. Den første lyder:

«...når det opplyses en ny omstendighet eller skaffes fram et nytt bevis som synes egnet til å føre til frifinnelse.»

§ 392 annet ledd lød:

«...når særlige forhold gjør det meget tvilsomt om dommen er riktig, og tungtveiende hensyn tilsier at spørsmålet om siktedes skyld blir prøvet på ny».

Ved lov 11.06.1993 nr. 80 ble ordet «meget» utelatt. Nå er det tilstrekkelig at det bare er «tvilsomt» om dommen er riktig. Det behøver ikke å være «meget tvilsomt». Lovendringen har imidlertid ikke betydning for Torgersens sak. Den gjelder bare for dommer som er blitt rettskraftige senere enn 1. januar 1980.

Kommisjonen og bevisene

Det var i første rekke de tekniske bevis som felte Torgersen i 1958. Man har kalt dem «tannbittbeviset», «avføringsbeviset» og «barnålbeviset». Gjerningsmannen hadde bitt i offerets bryst og avsatt merker av sine tenner. De sakkyndige henførte bittmerkene til Torgersens tannsett uten tvil. En rest av avføring ble i små mengder funnet på hans turnsko. Dette ble med stor sikkerhet av sakkyndige henført til offerets avføring. Endelig fant man i Torgersens dress fem barnåler som på grunn av sin størrelse og form med

meget stor sikkerhet ble antatt å stamme fra et tørt grantre som lå nær liket. Statsadvokaten fremholdt at alene ett av disse bevis var tilstrekkelig for fellelse. Med alle tre forenet var derfor domfellelse utvilsomt riktig.

Senere har det vist seg at alle disse tre bevis svikter når det gjelder Torgersens skyld. Bittet peker ikke eksklusivt mot ham. Tvert imot mener enkelte av de nye sakkyndige at avtrykket nettopp ikke kan stamme fra Torgersen. Når det gjelder avføringsresten på Torgersens sko, er det heller ingenting som uomtvistelig henfører denne til offeret. På disse to punktene skulle de sakkyndiges skriftlige rapporter ha vært gjennomgått av den Rettsmedisinske kommisjon. Det ble ved en feil ikke gjort den gang. Men kommisjonen har senere behandlet rapportene og underkjent dem. Heller ikke barnålbeviset kan opprettholdes. Det er nå på det rene at barnålene i Torgersens dress kunne ha kommet hvor som helst fra. Den 18. september 2006, tre måneder før Gjenopptakelseskommisjonen avslø Torgersens begjæring om gjenopptakelse 8. desember 2006, skrev 10 forskere (hvorav fire var oppnevnt av kommisjonen som sakkyndige ved en muntlig høring i mars 2006) brev til kommisjonen, hvor det bl.a. sto:

«I tiden etter høringen har vi med undring og stigende uro erfart at enkelte fortsatt hevder at det er mulig å tolke de tekniske bevisene slik at Torgersen kan knyttes til drapet. Dette gjelder dessverre også representanter for påtalemyndigheten. For at det ikke skal herske noen tvil når Gjenopptakelseskommisjonen i løpet av året avgjør om Torgersen-saken skal gjenopptas, ønsker vi med dette brevet å si klart fra at en slik tolkning ikke er vitenskapelig holdbar og derfor heller ikke sannhetssøkende. ... Det er smertefullt å måtte erkjenne at det i vitenskapens navn ble begått elementære og alvorlige feil i Torgersen-saken i 1958. Det er like fullt vår plikt som samfunnsengasjerte fagpersoner å presisere at det er hevet over enhver rasjonell tvil at det var nettopp dette som dessverre skjedde.»⁵

Man skulle tro at dette ville være tilstrekkelig for gjenopptakelse. Men – nei! Kommisjonen viser til den «samlete vurdering» som var gjort av lagretten i 1958 og som også, ifølge kommisjonen, måtte gjøres nå. Dette er

naturligvis en «enkel» måte å treffe avgjørelsen på. Men kommisjonen har ikke gjort det nødvendige intellektuelle arbeid som ligger i å avveie hva som må antas å ha vært avgjørende i 1958 og vurdert hvert enkelt punkt ut fra det vi vet i dag. Hadde kommisjonen gjort det, ville den, etter min mening, utvilsomt ha kommet til konklusjonen om at vilkårene for gjenopptakelse er oppfylt, både etter strpl. § 391 nr. 3 og etter strpl. § 392. Det er, kort og godt, intet ved disse bevisene (og heller ikke ved andre bevis i saken) som knytter Torgersen til drapet.

Derimot er det mye som ikke knytter ham til det. Jeg kan ikke i denne artikkelen komme inn på alle detaljer, men de er mange. Jeg vil bare nevne ett viktig forhold: Det var ingen rester av friskt blod, verken på Torgersen selv eller hans klær. Offeret hadde blødd kraftig. Det var store mengder blod på henne selv, på klærne og på gulvet og på trappeavsatsen hvor hun etter alt å dømme ble drept. Det hadde åpenbart vært et basketak mellom offeret og gjerningsmannen. Han har deretter brakt henne fra drapsstedet til kjelleren hvor hun ble funnet. I kjelleren var takhøyden bare 1,40 meter, og det må ha vært umulig at ikke gjerningsmannen hadde fått friskt blod på seg. Dette avgjørende beviset for Torgersens uskyld, er av kommisjonen nærmest bortforklart på side 382–385. Kommisjonen viser til at det fantes ørsmå rester av noe som kunne være gammelt blod i Torgersens klær.

Sakens egen tyngde

Man tvinges til å reflektere: Etter alt det som nå foreligger, hva kan grunnen være til at kommisjonen ikke har truffet avgjørelse om å gjenoppta saken? Er det sakens omfang? Det er på det rene at det var en stor sak den gang, og den er naturligvis blitt mye større nå.

Er grunnen at man nå ikke vil sverte respekterte og nå avdøde personers minne? Både for aktor, statsadvokat L.J. Dorenfeldt, de ansvarlige i politiet og de sakkyndige vil en ny sak med sannsynlig frifinnelse være «uheldig».

Er det de økonomiske konsekvensene? Per Liland fikk i 1994 kr. 14,3 millioner.⁶ Torgersen bør få mer.

Eller viker man tilbake for «jobben», hvor man kort og godt frykter bryet, tiden og kostnadene ved en ny sak? Naturligvis, ingen vil vedkjenne seg slike hensyn, når det er spørsmål om å rette opp et mulig justismord! Det får heller være noe som man kan ha en mistanke om er med i vurderingen hos dem som sitter med ansvaret for avslagene. I alle fall er det på det rene at både Liland-saken og de to Moen-sakene ble gjenopptatt mot iherdig motstand fra påtalemyndigheten. Den som arbeider for gjenåpning av en sak, må være forberedt på motbakker.

Kommisjonens avgjørelse gir assosiasjoner til Dreyfus-saken. Det kan derfor være grunn til en sammenlikning mellom disse to sakene.

Dreyfus-saken

Den franske offiseren Alfred Dreyfus ble i 1894 arrestert og anklaget for spionasje til fordel for Tyskland. Han ble kjent skyldig og straffet med livsvarig fengsel samt degradasjon. Han ble sendt til soning på «L'île du Diable» – Djevleøya – utenfor fransk Guyana.

Dreyfus ble endelig frikjent ved dom 12. juli 1906.

Saken skapte den gang bølger over hele Europa. Også i Norge tok flere aktivt del i arbeidet, bl.a. Bjørnstjerne Bjørnson.⁷ Nå er den vel, for nye generasjoner, lite kjent. Det kan derfor være grunn til en liten repetisjon.

Mye er skrevet om Dreyfus og Dreyfus-saken. Mitt kjennskap er i første rekke bygget på boka «L'affaire», 1985, 692 sider med tillegg av et omfattende noteapparat. Forfatter er Jean-Denis Bredin, advokat og senere innvoert l'Academie Française.

Kaptein Alfred Dreyfus gjorde tjeneste i «Kontoret for statistikk» i den franske generalstaben, et kontor for etterretnings- og sikkerhetstjeneste. Hovedmålet for virksomheten var Tyskland. Det var ikke så lenge siden nederlaget i den fransk-tyske krigen i 1870, og både i hæren og i befolkningen var man lystne på revansj.

Kontoret fikk papirkurvene til den tyske militærattachéen gjennom en rengjøringshjelp i den tyske ambassade, og her oppdaget man et

mistenkelig papir. Det var revet i stykker, men det viste seg å inneholde hemmelige opplysninger om franske militære forhold. Dreyfus ble mistenkt for å stå bak dette. Han ble arrestert og dømt av en militærdomstol for høyforræderi. Soningen på Djeveleøya ble utholdt under harde forhold. Blant annet skulle Dreyfus komme til å sitte i lang tid med lenker på føttene, uten å komme ut i frisk luft, med et palisadeverk som hindret enhver utsikt. Man var redd for at han skulle flykte. Mange mente også at han rettelig for sitt forræderi fortjente dødsstraff.

En medvirkende årsak til dette var det nok også at Dreyfus var jøde, endog fra Alsace, som ble avstått til Tyskland i 1870. Det var på den tiden sterke antijødiske strømninger i Frankrike. De største avisene i landet var fransk-patriotiske eller kirkelig-katolske. Her var det store oppslag om saken med et innhold så aggressivt mot jøder i sin alminnelighet og Dreyfus spesielt, at man i ettertid bare ryster uforstående på hodet.

De ledende offiserer i generalstaben og også forsvarsministeren, general Mercier, ble straks overbevist om at den skyldige bare kunne være Dreyfus, og gjorde alt for at han skulle bli dømt og saken senere ikke gjenopptatt.

Men det var likevel noen få som så at dette ikke var riktig. De fikk også etter hvert flere med seg. «Les dreyfusards» var lenge et skjellsord, en betegnelse på folk av tvilsomt opphav med anti-franske holdninger.

Men det var langt fram.

Mistanken mot Dreyfus ble skjerpet ved to brev som angivelig var skrevet mellom den tyske og den italienske militærattaché. Disse beviser i saken ble skrevet og plantet av en «lojal» offiser, major Henry, som også gjorde tjeneste ved kontoret for statistikk.

Den virkelig skyldige var imidlertid major Walsin-Esterhazy, som hadde levert litt av hvert til tyskerne mot betaling. Først ute med å forstå dette var den nye sjefen for statistikk-kontoret, oberst Picquart. Han så straks at skriften på det kompromitterende dokumentet ikke kunne være av Dreyfus. Tvert imot viste den en påfallende likhet med skriften til major Esterhazy. Da han viste dette til stabssjefen, general Gonse, var imidlertid Dreyfus

allerede dømt og deportert, og Picquart fikk ordre om å la saken ligge. Da han ikke gjorde det, ble reaksjonen at han ble beordret til andre oppdrag, langt borte fra Paris og til slutt i Tunis. Senere ble han også arrestert og satt inne et års tid før han ble frikjent i straffesaken som ble reist mot ham.

På tross av at det etter hvert må ha vært åpenbart for alle at det virkelig var Esterhazy som hadde skrevet brevet, nektet de militære sjefer å tro det, og de holdt sin hånd over ham. De som bare antydte de virkelige forhold, kom i unåde hos den militære ledelsen og ble angrepet i pressen for å søke å erstatte en skyldig jøde med en god fransk adelsmann. Prosesser fulgte på løpende bånd, og lenge gikk det dårlig for Dreyfus og hans venner.

Men en ny etterforskningskommisjon ble likevel satt på saken. Den konkluderte med at den skyldige var Dreyfus. Esterhazy ba på sin side om å bli stillet for retten for å bevise sin uskyld. Han ble frifunnet ved dom 11. januar 1898.

Dette provoserte forfatteren Emile Zola til å skrive sin berømte tekst «J'accuse!» hvor han anklaget alle dem som hadde bidratt til å felle Dreyfus og frifinne Esterhazy. Artikkelen sto på trykk i «l'Aurore» 13. januar 1898, hvor den utgjorde hele første side. Det var en sensasjon. Avisen solgte 200.000 eksemplarer i løpet av noen timer.

Det sa seg selv at Zola ble saksøkt for ærekrenkelse. Saken kom for retten allerede 7. februar 1898, og Zola ble dømt. Dette var i realiteten tredje gang at rettsapparatet dømte Dreyfus. Det lå følgelig prestisje i saken, både hos den militære ledelse og i justisvesenet.

Men lykken skulle snu. Det viste seg at de to brevene som major Henry hadde skrevet for å gjøre Dreyfus' skyld enda klarere, virkelig var falske. Henry ble arrestert, men som en mann av ære, valgte han da å ta sitt eget liv. Og dermed ble han en folkehelt. En virkelig patriot! Man spredte ryktet om at han var drept av «jødene». Man organiserte en pengeinnsamling for en statue av ham. Denne ga i løpet av kort tid 131.000 francs, et stort beløp den gang, og det var ikke mindre enn 25.000 bidragsytere.

En begjæring om gjenopptakelse, «révision», ble nå imidlertid tatt til

følge ved kjennelse i Cour de Cassation 3. juni 1898. Samme dag erkjente Esterhazy offentlig at det var han som hadde skrevet brevet som Dreyfus var dømt for. Og dermed reiste Esterhazy ut av landet.

Dreyfus ble ført tilbake til Frankrike. Saken skulle prøves på ny for en militær domstol, og denne gangen i Rennes i Bretagne. Man skulle etter dette tro at ved den nye rettsbehandlingen ville Dreyfus bli frikjent. Men slik gikk det ikke. Saken gikk over flere dager. Den ene generalen etter den andre vitnet mot han og sa at de hadde vært overbevist om at han var skyldig, og den overbevisningen hadde de fortsatt.

Dommen falt 8. september 1898. Dreyfus ble på nytt kjent skyldig, men denne gangen var det riktignok dissens i retten.

Gjennom hele denne tiden var det store demonstrasjoner i Frankrike, både i gatene i Paris og i provinsen. De ledende avisene var hatefulle mot Dreyfus og «jødene». Butikker eiet av jøder ble stormet og plyndret. Jødene ble satt inn i ondskapens treenighet sammen med protestanter og frimurere, alle slike som ikke var korrekt franske og uten den rette katolske tro. Det var en sterk patriotisk stemning i befolkningen. Man var stolte av hæren og dens offiserer.

Saken førte til flere regjeringskriser, to presidenter gikk på grunn av saken, og forsvarsministere kom og gikk. De harde forholdene under soningen hadde satt sine merker på Dreyfus. Han ble erklært soningsudyktig, og fikk også benådning og ble løslatt på tross av den nye dommen i Rennes.

Det var imidlertid også flere andre avledede prosesser på gang i rettsapparatet, og Dreyfus ønsket selv å renske seg for anklagen. Under dette var også «les dreyfusards» blitt flere, og forholdene lå i virkeligheten til rette for revolusjon i landet. I denne situasjonen valgte den nye presidenten, Emile Loubet, å få votert i år 1900 en lov om amnesti for alle lovbrudd som var knyttet til saken, uansett hvem som hadde begått dem. Han håpet at man dermed kunne legge lokk på hele saken.

Men saken var likevel ikke død. En ny kommisjon for å etterforske saken ble nedsatt i 1903. Den avga innstilling 19. oktober 1903, noe som førte

til en ny begjæring om «révision» som kom inn til Cour de Cassation 19. november 1904. Saken hadde nå fått kjempemessige dimensjoner, og dommerne unnslo seg for å gå løs på oppgaven. Først 14. mai 1905 kunne det beskikkes en ny saksforberedende dommer, som tok sin tid på saken, og først avga innstilling i januar 1906.

Saken ble så behandlet i la Cour de Cassation som avsa sin endelige dom 12. juli 1906. Den fellende dommen fra Rennes ble opphevet, og den høye rett eraktet at det ikke hadde vært grunnlag for siktelsen mot og domfellelsen av Dreyfus. Han skulle etter dette ha et krav på erstatning for de lidelser han hadde gjennomgått, men han hadde på sin side uttrykkelig gitt avkall på pengeerstatning.

Torgersen og Dreyfus – en sammenlikning

Sakene har ved første blick ikke mye til felles. Men den åpenbare tregheten i systemet i begge saker gir grunn til sammenlikninger.

1 | Først er det de sakkyndiges rolle. I Dreyfus-saken var det skriftsakkyn- dige av ymse valører. Men enkelte fastholdt at skriften var av Dreyfus, eller at han bevisst hadde fordreiet den. Det kunne beslutningstakere spille på, både innenfor det militære og i rettssakene. I Torgersen-saken er det de tek- niske bevis, som i 1958 utvilsomt måtte føre til dømfellelse, men som nå ikke på noen måte knytter Torgersen til drapet.

2 | I begge sakene var de sakkyndiges arbeid innrettet mot å bevise skyld hos den mistenkte. Det gjaldt å knytte Dreyfus til det avslørende do- kumentet og Torgersen til åstedet og gjerningen. De sakkyndiges skriftlige rapporter i Torgersen-saken viser hvordan undersøkelsene var ensidig inn- rettet mot å påvise at det var Torgersen som var gjerningspersonen. Andre muligheter ble nærmest ekskludert i måten undersøkelsene ble gjennom- ført på. For eksempel:

Tannlege Strøms rapport om tannbittbeviset er en sammenlikning av

bittmerkene med en modell av Torgersens tenner. Som det står i rapporten: «Det blir ... ved disse bitt å søke om de karakteristika som mistenktes tenner viser kan gjenfinnes i bittmerkene i brystet.»⁸

Torgersen hadde regelmessige tenner. Strøm skulle selvfølgelig ha sammenlignet bittmerkene med modeller fra andre personer med regelmessige tenner. Det er videre bare trekk ved bittmerket som er forenlige med Torgersens tenner som er beskrevet. Trekk ved bittmerket som ikke er forenlige med Torgersens tenner, omtales ikke.

Professor Printz skrev i sin rapport om avføringsbeviset at «det for foreliggende sak i første rekke er av interesse å sammenligne fæces, som sikkert stammer fra den myrdede med fæcespartikler fra siktedes turnsko».⁹ Han fant celler fra erter begge steder. Det står i rapporten at Printz «etterlyste» om Rigmor hadde spist ertersuppe og at han samme formiddag ble oppsøkt av to politifolk med en skriftlig bekreftelse fra City Hotell, hvor Rigmor arbeidet, at hun hadde spist ertersuppe 5. desember. For Printz ble dette et avgjørende bevis for at avføringsresten på Torgersens sko stammet fra Rigmors avføring. Betydningen av at erter inngikk i vanlig kosthold på 1950-tallet, drøftes ikke. At andre sakkyndige tidligere hadde funnet hår i avføringsresten på Torgersens sko, hvilket tydet på at avføringen kunne stamme fra dyr (dyr slikker pelsen), omtales heller ikke.

De sakkyndige skulle ha hatt et åpnere mandat og vært bedt om å vurdere forholdet til andre mulige gjerningsmenn.

3 | I begge sakene gikk etterforskningen fra første stund ut fra at gjerningsmannen allerede var tatt. Det gjaldt å skaffe bevis for hans skyld. Derfor mistet etterforskerne muligheten for alternative spor. De ansvarlige for etterforskningen var fanget av «oppdragets suggestive kraft». Dette er et velkjent fenomen for advokater. Man tror på egne argumenter, og særlig dem man selv har funnet fram til grunnlaget for. Andre argumenter blir nedvurdert og lett sett på som en avledning av saken. På annen måte kan man ikke forklare uregelmessighetene i saksbehandlingen i de to sakene. I

Torgersen-saken hadde påtalemyndigheten ikke latt forsvareren se politi-
forklaringer med viktige vitneforklaringer i Torgersens favør. Vitnene ble
derfor heller ikke ført under hovedforhandlingen.¹⁰

Et vitne som kunne ha forklart hvordan det kunne ha kommet barnåler i
Torgersens dress da han hadde brukt den samme dressen under en flukt i
skogsterreng, var innstevnet av forsvareren, men statsadvokat Dorenfeldt
opplyste i retten at politiet ikke kunne finne ham. Det var ikke sant. Vitnet,
som satt varetektsfengslet i en annen sak, ble på uforklarlig vis løslatt etter
at hovedforhandlingen var startet. Han hadde deretter daglig meldeplikt for
politiet, noe som han også overholdt.¹¹ Politiet hadde derfor full kontroll på
ham. I Dreyfus-saken var det en hemmelig «dossier», som dommerne fikk
stukket til seg under domskonferansen, og som ikke var kjent for Dreyfus
selv og hans forsvarer.

**4 | I begge saker har man grunnlag for å hevde at betydningsfulle perso-
ner på straffbar måte har kjørt saken mot domfellelse.** I Torgersen-saken
var det påtalemyndigheten som utvirket at vitner som kunne, og ganske sik-
kert ville, ha forklart seg i Torgersens favør, ikke ble ført under hovedfor-
handlingen, slik jeg har skrevet ovenfor. – I Dreyfus-saken var det den brave
major Henry som regelrett hadde forfalsket brev. Dessuten ville nok flere
av generalene i overkommandoen ligge an til straffbar embetsforsømmelse,
særlig etter at oberst Picquart hadde påvist at Dreyfus ikke kunne være gjer-
ningsmannen, og at den skyldige trolig var Esterhazy.

5 | I begge sakene er det myter. Det er alminnelig antatt, blant folk som
mener å ha noe greie på saken, at Torgersen har filt tennene sine av hensyn
til tannbittbeviset. Dette er feil. Han har ikke gjort det. I Dreyfus-saken
var det lenge antatt som en sannhet at da Dreyfus fikk sine distinksjoner
revet av, tilsto han overfor en nærstående offiser. – Det viste seg at dette var
grepet helt ut av luften.

6 | **I begge sakene hadde tiltalte tvilsomt rulleblad.** Torgersen var tidligere straffedømt, og Dreyfus ble fremstilt som en mann som ofte hadde søkt selskap med kvinner av den lettere garde. I begge sakene er den omstendighet at de stadig nektet sin straffeskyld, tatt til inntekt for at de var skyldige.

7 | **I Dreyfus-saken var «den alminnelige mening» lenge at Dreyfus måtte være den skyldige.** De enkelte, både jurister og menigmann, hadde oftest ikke selv konkret kjennskap til saken, men kunne støtte sin oppfatning på at Dreyfus var domfelt av respekterte dommere, og i realiteten også gang på gang. Hvor mange av leserne av Lov og Rett har satt seg inn i Torgersen-saken, og særlig utviklingen i bevisbildet? Jeg drister meg til å svare at det neppe er mange.

De fleste tar til etterretning at Torgersen har fått sine begjæringer forkastet i tur og orden. At man stadig «maser» om denne saken, er bare halsstarrighet fra hans side og misforstått sympati fra enkelte få støttespillere. Jeg bemerker at det er enkelte «sannheter» i den juridiske verden som ikke er så «sanne» likevel. Et eksempel er domstolenes prøving av lovenes forhold til Grunnloven. I min studietid var det alminnelig antatt at domstolene ikke skulle blande seg inn i lovgiverens vurdering av dette spørsmålet. Det var noe de hadde gjort i tidligere tider, men som det var slutt med i vår demokratiske nåtid.

Jeg vet at sorenskriveren, min far Kaare Nerdrum, som i sin tid administrerte skjønnen i «Kløfta-saken», og som kjente enkelte av bestemmelsene i ekspropriasjonserstatningsloven av 26.01.1973 nr. 4 ugyldige som stridende mot Grunnloven § 105, følte at han ble sett på som en juridisk anakronisme fra en forgangen tid. Likevel kom Høyesteretts flertall til den samme konklusjon i Rt. 1976 side 1.

Da var det slått hull i «allemannsbevisstheten» som vi hadde lært. Siden har det vært avgjørelser om dette temaet med litt forskjellige utfall. Men det er ikke tvil om at domstolenes prøvelsesrett er en realitet, og at Høyesterett

i de senere år har gått lenger i å prøve lovene enn før, jf. plenumsdommen om rederibeskatning i Rt. 2010 side 143, Skoghøy i LoR 2011 side 282 og Schei i samme årgang side 329. Anvendt på Torgersen-saken: At man ikke tar det for gitt at Torgersen er skyldig, nærmest fordi «det er sånn»!

8 | Mange av dem som har arbeidet for gjenopptakelse og frifinnelse er blitt uglesett av allmennheten, i begge saker. I Dreyfus-saken måtte Dreyfus' støttespillere tåle voldsom kritikk i pressen og i folkemeningen. Dette ga seg også voldelige uttrykk. Hans forsvarer, Maître Labori, ble således skutt, men heldigvis uten alvorlige følger. Oberst Picquart, som hadde avslørt Esterhazy, ble belønnet med bortbeordring og senere en straffesak hvor han satt mer enn ett år i varetekt.

Torgersens støttespillere har også ofte vært vurdert mindre seriøse, nærmest som noen bråkmakere som ikke aksepterer tingenes tilstand. I Dreyfus-saken ble forfatteren Emile Zola dømt for ærekrenkelse. I Torgersensaken ble professor Ståle Eskeland dømt for det samme.

9 | Det er en interessant observasjon at det i begge sakene i starten ikke var jurister som sto i spissen for støtten til de domfelte. Det var først og fremst forfattere og også politikere. I Dreyfus-saken har alle hørt om Zola og hans «J'accuse». Men Dreyfus ble også aktivt støttet av forfattere som Anatole France og Marcel Proust og vår egen Bjørnstjerne Bjørnson. Han hadde også støtte fra kjente politikere både i datiden og særlig i ettertiden som Jean Jaurès, Léon Blum og Georges Clémenceau.

Torgersen hadde på 1970-tallet støtte av forfatterne Jens Bjørneboe og André Bjerke. Senere har forfatterne Ebba Haslund, Karsten Alnæs, Anne Oterholm og Thorvald Steen arbeidet aktivt for å få saken gjenopptatt. Per Sandberg, formann i Stortingets justiskomité, har nylig uttalt seg offentlig til støtte for Torgersen. For dette fikk han kraftig kritikk i pressen, for å blande seg inn i rettskraftige avgjørelser.

Og hva så?

Det siste peker mot et grunnleggende spørsmål, som er likeartet for begge saker: Det foreligger rettskraftige avgjørelser. Ja! Men når det foreligger uomtvistelige forhold som gir sterke holdepunkter for at avgjørelsen er feil? Da kan vi ikke av bekvemmelighet akseptere at saken ikke blir gjenopptatt, til overmål i strid med loven. Bestemmelsene om gjenåpning ble satt inn som en «nødventil». Den forutsetter at det er skjedd en feil. Vi gjør feil alle sammen, også dommerne.

I Torgersen-saken er det mange feil, særlig hos de sakkyndige, men også i aktors tilrettelegging av saken. Det er lenge siden drapet skjedde. Man vil ikke i dag kunne ha et bevisbilde like godt som i 1958, og de fleste vitner er døde. Påtalemyndigheten vil i dag av denne grunn neppe kunne bevise straffeskyld, kan det sies. Dette er ikke avgjørende. For det første har vi de nye vurderingene av nye sakkyndige og grunnlagsmaterialet er i det vesentlige i behold. Og vanskelighetene bør ikke overvurderes. Det finnes et omfattende materiale av fotografier og rekonstruksjoner, og de fleste vitnene har gitt forklaringer til politiet og i den rettslige forundersøkelse.

Vi skal huske på at realiteten i saken, spørsmålet om Torgersens skyld, bare har vært prøvet én gang – og med et bevisbilde som nå stiller seg helt annerledes. I dag har enhver tiltalt for alvorlige forbrytelser rettskrav på at skyldspørsmålet behandles to ganger.

Når det er motstrid mellom sannhet og rettferdighet på den ene side og formelt rettskraftige avgjørelser på den annen side, er det de siste som må vike. Vi kan ikke la en straffedom bare bli stående slik som den er, når nye opplysninger viser at det ikke er bevismessig grunnlag for den fellende dommen.

KILDER:

1. Erling Moss: *Saken Per Liland*, Pax forlag 1997.
2. Erling Moss og Camilla Juell Eide: *...aldri mer slippes løs...*, Pax forlag 1999.
3. <http://torgersensaken.no/ressurser/bevisene-i-torgersensaken-av-stale-eskeland/>
4. <http://torgersensaken.no/kommisjonens-sviktende-grunnlag-eskeland/>
5. <http://torgersensaken.no/ressurser/brev-fra-ti-forskere-til-gjenopptakelseskommissjonen/>
Se også Gjenopptakelseskommissjonens 2006-avgjørelse, side 512–513. Kommisjonen uttalte at «Brevet fremstår som et engasjert partsinnlegg», side 513.
6. Anders Bratholm og Ståle Eskeland (red.): *Justismord og rettsikkerhet*, Universitetsforlaget 2008, s. 20.
7. Se Bernt Hagtvat: *Hvor gjerne vilde jeg have vært i Deres sted...!* *Bjørnstjerne Bjørnson, de intellektuelle og Dreyfus-saken*, Aschehoug 1998.
8. Etterforskningsdokument nr. 32
9. Etterforskningsdokument nr. 27, underbilag 4
10. Se redegjørelsen i Ståle Eskeland: *Bevisene i Torgersen-saken* (2005) s. 461–486
11. Se redegjørelsen i Ståle Eskeland: *Bevisene i Torgersen-saken* (2005) s. 255–262

THORVALD STEEN (f. 1954) er forfatter og medlem av festskriftredaksjonen. Denne teksten er en omarbeidet versjon av et essay i boken *Den besværlige historien* (Oktober Forlag, 2014). Han har mottatt priser og nominasjoner i inn- og utland, og er oversatt til 25 språk.

Justismordets anatomi: Et lærestykke om tro og benektelse

I 2005 RINGTE FORFATTEREN EBBA HASLUND og spurte om jeg hadde satt meg inn i Torgersensaken. Jeg svarte svevende. Hun ba meg se et TV-program på NRK samme kveld. Og «om det virket ansporende» kunne hun hjelpe meg med materiale om saken. Til da hadde jeg tatt det for gitt at rettsvesenet behandlet Fredrik Fasting Torgersen på en rettferdig måte. Ikke en eneste gang under min formannstid i Den norske Forfatterforening (1991-96), der Torgersen selv var og er medlem, var jeg i tvil. Verken under Ebbas eller min periode som ledere ble Torgersens sak fremmet av styret eller medlemmer i foreningen. Sannheten er at vi ikke hadde satt oss ordentlig inn i den. Vi stolte på Høyesterett.

Professor Ståle Eskeland og en rekke forskere innen medisin og naturvitenskap skulle om et par måneder delta på en offentlig høring om Torgersen i regi av Gjenopptakelseskommisjonen (GK). Flere av forskerne hadde vært rettsoppnevnte sakkyndige for Høyesterett, GK eller påtalemyndigheten i andre saker. Ebba ba meg komme på et møte på Blindern, som var et ledd i forberedelsene til møtet med GK. Min rolle, i likhet med Ebbas og

den tidligere professor i offentlig rett Anders Bratholms, var å lytte kritisk til hvordan stoffet ble lagt fram for lekfolk.

Det var en sterk opplevelse å møte forskerne. De regnes som Norges ledende innenfor sine disipliner og hadde gått gjennom bevisene. Ingen av dem hadde engasjert seg i Torgersensaken før, bortsett fra professor i medisin Per Holck. Flere av dem måtte medgi at deres tidligere professorkolleger hadde begått alvorlige feil. Møtet konkluderte med at de tre tekniske bevisene ikke holdt, og at den grundige faglige dokumentasjonen måtte få GK til å gjenoppta Torgersensaken. Fornuften ville seire.

Det skjedde ikke, men siden 2006 har stadig flere som har gått gjennom materialet opplevd det samme som meg, enten de er forskere, jurister eller forfattere. Innsikten gjør at man ikke kan eller vil slippe saken.

Tro og bevis

Justismordet er den brutale varianten av å ikke ville lære av historien. Hvordan skal vi unngå nye justismord hvis vi ikke tar oppgjør med gamle? Og hva er poenget med å granske justismordet på Alfred Dreyfus hvis man ikke også studerer Torgersensaken?

Justismord skyldes bevisste eller ubevisste feil. En feil slutning, som blir rettskraftig og til slutt – historie. Å grave i feilaktige dommer utfordrer jurister som har vært sentrale aktører for å få dommen rettskraftig. Jo mer kontroversiell saken er og jo flere år som går, dess mer prestisje knyttes til dommen. Hvis den som er uriktig dømt får medhold av retten vet myndighetene at det kan bli reist krav om erstatning. Det kan bli kostbart.

Da Olof Palme ble drept 28. februar 1986 var politiet, ved politisjef Hans Holmér, fra første stund sikker på hvem den skyldige var. De bestemte seg for å følge det såkalte kurdersporet og droppet andre mulige spor. De tok feil. Ingen er dømt for Palmedrapet.

I Torgersensaken var politiet heller ikke i tvil. Etter drapet på Rigmor Johnsen 6. desember 1957 ble all oppmerksomhet rettet mot én mann, Fredrik Fasting Torgersen. Politi og presse var dagen etter drapet, den 7.

desember, overbevist om at den skyldige var arrestert. Dette fikk fatale konsekvenser for etterforskningen, som forplantet seg til behandlingen i retten. Andre mulige gjerningspersoner ble ikke etterforsket.

Science, et av verdens mest velrenommerte vitenskapelige tidsskrifter, hadde i 2005 (5. august, vol. 309) en gjennomgang av 86 justismord i USA, der de dømte var blitt frikjent etter DNA-bevis. Forfatterne var forskerne Michael J. Saks og Jonathan J. Koehler. De viser i detalj hvilke feil som hadde ført til justismordene: Feil identifikasjon av øyenvitner (71 prosent), sakkyndige tok feil (63 prosent), politiet tok feil (44 prosent), påtalemyndigheten tok feil (28 prosent), rettsmedisinsk sakkyndig ga falsk eller villedende forklaring (27 prosent), uærlige informanter (19 prosent), inkompetente forsvarere (19 prosent), falske vitnesbyrd (17 prosent) og falske tilståelser (17 prosent). Summen overgår 100 prosent fordi det ofte er flere forhold som gjør seg gjeldende i hver sak. Det er ingen grunn til å tro at en tilsvarende undersøkelse i Norge vil gi vesentlig andre resultater. Justismordet er en av historiens mest tragiske luner.

Mange har spurt meg hvordan jeg kan være så sikker på at Fredrik Fasting Torgersen er uskyldig? Jeg kan aldri være helt sikker, men det avgjørende er: I en rettsstat skal og må en dom avgjøres ved om bevis holder eller ikke. Alt annet er uvedkommende. At Torgersen bedyrer sin uskyld er selvfølgelig uvesentlig. En rettsstat kan ikke felle noen med bevis som ikke holder, selv om rulleblad, utseende eller din eller min «følelse» tilsier at vedkommende er skyldig. Om personen skulle komme med en tilståelse, vil heller ikke dette holde hvis bevisene tilsier noe annet. Det finnes flere tilfeller av at tiltalte tilstår fordi han ønsker ro, eller kanskje oppmerksomhet. Det skjedde i Fritz Moen-saken og i Thomas Quick-saken, begge med tragiske utfall.

«Fellende bevis som hånd i hanske»

Den 12. juni 1958 la statsadvokat Lauritz J. Dorenfeldt fram aktoratets prosedyre mot Fredrik Fasting Torgersen. «I denne saken har

gjerningsmannen satt sitt stempel på offeret ved å bite henne i brystet. Og åstedet bidro med sitt ved å forsyne ham med barnåler, ekskrementer og blod.» Og statsadvokaten fortsatte: «[...] det er vel sjelden at man i en drapssak står overfor så mange fellende bevis og som alle sammen passer inn i hinannen som hånd i hanske.»

Man så bort fra at fotavtrykk på åstedet ikke stemte med Torgersens sko. Det fantes heller ikke spor av slam på skoene, til tross for at hele gulvet der den drepte lå, var dekket av fuktig slam. Funn som ikke bekreftet mistanken ble oversett fortiet eller ødelagt. Vitner som ikke bekreftet mistanken ble oversett eller fortiet.

Dorenfeldt var meget sikker i sin sak. Hans trumfkort var at de fremste naturvitenskapelige ekspertene i landet, innenfor odontologi, botanikk og medisin, ga aktoratet sin uforbeholdne støtte. Det var barnåler, tannbitt og avføringsbeviset som den gang felte Torgersen. Statsadvokaten kalte dem «de tause vitner». Faktiske vitner, alibier eller andre observasjoner som trakk i motsatt retning var ikke avgjørende. Rettspsykiaternes erklæringer fra 7. mars 1958 ga god støtte for Dorenfeldts skråsikre standpunkter. Der står det: «Han er uten enhver holdning, uten stabilitet, har ingen plan for sin livsførsel, synes å mangle en meget vidtgående, etisk vurderingsevne. Hans interesseområder er meget fattige [...] Han er en alkoholtilvennen, holdningsløs psykopat [...] Han skriver nærmest hva man betegner som prosadikt, uten rim og rytme. Innholdsmessig er det nokså naivt og ubehjelpelig for en stor del.»

Dorenfeldt avsluttet sin prosedyre med: «Denne personen er uten enhver anstendighet [...] Nå må vi ha en garanti for at denne voldsforbryteren forvares for alltid – det hender at også folk som har fått livsvarig fengsel benådes og da må vi falle tilbake på sikring i lukket anstalt.» Dommen ble livsvarig fengsel pluss 10 års sikring. 29. januar 1974 ble Fredrik Fasting Torgersen løslatt på prøve, etter seksten og et halvt år i fengsel, hvorav to år og tre måneder i isolat.

Torgersen har etter at han slapp ut ikke fått en eneste anmerkning fra politiet. I 1972 debuterte han som lyriker på Gyldendal Norsk Forlag, med Særmelding, uten rim, og har seinere utgitt seks andre bøker. De to rettspsykiatriske sakkyndige har ikke kommet med noen erklæring i ettertid om Torgersens tilstand.

En tragedie for rettsstaten Norge

Torgersen var tjuetre år den 6. desember 1957. Kvelden før hadde han deltatt i junior-NM i boksing på Sentrum kino, der han representerte idrettsklubben Fagen 26. Ellers drev han med fotball og bryting for Løren idrettslag. Etter midnatt ble han pågrepet utenfor Østbanen i Oslo, mistenkt for sykkeltveri. Han var det man kaller en «kjenning av politiet». Det var få i Oslo politiet som ikke kjente til at han som syttenåring var blitt dømt til seksti dagers betinget fengsel, blant annet for vold mot en politimann. Få ting har han, ifølge ham selv, angret mer på.

Seksten år gamle Rigmor Johnsen ble funnet drept en halv time etter at Torgersen ble pågrepet for sykkeltveri. Liket befant seg 500 meter unna der Torgersen ble pågrepet, i Skippergata 6B. Innen halvannet døgn ble Torgersen siktet for drap og voldtektsforsøk. Andre mulige mistenkte ble viet lite eller ingen oppmerksomhet. Torgersens søster og mor ga ham alibi, men de ble avfeid som inhabile. For politiet var det ikke noe poeng i å undersøke om de to snakket sant. Det var heller ikke interessant at kvinnene ga sine forklaringer til politiet hver for seg, uten at de hadde hatt noen mulighet for å samordne sine forklaringer med Torgersens. Etter pågripelsen satt han isolert med brev- og besøksforbud.

Påtalemyndigheten hadde to hovedvitner: Johanne Kristine Olsen og Ørnulf Bergersen. Olsen hadde, ifølge det hun sa i retten, den mørke desembernatten blitt forbigått av en mann utenfor Eldorado kino. Han kom bakfra, gikk fort og forsvant inn i en drosje på Youngstorget holdeplass. Hun var sikker på at det var Torgersen. Torgersen har alltid benektet at han var i Torggata og at han hadde tatt drosje fra Youngstorget. Påtalemyndigheten

fant aldri en sjåfør som kunne bekrefte å ha kjørt Torgersen drapsnatten.

Det andre vitnet, Bergersen, ønsket først å forklare seg den 3. juni, på hovedforhandlingens andre dag, ifølge rettsprotokollene. At han først da meldte seg som vitne, skyldtes at byrettsdommer Petter Koren under etterforskningen mente at Bergersen, på grunn av rulleblad, narkomani og alkoholmisbruk, ikke var troverdig. Han var en kriminell på rømmen. Koren mente fortsatt, i sin politiforklaring 24. januar 2000, at Bergersen var uegnet som sannhetsvitne.

Dorenfeldt trengte Bergersen som vitne, og slik ble det. Bergersen var den eneste som kunne bekrefte at Torgersen var observert i Skippergata. Påtalemyndigheten gjorde ingenting for å få bekreftet eller avkreftet hans vitneutsagn. I ettertid vet vi at Bergersen løy på flere punkter. Blant annet da han skulle peke ut hvor han hadde sett Torgersen.

GK avslo Fredrik Fasting Torgersens begjæring om gjenopptakelse av straffesaken fra 1958, den 8. desember 2006. Dette gjentok seg den 30. september 2010.

GK konkluderer i avslaget 30. september 2010: «Samtlige rettsavgjørelser er truffet på bakgrunn av grundig behandling av bevisene. Kommisjonen (av 2010) kan fullt ut slutte seg til kommisjonens vurderinger og konklusjoner av samtlige bevisemaer i avgjørelsen av 8. desember 2006, og det foreligger ikke omstendigheter som tilsier en annen vurdering i dag.»

Kommisjonen hevder at det ikke har skjedd noe nytt når det gjelder de naturvitenskapelige bevisene. Ingen av kommisjonens medlemmer har naturvitenskapelig bakgrunn. Det er også verdt å merke seg at det ikke undervises i bevislære på jusstudiet.

I alle rettsavgjørelser fra 1958 og fram til i dag har Dorenfeldts resonneringer vært avgjørende: Å forsvare hans oppfatning av hva som var riktig juridisk praksis i 1958. Men kommisjonen gjør i sitt store dokument noen innrømmelser som best kan forklares som taktiske retretter. Om Olsens vitneutsagn står det: «Hennes observasjon har samme usikkerhet som enhver observasjon under tilsvarende forhold.» Forklaringen på hvorfor man skal

støtte seg til Olsens og ikke Torgersens forklaring, skyldes at hun er den «lagretten, etter eksaminasjon og sine umiddelbare inntrykk, åpenbart har festet lit til».

Når det gjelder Bergersen, blir det enda mer besynderlig: «Etter kommisjonens mening er det vanskelig å ha noen formening om hvilken vekt Bergersens forklaring isolert sett ble tillagt av lagretten, om den i det hele tatt ble tillagt noen vekt.» Dorenfeldt reserverer seg ikke i sin prosedyre med hensyn til Bergersen. Men har han noe valg? Bergersen var det eneste vitnet som hevdet at han hadde sett Torgersen i Skippergata. Når nå kommisjonen ikke tillegger Bergersens forklaring noen vekt, har de kommet i et uføre. Det innebærer at ved siden av Olsens vitneforklaring, som kommisjonen legger til grunn er riktig uten at det er grunnlag for det, har de nå bare de tekniske bevisene å vise til. Men disse visste kommisjonen var verdiløse. Et brev fra 10 fremstående forskere som kommisjonen hadde mottatt tre måneder før avslaget slår dette utvetydig fast. At kommisjonen etter dette konkluderer med at det ikke kan reises tvil om at dommen er riktig, er tragisk for den norske rettsstaten. Når kommisjonen vraker Bergersen river den samtidig grunnen vekk under sin egen konklusjon. Bergersen fikk i sin tid en strafferabatt på ett år og hundreogseksti dager som «belønning» for sitt vitneprov.

Bevisene som forsvant, dommen som ble stående

Det er grunn til å tro at Dorenfeldt handlet ut ifra de beste motiver. Det var begått et bestialske mord, og politiet hadde tatt en gammel kjenning de mente kunne ha utført udåden. Det måtte handles. Handlekraften ble ikke svekket av at Dorenfeldt hadde den tekniske ekspertisen i ryggen. Ja, for Dorenfeldt var det meget viktig hva de fremste forskerne mente om bevisene. Han hevdet at det styrket aktorats sak. Og hvorfor skulle han ikke det? Forskningens oppgave er blant annet å forklare rettsmedisinske forhold for rettsvesen og påtalemyndighet.

Dorenfeldt skrev et fyldig notat av 17. desember 1958 om bevisene og de

sakkyndige, at det var en «bred, samlet framstilling av det bevismaterialet som lagretten bygget sin avgjørelse på». I 1959, da lagmann Kristian Lunde avslo Torgersens begjæring om gjenopptakelse, skrev han: «Lagmannsretten vil uttale at den brede, faktiske framstilling av saken og dens bevisligheter som statsadvokaten har gitt i sin redegjørelse av 17. desember [...] på alle vesentlige punkter gir et korrekt og objektivt bilde av saken, slik den ble rullet opp under hovedforhandlingene i lagmannsretten.»

For påtalemyndigheten var de sakkyndige viktige støttespillere de neste årene. I 1973 ble Torgersensaken begjært gjenopptatt. Torgersens forsvarere la fram uttalelser fra tannlege Fredrik Neumann og professor Arne R. Hagen som gikk mot de sakkyndiges syn når det gjaldt tannbittbeviset. I 1997 forsterket tannlege Kjell Johannessen innvendingene. To år seinere fikk han støtte fra professor dr.med. Per Holck og seniorforsker dr.med. Per R. Flood, samt fire fremstående amerikanske rettsodontologer.

I august 2000 avga Den rettsmedisinske kommisjon uttalelse i Torgersensaken: «Det bør utvises forsiktighet, og domstolen bør ikke tillegge bittmerket for stor bevisbyrde.»

Like fullt, rett etter at Den rettsmedisinske kommisjon hadde kommet med sin uttalelse, uttrykte lagmannsretten i sin kjennelse at «tannbeviset fortsatt er et bevis som med stor styrke taler for at Torgersen er gjerningsmannen».

I GKs vurdering 8. desember 2006 står det: «Det er ikke grunnlag for å hevde at tannbittbeviset alene ble tillagt spesielt stor vekt» (altså i 1958).

Også avføringsbeviset er blitt gradvis svekket – til det nå ikke er noe igjen av det. Den rettsmedisinske kommisjonen skrev i 2004: «Felles for alle (de sakkyndige) er antakelig at de aldri hadde hatt lignende oppdrag. Ingen hadde erfaring med å 'artsbestemme' avføring, ingen hadde antakeligvis erfaring med å identifisere et spor som avføring.» I 2006 skriver professorene Trond Eskeland og Ragnar Bye: «Ingen av undersøkerne gjorde funn i avføringsprøvene som knytter Torgersen til åstedet eller avdøde.» Under GKs høring sa professor Per Brandtzæg: «Det finnes absolutt ikke noe

grunnlag for å hevde at antatt avføring fra åstedet/offeret og spor på tiltalte, kan knytte Torgersen til drapet.»

GK skriver om de forannevnte uttalelsene at de kun er «en vurdering og evaluering av arbeidet til de sakkyndige i 1958, som ikke under noen omstendigheter synes å være egnet til å føre til frifinnelse».

Og endelig har vi barnålbeviset: De sakkyndige i 1958, professorene Mork og Printz, påsto at «barnålene i dressen stammet fra barnålene i kjelleren». Statsadvokat Dorenfeldt og lagmann Lunde skrev i 1958 og 1959: «Dette er et naturvitenskapelig bevis av første klasse, fordi det viste seg at det her gjaldt barnåler av en så ekstraordinær art at de sakkyndige kunne trekke konklusjoner som eller ikke ville vært mulige.»

Professorene i biologi, Klaus Høiland og Morten Laane, har sammen med Norsk Institutt for skogforskning vist at det er umulig å bruke barnålene som bevis. GK ba professor Rune Halvorsen om hans vurdering. Han var meget klar: «Nålene knyttet ikke Torgersen til drapet.» Hva skriver så GK i avslaget i 2006? «Etter kommisjonens vurdering er barnålbeviset i alle fall ikke svekket.»

Et teknisk bevis som også flere ganger er blitt trukket fram i Torgersensaken er det såkalte blodbeviset. Påtalemyndigheten mente at Torgersen hadde flyttet liket fra trappeavsatsen hvor det ble funnet mye blod, ned til kjelleren der liket ble funnet. Det er ikke mulig for gjerningspersonen å foreta en slik flytting uten å få ferskt blod på seg. Det ble ikke funnet ett ferskt blodspor på Torgersens klær. «Etter kommisjonens vurdering har ikke domfelte grunnlag for sin slutning om at fravær av blodspor utelukker at domfelte er gjerningspersonen». Enig, men det kan da i hvert fall ikke styrke argumentene for at han er det?

De tre tekniske bevisene og de to vitnene Olsen og Bergersen var de viktigste momentene for å få Torgersen dømt under hovedforhandlingene i 1958. Torgersens rulleblad og Dorenfeldts inderlige overbevisning og posisjon i norsk rett på den tiden, var sikkert ikke uten betydning, men det er ikke mitt poeng: Kommisjonen av 2006 og 2010 har forlatt Dorenfeldts

premisser for å felle Torgersen. Den har trukket inn et kapittel som kalles «Andre forhold». De stoler ikke på Dorenfeldts grunnlag for å dømme Torgersen, men innfører forhold som ikke angår rettssaken i 1958. Momentene som blir drøftet under kapittelet «Andre forhold», skjer flere år etter rettssaken. De vedrører altså ikke saken.

GK har tatt opp to rykter som har versert, særlig i presse og juristmiljøer de siste årene, nemlig at Torgersen skulle ha filt tennene sine i fengselet og at han skal ha vært uvillig til å avlegge hårprøve. Det står ikke ett sted i dokumentene fra 1958 at Torgersen skal ha nektet å ta hårprøve. Det man vet er at det ble tatt prøver av Rigmor Johnsens hode- og kjønns hår. At påtalemyndigheten ikke har arkivet i orden, kan ikke være Torgersens skyld. Kommisjonen har hevdet at Torgersen nektet å avgi hårprøve i 1958. Dersom dette hadde vært tilfelle, ville det uten tvil ha blitt brukt av Dorenfeldt i retten. Dorenfeldt sa ikke ett ord om dette under rettssaken, og det finnes ingen kilder som tyder på at Torgersen nektet å ta noen form for prøver.¹

Professor Per Holck har derimot sammenliknet hårene på Rigmor Johnsens kåpe (oppbevart på Rettsmedisinsk institutt) med Torgersens hår og funnet at de ikke stemmer overens. Det nevnes ikke av kommisjonen i grunnlovingen for avslagene 2006 og 2010. De skriver heller ikke ett ord om at statsadvokat Lars Frønsdal i 2000 erkjente at tannfilingen var en «vandrehistorie». Ingen fil eller tannlege som måtte ha utført det inne på cella, er funnet. Forsker dr.scient. Jon Ingulf Medbø har skrevet et meget utførlig notat om dette, som burde være kjent for kommisjonsmedlemmene. Det nevnes heller ikke.

Helhetsvurdering uten innhold

Den 18. september 2006 skrev 10 av våre fremste forskere som hadde inngående kjennskap til de tekniske bevisene, et brev til GK, under overskriften: «De tekniske bevisene i Torgersensaken underbygger ikke at Torgersen er skyldig.» Brevet, navnene på underskriverne og et brev sendt

9.juni 2008 til justisminister Knut Storberget underskrevet av 280 framstående forskere innen medisin og naturvitenskap er tatt inn annet sted i dette festskriftet.

Den 24. juni 2008 svarte Janne Kristiansen, leder av GK: Hun gjentok at en enstemmig kommisjon mente at det ikke fantes noen tvil om at dommen fra 1958 var korrekt og at det er en «helhetsvurdering av det totale bevisbildet» og «en samlet vurdering av bevisene» som ligger til grunn. Da TV2 samme kveld konfronterte henne med brevet fra de 280, svarte hun at «vitenskapen får uttale hva de vil».

Janne Kristiansen argumenterer slik statsadvokat Anne Margrete Katteland gjorde den 30. mars 2006 da hun ble konfrontert med at påtalemakten sto igjen med tre verdiløse bevis. Hun svarte at «den juridiske tenkemåten gjorde henne sikker på at Torgersen var skyldig».

Statsadvokat Dorenfeldt ville i 1958 la de tre naturvitenskapelige bevisene være avgjørende for å kunne felle en så rettferdig dom som mulig. Det var de «tause vitner» som skulle avgjøre. Det er en ulykke ikke bare for Torgersen, men for oss alle, at det norske rettsvesenet ikke tar inn over seg at Dorenfeldts hovedpremiss for å dømme Torgersen ikke lenger holder.

Er det nå slik at Janne Kristiansens eller Anne Margrete Kattelands ordvalg er «uforståelig» og «absurd»? Når man spør Katteland om hva den «juridiske tenkemåte» går ut på, eller ber Kristiansen om å redegjøre for hva hun legger i «helhetsvurdering», svarer de verken skriftlig eller muntlig. Advokatene Erling Moss og Jan Tennøe, høyesterettsadvokat Gunnar Nerdrum og professor Ståle Eskeland har henvendt seg gjentatte ganger uten å få svar. I juni 2013 skrev Gunnar Nerdrum og professor Per Brandtzæg til riksadvokat Tor-Aksel Busch for å få svar på om han støttet statsadvokat Katteland. Og om han gjorde det, ville han utdype hva han la i de ulne begrepene? Riksadvokaten svarte den 20. august at han hadde uforbeholden tillit til Katteland, uten å gå inn på Nerdrum og Brandtzægs konkrete spørsmål.

Jeg tenkte, til 2005, at selv om en av mine første yndlingsforfattere, Jens

Bjørneboe, hadde kjempet innbitt for ham, hadde det siste avslaget i Høyesterett 2001 bekreftet alle tidligere dommer, og viktigst for meg: En av dommerne, som jeg hadde stor tillit til, hadde vært med på det enstemmige avslaget. Det fikk meg til å falle til ro. Etter riksadvokat Buschs brev til Brandtzæg og Nerdrum fant jeg ut at jeg ville skrive til den pensjonerte dommeren. Jeg refererte til riksadvokatens brev, ba ham om «å hjelpe meg med motargumenter mot min egen oppfatning av saken». Eks-dommeren svarte, noe jeg er takknemlig for. Svaret bekreftet det jeg har ant i noen år: at ingen vil eller kan forklare helhetsvurderingen som ligger til grunn for at saken ikke skal gjenopptas.

Hovedpoenget med vårt rettssystem er at det er rasjonalia og logikk som skal være styrende for dommene. Det var rettesnoren for keiser Justinian og hans komité, som i år 529 startet arbeidet med å lage ett sett med lover for hele Det bysantinske riket. Codex Justinian, som her til lands blir kalt Romerretten til tross for at lederen var keiser Justinian i Det bysantinske riket, var ment å motvirke spekulasjon og vilkårlighet. Lovverket i Bysants ble forenklet og tydeliggjort til en lovsamling for hele riket og undertegnet av Justinian i året 529 i keiserpalasset i Konstantinopel. Codex Justinian ble av keiseren presentert som et sivilisasjonsskrift mot barbari og vilkårlig skjønn.

Utgjør Kristiansen og Katteland et høyere nivå innenfor jussen eller historien i forhold til Justinian og hans komitémedlemmer?

Den gang som nå vil det uansett de beste intensjoner begås justismord som rettsapparatet i liten eller ingen grad, bevisst eller ubevisst, vil oppklare. Dømt er dømt, vil flere si. Retten og historien begraver sine synder - hvis ikke enkeltpersoner eller presse lager såpass oppmerksomhet rundt saken at man begynner å stille spørsmål. Kanskje en sivilisasjon kan måles ut fra viljen til å granske rettsavgjørelser på sviktende grunnlag?

ANDRÉ BJERKE (1918–1985) var forfatter, gjendikter, lyriker og sjakkspiller. Han engasjerte seg sterkt både i Torgersens og Per Kristian Lilands saker. Denne «anmeldelsen» av Grundt Spangs bok *Torgersensaken* sto på trykk i Dagbladet 2. juni 1973, med undertittelen *Kriminalfortelling av Michael Grundt Spang* (efter en ide av L.J. Dorenfeldt).

Mordet i Skippergaten

MICHAEL GRUNDT SPANG ER KJENT som en talentfull utøver av så vel kriminalreportasje som kriminallitteratur. På begge disse områder har han fulgt en klar linje, som en konsekvent og nidkjær talsmann for politi, påtalemyndighet og fengselsvesen. Dette ytrer seg ikke minst i hans polemisk betonte kriminalromaner. I «En morder er løs» skildrer han hvordan en slu og behendig forsvarsadvokat (modell: Alf Nordhus) kan oppnå å få frikjent den tiltalte – og selvsagt skyldige – i en mordsak.

I «Operasjon V for vanvidd» slås det til mot en representant for «humanistisk forståelse» av ungdomskriminalitet. En person som ganske riktig viser seg å være spinnets edderkopp. Og «Justismordet» er et oppgjør med den samfunnsfarlige KROM-organisasjon, som ikke gjør annet enn å stikke kjepper i hjulet for politietterforskningen, og som driver pliktoppfyllende førstebejenter til nervesammenbrudd.

I «Torgersensaken» fremtrer Grundt Spang ikke som reporter, men som action-skribent; boken slutter seg da også naturlig til hans tidligere

serie kriminalromaner, hva tendensen angår. Men selve intrigen er her ikke av samme kvalitet. Han har da heller ikke funnet den på selv; han har lånt ideen av riksadvokat, tidligere statsadvokat L. J. Dorenfeldt, seirende aktor i to kriminalsaker mot Fredrik Fasting Torgersen.

Også i fremstillingsmåte bærer boken preg av inspirasjonskilden: lange partier synes å være hentet direkte fra Dorenfeldts saksfremstillinger og prosedyreinnlegg, dog uten anvendelse av anførselstegn.

Grundt Spangs formål har vært å gi en klar, velkomponert og spenstig populærfremstilling av aktoratets synsmåter, særlig omfattende hvor det gjelder bokens hovedtema: Skippergatemordet. Og det er lykket ham. I sitt stramme redaksjonelle utvalg av dokumentmaterialet har han på en beundringsverdig måte forstått å skjære bort alt uvedkommende stoff, dvs. enhver opplysning «som kunne tale til Torgersens fordel», for å sitere en vending i forordet. Riktignok under en maske av at utvalget er gjort «så objektivt og nøytralt som mulig».

Imidlertid er det nettopp bokens karakter av absolutt ensidig partsinnlegg som gjør den verdifull. Her får man for første gang – oversiktlig og i klar sammenheng – en komplett, journalistisk briljant redegjørelse for aktoratets hypotese om det grufulle som skjedde i Skippergaten for mer enn 15 år siden. At denne hypotese er så fantastisk har jeg hittil ikke visst; selv ikke Jens Bjørneboe har maktet å tegne et så avslørende bilde. Jeg må si det som det er: først etter å ha lest Grundt Spangs bok er jeg blitt helt overbevist om at Torgersen soner straffen for et mord han ikke kan ha begått.

Usannsynligheter

Grundt Spang har iblant opptrådt som kritiker av andres kriminallitterære frembringelser, og har da vært særlig flink til å slå ned på *usannsynligheter* i intrigen: han er jo selv en gammel, erfaren realist på området, fortrolig med forbrytertyper, åsted og rettssaler.

Jeg gad vite hvordan han ville reagere hvis han i en bok av en kollega støtte på følgende skildring av hvordan en morder oppfører seg selve drapsnatten

– presentert ikke som en beskrivelse av noe som påstås å ha hendt, men som fiction, som en oppfunnet historie:

Klokken er ca 23.00 6. desember 1957; scenen er en lang gang innenfor gatedøren (med tilstøtende trappeoppgang og dør ut til gårdsplassen) i Skippergt. 6 B, Oslo. Morderen T. befinner seg på åstedet sammen med liket av den unge piken han nettopp har drept.

Drapet har vært en spontan handling, et verk av en «eksplosiv» seksualpsykopat. Dessverre for ham er han for noen minutter siden blitt iakttatt av en leieboer i gården, en dame som kom ned trappen på vei ut mens han ennå stod side om side med sitt senere offer, som sa «morn» eller «kveld» til damen. (S. 27.)

En ny spontan handling ville nå kanskje være en nærliggende rask flukt fra åstedet; damen kan jo når som helst vende tilbake. Men slik reagerer ikke T. Foruten å være «eksplosiv» er han nemlig også «følelseskald» og (stadig ifølge de psykiatriske sakkyndige) «lur, mistenksom, aktpågivende». En senere intelligensmåling gir koeffisienten 110 – bra, normal intelligens. Han går altså sindig og systematisk til verks.

Liket må skaffes av veien. Sporene etter ugjerningen må utslettes.

Morderen har aldri sett sitt offer før; han har støtt på henne, fulgt etter henne og drept henne ved en ren tilfeldighet: slik er nå engang driftslivet. Han er med andre ord ikke lokalkjent på åstedet.

Anstifte mordbrann

Ute på gårdsplassen fører en lem ned til en kjeller. Normalt pleier vel slike kjellerinnganger å være stengt i en bygård; så er ikke tilfelle her; passasjen er fri. Uten å være lokalkjent finner morderen raskt og intuitivt løsningen på sitt dilemma: han vil plassere liket i kjelleren. Og det gjør han. Nå finner han også ut hvordan han vil utslette sporene: ved å anstifte en brann.

Det bor ytterligere 19 mennesker i denne bygningen, så mordbrannen kan bli ganske katastrofal. T er for to måneder siden løslatt på prøve fra fengslet («sikring i frihet») bl.a. fordi en landskjent sakkyndig overlege har

gitt ham attest for å være «snill og godtroende og velvillig»; ut fra dette har også Dorenfeldt anbefalt løslatelse. T.s adferd nå vidner kanskje ikke om en påfallende snillhet og velvilje, men hva skal man gjøre i en slik situasjon. 19 lik fra eller til – hva så? Man kan ikke være snill bestandig.

Han går altså i gang med å stable opp et bål over den døde: materialet er pappkartonger, bordbiter, en gammel divan, et tørt juletre og annet rask. Det er et viktig poeng i Intrigen at dette bålet blir bygget opp nå og ikke senere, for de skjebnesvangre nålene T. får på seg fra juletreet, blir senere funnet i den brune dressen han nå er iført. (Se s. 189: «Etter påtalemyndighetens mening...» osv.) Disse nålene «spretter av ved den minste berøring» og har øyensynlig den affinitet til brune dresser: Ikke bare plasserer det seg tre nåler i høyre og én i venstre bukseoppbrett, men én trenger seg sogar tvers gjennom frakken og inn i dressens høyre innerlomme.

Omsider er han ferdig med stablingen og slår seg på frakkelommene, roter rundt i dem, famler omkring i jakken og buksene. Her må han ha fått sitt første store sjokk. Det er så man formelig kan høre ham gispe

Faen – ingen fyrstikk!

Faen også! Jeg har jo glemt at jeg ikke røker! Jeg har aldri fyrstikker på meg! Hvordan kunne jeg glemme det?

De fleste mordere begår en feil, og T. burde ha betenkt det første bud for alle pyromaner:

Gå ikke i gang med en mordbrann før du har fyrstikkene!

Nå ja, det gis en redning. Ennå kan han rekke kiosken på Østbanen; den ligger ikke mange minuttene unna, og damen i luken holder neppe rede på kveldens fyrstikk-kjøpere. Eller enda enklere: T. kan simpelthen stikke ut på gaten, dreie om et hjørne og bomme den første og beste lassiss for noen fyrstikker og litt ripeflate – en eller annen fyllik som ikke vil huske noe i morgen. Hvilken politimann vil forresten kunne gjette seg til at fyrstikkene er kjøpt eller lånt etter mordet? Løsningen, ikke sant?

Å nei, så primitivt går man ikke til verks når man er morder i en norsk

kriminalroman, forfattet av statsadvokaten i Eidsivating lagdømme. T. klekker ut en langt mer raffinert plan, virkelig verdig en lur, mistenksom og aktpågivende forbryter med intelligenskoeffisient 110. Han vil dra hjem til Lille Tøyen, langt ute i utkantstrøkene i den motsatte enden av Oslo. Der vil han hente fyrstikkene! Og så vil han vende tilbake hit og tenne på.

T. gjør seg ferdig i kjelleren, legger lemmen på og går ut på gaten. Først har han vært årvåken nok til å ta gatedørsnøkkelen fra den døde kåpelomme; han må jo kunne låse seg inn igjen for å få brent opp huset. Nokså aktpågivende har han tross alt vært; han etterlater seg ikke (verken nå eller under neste besøk) så meget som et eneste fingeravtrykk, et rusk fra sine klær, en antydning av et fotspor.

Og nå burde han kanskje kapre en drosje fortest mulig? Det er som sagt langt til Lille Tøyen, og han har jo penger nok på seg. Begynner det ikke å haste litt?

Sindig friluftsvandrer

Igjen feilvurderer man den norske morder, slik han står for aktors kriminalvisjonære blikk. Langt i fra, det haster ikke. T. har litterære interesser og har utvilsomt lagt seg på sinne Asbjørnsens vakre ord om å anvende friluftsvandringer som demper for sin smule bekymring og uro. («Når verden går meg imot, og den unnlater den sjelden å gjøre...») Det gjør godt å trekke litt frisk luft etter en anstrengende kveld. Kort sagt: I stil med eventyrdikteren tar T. seg en spasertur.

Han slentrer gjennom det stemningsfulle gamle Christianiastrøk, opp Rådhusgaten, bort Kirkegaten...

Så krysser han Karl Johan, flanerer videre, rusler gjennom Torvgaten... Mange butikkvinduer må han ha kikket i underveis, for han når ikke frem til Youngstorvet før nærmere kl.23.50, etter hva et vidne kan oppgi.

Her faller det ham inn at det var kanskje ikke så dumt med en drosje allikevel; det vil jo ta ham ytterligere en halv time hvis han skal spasere helt hjem. Vidnet som ser ham ta drosjen, er sikker i sin sak; hun kjenner ham

godt, for hun er nemlig hans nabo. Hun har nylig stått som vitne i husleieretten, delaktig i en aksjon for å få satt ham og hans familie på gaten; klagemålet gjaldt nettopp personen T. Kort sagt et uhildet og pålitelig vidne i en mordsak mot ham. At han har tatt drosje her, fremgår av at to sjåfører har kjørt hele tre personer fra Youngstorvet til Lille Tøyen omtrent på dette tidspunktet, og alle tre har utvilsomt vært ham. (Bortsett fra at signalementet ikke stemmer.)

Litt før midnatt er T. altså omsider nådd hjem, ifølge politiets og påtalemyndighetens tidstabell. Nå kunne det muligens være en tanke å la drosjen vente mens man svipper inn og får tak i de fyrstikkene? Tvert imot, han betaler og lar bilen kjøre; er en morder først kommet hjem, må han sandelig få slappet av litt.

Han går opp på sitt rom og skifter klær, tar på seg turnsko, slår på musikk. Han går ned til sin mor og forteller henne at han har tatt med seg en pike hjem; hun heter Gerd: det er henne han spiller for. En stund etter hører både moren og søsteren fra kjøkkenet lyden av høyhælte sko i trappen. Dette utsagn blir ikke trodd i retten, heller ikke at Fredriks hjemkomst har funnet sted adskillig tidligere enn det fremgår av polititabellen. Kjærlig innstilte familiemedlemmer er nemlig ikke troverdige – i motsetning til hatske naboer.

Sko i vann

T. skal også ha rukket å sette et par sko i vann i kjelleren, nemlig for å vaske av blodspor. Skoene har gummihæler; et vidneutsagn fra Dronningens gate forteller om lærhæler som «klampet» mot fortauet. T.s bror insisterer under forhør på at skoene er hans og at det er han som har satt dem i vann i den hensikt å få blokket dem ut. Men Dorenfeldt fastholder i retten at det er disse skoene T. har hatt på seg under mordet; idet det er funnet blod på dem; aktor henviser til en rapport datert 20/2-58. I en uttalelse fra Kriminalpolitisen datert 20/2-58 står det da også uttrykkelig: «Identitetsprøve på blod lot seg imidlertid ikke utføre.»

Vi fortsetter vår gjennomgåelse av aktors hypotese:

Omkring kl. 0.30 begynner det å gå opp for T. at han nok burde se å komme seg ned i byen og få tent på dette bålet. Best å få gjort det snart – før noen i huset oppdager sporene av blod og avføring i gangen. (Det *er* skjedd alt! – for en halv time siden. Damen som kom ned trappen er vendt hjem; ved midnatt har hun vært ute med søppel og sett blod på stedet – men merkelig nok ikke avføring.)

T. utrunder seg altså med fyrstikker (som det hittil har tatt ham halvannen time å få tak i); for sikkerhets skyld tar han to esker. Kanskje blir det aktuelt med et lystmord sånn ut på morgenvisten, tenker han vel; best å ha noen stikker i reserve.

Litt senere står han ute på gaten igjen, en mordbrenner klar til avgang. Og nå var det kanskje å hive seg i en drosje? Det koster en femmer å bli kjørt til sentrum (vi skriver 1957), og han disponerer fremdeles 46 kroner. Men her er det økonomen T. som kommer inn i bildet: Én drosje i natt får da sandelig være nok; det får være grenser for sløseri! Og her dreier det seg jo bare om en bagatell som å fikse opp med et lite mord (eller 20). Fem kroner her og fem kroner der; det blir penger av slikt. Nei, dette skal gjøres *gratis!*

Ubemerket på guttesykkel

Dessuten gjelder det jo å komme seg mest mulig ubemerket ned til dette åstedet, tvers gjennom hele Oslo. Morderen bør kamuflere seg i retning av usynlighet. Og ideen melder seg, selve genistreken. Man må formelig være en Dorenfeldt for å klekke ut noe så begavet:

For å usynliggjøre seg, for å kunne operere i det skjulte, fatter T. den beslutning at han vil sykle til Skippergaten – og det så menn på en guttesykkel som han får låne av sin nevø. En bredskuldret mellomvektsbokser kommer susende gjennom desembernattens gater, på en guttesykkel: Det kan han gjøre regning med at ingen vil legge merke til!

Iallfall ikke politikonstablene som det denne natten vrimlet av i åstedsstrøket. Akkurat dette var det dessverre for T. en feilregning: Det var

nettopp sykkelens format som førte til at fem politimenn arresterte ham i Havnegaten ca en halv time senere – mistenkt, ikke for mord, men for sykkeltyveri. Altså av sted! Resolutt setter den lure, mistenksomme, aktpågivende morder (og vordende mordbrenner) seg på sykkel. Og med hele sin intelligenskoeffisient på 110 suser han til verket.

Han er fremme ca kl. 0.45. (Aktors klokke.) *Først må han finne seg et sted han kan sette fra seg sykkel. Gangen i Skippergt. 6 B er ikke så velegnet. Der er to høye trappetrinn opptil gatedøren. Han utser seg portrommet i nr. 9 som ligger rett vis-a-vis. Der åpner han porten og plasserer sykkel i portrommet innenfor.* (Kursiveringen markerer en viktig detalj som man hittil har oversett betydningen av. På dette punkt – og bare på dette ene punkt – må vi avvike fra aktors hypotese om hva morderen foretok seg denne natten. I Dorenfeldts saksfremstilling tales det om at «sykkelen som han hadde plassert i porten... til Skippergt.9» – og han henviser til forklaring avgitt av vidnet B. «I porten» må jo forstås slik at sykkel ble plassert på *utsiden* av porten. Men her forvansker aktor nettopp det vidneutsagn han bygger på! Dette kommer vi tilbake til.)

T. låser seg inn i 6 B med gatenøkkelen han har sikret seg; litt etter står han i kjelleren ved det oppbygde bålet. Endelig kommer fyrstikkens frem!

Det store sjokk

Nå er det at T. får sitt annet store sjokk i natt: han får det ikke til å brenne.

T. har vært til sjøs og lært seg diverse praktiske ferdigheter; han er en allsidig idrettsmann og litt av et friluftsmenneske; han har flakket mye omkring i skog og mark. Men noe bål har han aldri vært borte i.

Nesten to timer har det tatt ham å bringe disse fyrstikkene hit. Og nå står han her – med en redselsfull risiko for å bli knepet på fersk gjerning – og erkjenner det fryktelige faktum: Treull brenner ikke. Papir brenner ikke. Et årsgammelt knastørt juletre nekter å ta fyr. For ikke å snakke om bordbitene og den gamle divanen. 11 avbrente fyrstikker på stedet forteller om hans fortvilte bestrebelsers.

11 fyrstikker, javel. Men han hadde jo to esker på seg, og den ene var full. Her melder det seg et interessant karakterpsykologisk spørsmål:

Fredrik Fasting Torgersen har gjennom snart 16 år hårdnakket nektet seg skyldig; han har aldri søkt benådning (ikke en gang to år i isolat fikk bøyet ham der); han har hele tiden bombardert myndighetene med begjæringer om å få prøvet sin sak på ny, med anker og anklager, med appeller og politianmeldelser. (Jeg har aldri sett papirbunken; den er et tårn.) Og han er i samme tidsrom blitt møtt med en tilsvarende kanonade av NEI-svar, avvisinger og henleggelse. Vilt og håpløst har han stanget mot den kompakte, byråkratiske bøygen – men han har aldri gitt opp. Og nå stiller vi spørsmålet: Hva gjør dette ufattelig utholdende mennesket – eller retttere sagt: hva skal han angivelig ha gjort – i selve sitt livs skjebnestund?

Han gir opp

Han gir opp etter 5 minutter. Han gir opp det han har forberedt så omhyggelig og med så stor risiko har foresatt seg å gjøre, det som er så enkelt at en hvilken som helst speidergutt ville ha klart det på et blunk: å få skikkelig fyr på et bål – av tørre godt brennbare materialer. Etter 5 minutter og 11 fyrstikker gir han opp og lusker ut på gaten. Alt han har fått i stand er en ynkelig «ulmebrann», så svak at brannvesenet ikke engang behøver å slukke den etter ankomsten (s. 6). Alt han har oppnådd er å fremskaffe en sterk røktvikling, som raskt vekker oppmerksomhet i nabolaget. Men det var vel ikke hensikten.

(De psykiatrisk sakyndige kan kanskje forklare denne merkelige detaljen ved å henvise til at mannen er lyriker. Det lar seg litteraturhistorisk belegge at gode lyrikere er slette pyromaner. I sin nekrolog over Olaf Bull forteller Helge Krog at poeten en gang gjorde langvarige forsøk på å tenne opp i en ovn og til slutt vendte et rasende sotsvertet ansikt mot sin venn idet han hveste: «Kan du begripe hvordan det oppstår ildebrann?»).

Kl. 0.55 blir T. iakttatt av vidnet B., som befinner seg omtrent i krysset Rådhusgaten – Skippergaten, på venstre fortau med kurs mot Wedels plass

og bryggene. Da «fikk han se en mannsperson som kom *ut av et portrom* på høyre side... Mannen leide en sykkel, satte seg på den, svingte over på sin høyre side av gaten...» (s. 87.) Hold dette fast: T. kommer ut av et portrom mens han leier en sykkel som han dernest setter seg på. Syklisten stryker tett forbi vitnet. Vidnet «tenkte at han måtte ha fulgt en jente hjem». (S. 88) B. har ikke selv sett jenta. T. må følgelig ha fulgt henne inn, f.eks. til entredøren og dernest åpnet porten igjen og trillet sykkelen ut. Siden mener B. å ha sett at det er *åstedets* port den andre kom ut av. Som det heter i Dagbladets rettsreferat 9. juli – 58:

Skippergaten 6 eller 9

«...Jeg ble nysgjerrig – tenkte at han hadde vel fulgt en jente hjem, derfor kikket jeg på den oppgangen han var kommet fra. Og der, over porten stod det 6 B».

Under åstedsbefaringen et halvt år senere (9. juni – 58) kunne B peke ut porten han så tiltalte komme ut av. Skiltet der viste tallet 6. Men det berodde på at en gutt en uke i forveien (2. juni) hadde revet ned dette skiltet og plassert det opp-ned etterpå. Mordnatten stod det 9 der.

Her melder seg et problem som visstnok ingen tidligere har festet seg ved. T. kom altså ut fra Skippergt. 9 kl. 0.55. Men hvordan kom han seg inn? Det er vidnefast at *porten til Skippergt. 9 var stengt denne natten*.

Det fremgår av vitneprov avgitt av montør Fonbæk. Kort før kl. 23.00 iakttar han hvordan et annet av sakens vitner, fru Fjellberg, *låser seg inn i nr. 9*. («Vitnet Fonbæk ser henne foran hennes egen gatedør idet hun henter frem nøkkelen...» (s. 28)).

Det er bare to mulige løsninger på vårt problem. Den ene er brutal: B.s forklaring er fra ende til annen løgn og oppspinn. Den muligheten må vi selvsagt avvise. Den uklanderlige Dorenfeldt ville selvsagt ikke støtte seg til et råttent vitne i en slik sak; det er bare Jens Bjørneboe som kan tro noe slikt, og han befinner seg som Grundt Spang så utmerket har påvist «i løgnens villnis».

Den annen og eneste gjenstående mulighet er at T. har låst seg inn i nummer 9. Med nøkkelen til nr. 6 B. Det må være en eiendommelighet med Skippergaten at alle portene har samme nøkkel. Og det var kanskje denne nøkkelen aktor siktet til da han i prosedyren uttalte at man gjennom vitnet B. hadde funnet «nøkkelen til gåtens løsning» (s. 9).

Mannen med «tigerspranget»

Tre minutter senere – kl. 0.58 – blir T. arrestert i Havnegaten, mistenkt for tyveri av en guttesyssel. Godt og vel en halv time senere befinner han seg i en patruljebil underveis til kriminalavdelingen; politiradioen «svirrer» av ordrer vedrørende funnet i Skippergt. 6 B. Men: «Ingen av politikonstablene som foretok transporten, merket noen spesiell reaksjon hos Torgersen...» (s. 12). Det bekrefter jo bare hva den rettspsykiatriske sakkunnskap kan fastslå: en slik psykopat reagerer ikke på noe som helst – jfr. «tigerspranget» i rettssalen.

Et par minutter etter arrestasjonen har det skjedd noe annet:

«En inspektør i Norsk Vactselskap meldte til politiet at han ved 01-tiden drapsnatten hadde merket røyklukt og hørt et kvinneskrik i strøket Rådhusgata – Skippergata.» (s. 29.)

Dette er nærsagt den eneste sannsynlige detaljen i hele vår historie; den er simpelthen sann. Vaktmannen har ruslet videre på sin inspeksjonsrunde uten å undersøke saken. Han er nemlig norsk. Og som det heter i sangen: «Det er nordmanns vis.»

De tause vidner

Denne kriminalroman har flere kapitler; et av dem kunne vi kalle: «De tause vidner feller ham», beretningen om den norske vitenskaps triumf. Jeg ser med glede frem til å kunne få kommentere også dette kapitlet; men det må utstå. Før jeg kan få tatt livet av herrene Strøm, Wærhaug, Printz, Høeg, Mork m.fl., må jeg dessverre foreta en reise til utlandet. (Hvor jeg befinner meg når dette leses.)

Foreløpig har jeg bare prestert kapitlet om hva morderen T. antas å ha foretatt seg i tidsrommet mellom drapet og pågripelsen. Og jeg har prøvd å forestille meg hvordan min kollega i Rivertonklubben, Michael Grundt Spang, ville bedømme en slik historie hvis han støtte på den som et stykke *crime fiction*. Jeg tror jeg vet hva denne fortreffelige kjenner av kriminallitteratur ville svare:

Intrigen i en slik bok bør i hvert fall ha en viss fjern, fjern likhet med noe som kan ligne virkeligheten. Det er grenser for hva man kan by sine lesere, og her er de overskredet med syvmilsstøvler. Dette er simpelthen verdens dårligste kriminalfortelling – med respekt å melde det rene dill.

Men denne fullkomment latterlige, vilt usannsynlige historien var det som ble godtatt av en norsk jury i 1958.

Brev til justisminister Knut Storberget sendt av John Kjekshus i juni 2008, og medundertegnet av 280 aktører innen forskning og vitenskap. Det er henvist til dette brevet flere steder i festskriftet. Derfor tas det med her.

Justisminister Knut Storberget

Postboks 8005 Dep

0032 Oslo

Vitenskapelig bevisvurdering som grunnlag for rettsikkerheten

Påtalemyndigheten og domstolene bruker ofte medisinsk og naturvitenskapelig sakkyndighet. Disse vitenskaper kan gi avgjørende bidrag til riktige dommer, så fremt domstolene har evne til å forholde seg kompetent og kritisk til vitenskapens bidrag. En forsvarlig behandling krever at domstolene redegjør spesifikt og konkret for sine vurderinger og slutninger og at de ikke ser bort fra vitenskapelige utredninger uten å gi en begrunnelse som kan etterprøves faglig.

Dessverre er det fare for feil og misforståelser når jus på den ene siden og medisin/naturvitenskap på den annen side møtes. Dette har vist seg i praksis gjennom mange år i saker fra både inn- og utland. Problemstillingen er av særdeles stor betydning for rettsikkerheten.

En aktuell påminnelse om at det er grunn til å se nærmere på disse spørsmålene, er de erfaringer ti av våre kolleger gjorde under Gjenopptakelsekommisjonens behandling av deres bidrag som sakkyndige i drapssaken mot Fredrik Fasting Torgersen.

Da kommisjonen i årene 2004 - 2006 behandlet den 50 år gamle saken, utarbeidet våre kolleger omfattende skriftlige utredninger om de tre

tekniske bevisene som felte Torgersen. I tillegg skrev de før saken ble avgjort et felles brev datert 18.09.06 (vedlagt) hvor de beklaget «at det i vitenskapens navn ble begått elementære og alvorlige feil i Torgersen-saken i 1958». De uttrykte «uro og undring» over at påtalemyndigheten fortsatt hevdet at de tre tekniske bevis knytter Torgersen til drapet. Våre ti kolleger ønsket å fjerne enhver tvil ved å «si klart fra at en slik tolkning ikke er vitenskapelig holdbar».

I brevet slo våre kolleger fast at de 1) «har inngående kjennskap til ett eller flere av de tre tekniske bevisene i Torgersen-saken», 2) at de sakkyndige i 1958 «med nær 100 prosent sikkerhet knyttet Torgersen til drapet», til tross for at 3) «De sakkyndige i 1958 verken hadde eller brukte metoder som kunne gi svar på hvorvidt de tekniske sporene på åstedet/offeret knyttet Torgersen til drapet».

Vi vil ikke ha uttalt noe om skyldspørsmålet ved denne omstridte straffesaken. Videre anser vi det som selvsagt at domstolene skal ha det endelige og overordnede ansvar for den helhetlige bevisvurderingen.

Det vi imidlertid ikke kan akseptere, er at Gjenopptakelseskommisjonen i sitt avslag (8.12.06) på begjæringen om ny prøving for domstolene avfeide våre kollegers brev som et «engasjert partsinnlegg» (s. 517), og at kommisjonens leder i et intervju til TV2 konkluderte slik: «Vitenskapen får uttale hva de vil». Kommisjonens arbeid skal være en garanti for rettssikkerhet i straffesaker. Det er derfor skremmende at den slik neglisjerer moderne vitenskapelige metoder uten å gi noen konsistent analyse med troverdig begrunnelse.

Gjenopptakelseskommisjonens holdning reiser ubehagelige spørsmål, både om rettssikkerheten og om rettsvesenets kompetanse i bevisvurdering. Vi ber Justisministeren ta initiativ for å sikre at rettsvesenet fungerer på en slik måte at oppdatert og kritisk vitenskapelig metode sikres en plass i bevisvurderinger. Bare da kan eksperter fra medisin og naturvitenskap ta ansvar for å medvirke som sakkyndige.

Vi vil være takknemlige for å få bekreftet at brevet er mottatt. Videre ber

vi om å bli holdt orientert om eventuelle tiltak Justisministeren måtte finne rimelig å iverksette for å sikre at rettsvesenet forholder seg til vitenskapelig begrunnede konklusjoner på en faglig forsvarlig måte. Det er sterkt ønskelig med et samarbeid på dette feltet for å bedre rettssikkerheten.

Vedlagt følger en liste over kolleger innen medisin og naturvitenskap som har underskrevet dette brevet. Jeg er blitt delegert å underskrive for oss alle.

Med vennlig hilsen
John Kjekshus

Oslo 9. juni 2008

Nora Ahlberg, prof., fil.dr.	Knut Bjørlykke, prof., dr.philos.	Øyvind S. Bruland, prof., dr.med, overlege
G. Cecilie Alfsen, 1.aman., dr.med., overlege	Magnar Bjørås, prof., dr.med.	Morten Brun, 1.aman.
Per Andersen, prof.em., dr.med.	Jan G. Bjaalie, prof., dr.med., instituttbestyrer	Ranveig Braathen, PhD
Tom Andersen, prof., dr.philos.	Arnoldus Schytte Blix, prof., dr.philos.	Anders Bærheim, prof.
Torgeir B. Andersen, prof., dr.philos.	Rune Blomhoff, prof., dr.philos.	Jarl Bøgwald, prof., dr.philos.
Trond Andersen, 1.aman., cand.real.	Atle M. Bones, prof., dr.scient.	Ketil André Camilio, forsker
Richard Armstrong, prof.em.	Berit Borch-Johnsen, prof.em.	Farrukh A. Chaudhry, prof., dr.med.
Dan Atar, prof.	Ragnheidur Bragadottir, 1.aman., PhD, overlege	Kai Christensen, PhD
Rigmor Austgulen, prof., dr.med.	Clive Bramham, prof.	Fernando Corfu, prof., dr.
Bjørn Backe, prof., dr.med., overlege	Geir Bredholt, dr.scient.	Hans A. Dahl, prof., dr.med.
Oddmund Bakke, prof., dr.ing.	Jarle Breivik, 1.aman., dr.med.	Bjørgulf Dahle, tannlege
Kolbein Bell, prof.	Knut Breivik, 1.aman., dr.scient., seniorforsker	Niels Christian Danbolt, prof., dr.med.
Haakon Benestad, prof., dr.med.	Roy M. Bremnes, prof., dr.med., overlege	Jan Delabie, prof.
Jens P. Berg, prof., dr.med.	Yngve Bremnes, 1.aman., dr.med., overlege	Finn Drabløs, prof., dr.scient.
Veronica Bergan, PhD, forsker	Per Brodal, prof., dr.med.	Henning Dypvik, prof., dr.philos.
Linda H. Bergersen, PhD, seniorforsker	Frank R. Brosstad, prof., dr.med.	Lars Eide, 1.aman.
Stine Bergholtz, PhD	Jan Brox, prof., overlege	Sturla H. Eik-Nes, prof., dr.med., overlege
T.V. Bhuvaneswari, prof.		Hans Petter Eikesdal, PhD
Robert Bjercknes, prof., dr.med.		Øivind Ekeberg, prof., dr.med.
Lars Bjertnes, prof., dr.med., overlege		Anders Elverhøi, prof., dr.med., prodekan
Lars Björkman, prof., med.dr.		

Oddbjørn Engvold, prof., dr.philos.
 Arvid Erdal, aman.em.
 Anne Eskild, prof.
 Winnie Eskild, prof., dr.philos.
 Stein A. Evensen, prof., dr.med.,
 tidl. dekan
 Per Farup, prof., forskningssjef
 Svein-Erik Fevolden, prof., dr.philos.
 Torgeir Flatmark, prof., dr.med.
 Siri Forsmo, l.aman., dr.med.
 Erik Fosse, prof. dr.med., avd.sjef
 Sigbjørn Fossum, prof., dr.med.
 Åshild Fredriksen, prof., dr.scient.
 Eirik Frengen, l.aman., dr.scient.
 Stig S. Frøland, prof., dr.med., overlege
 Harald Furnes, prof., dr.philos.
 Morten Førre, dr.scient.
 Kaare M. Gautvik, prof., dr.med.
 Leiv-J. Gelius, prof., dr.techn.
 Mads Gilbert, prof., dr.med., overlege
 Yngvar Gjessing, prof.em.
 Anders Goksøyr, prof., dr.scient.
 Jan Oxholm Gordeladze, prof.,
 dr.philos.
 Ole Kristian Greiner-Tollersrud, prof.
 Kristian Gundersen, prof., dr.philos.
 Cecilie Hagemann, overlege
 Erling A. Hammer, prof.em., PhD
 Nils-Martin Hanken, l.aman.
 Gaute Hansen, dr.scient., førstelektor
 Jan Petter Hansen, dr.scient.,
 instituttleder
 Thor W. Ruud Hansen, prof.,
 dr.med., overlege
 Torbjørn Hansen, l.aman., dr.med.
 Trond Vidar Hansen, l.aman., dr.scient.
 Morten Harboe, prof., dr.med.,
 tidl. dekan
 Espen Hartveit, prof., dr.med.
 Ingeborg Hartz, l.aman., dr.scient.
 Kjell Haug, prof. dr.med., prodekanus
 Trude Haug, dr.scient., forsker
 Paul Heggelund, prof., dr.philos.
 Ida K. Hegna, l.aman., cand.real.
 Hans Erik Heier, prof., dr.med.,
 overlege
 Karen B. Helle, prof.em., dr.philos.
 Dag O. Hessen, prof., dr.philos.
 Dag Ø. Hjermand, dr.scient., forsker
 Per Hoff, prof., dr.philos.
 Knut Holtedahl, prof., dr.med.
 Kirsten Bjørklund Holven, l.aman.,
 dr.philos.
 Robert S. Horn, prof.em.
 Arnt-Ove Hovden, PhD
 Anne Karin Hufthammer, l.aman.,
 cand.real.
 Henrik S. Huitfeldt, prof., dr.med.
 Nils-Erik Huseby, prof., prodekan
 Steinar Husebye, prof.em.,
 dr.philos. & PhD
 Gunnar Husby, prof., dr.med.
 Katrine Husum, dr.scient., forsker
 Ketil Hylland, prof., dr.scient.
 Runar Ile, l.aman., dr.philos.
 Stein Opjordsmoen Ilnær, prof., dr.med.
 Ole-Erik Iversen, prof., dr.med.,
 overlege
 Bjarne K. Jacobsen, prof., dr.philos.
 Eva-Marie Jacobsen, dr.med.
 T. Jacobsen, prof.em.
 Andreas O. Jaunsen, dr.scient.
 Stig Jeansson, prof., dr.med., overlege
 Peter Jebsen, overlege
 Einar Jensen, prof.
 Harald B. Jensen, prof.em.
 Lita Greve Jensen, l.aman., cand.real.
 Vidar R. Jensen, l.aman., dr.ing.
 Finn-Erik Johansen, prof., PhD
 Roar Johnsen, prof., dr.med.
 Trygve Johnsen, prof., dr.scient.
 Roland Jonsson, prof., dr.odont.,
 instituttleder
 Even Hjalmar Jørgensen, prof.
 Trond Ø. Jørgensen, prof., dr.philos.
 Karl-Henning Kalland, prof., dr.med.,
 instituttleder
 Dag A. Karlsen, l.aman., dr.scient.
 Steinar Johan Karlsen, prof.
 dr.med., klinikksjef
 Håvard Kausrud, l.aman.
 Peter Kierulf, prof.em., dr.med.
 Jan-Eirik Angell Killie, dr.scient, rektor
 Andreas J. Kirchhefer, dr.scient.,
 forsker
 John Kjekshus, prof., dr.med.
 Jens Kjeldsen-Kragh, prof., overlege
 Kristin S. Klock, prof.
 Ladislav Kocbach, prof.
 Kristofer Kolltveit, prof.em.
 Solveig Kristensen, l.aman., dr.scient.
 Svein Kristiansen, prof., dr.philos.
 Yngve Kristoffersen, prof.
 Nils Gunnar Kvamstø, prof. dr.scient.
 Lise Kveberg, postdok
 Knut Kvernebo, prof., dr.med.,
 overlege
 Frøydis Langmark, direktør, patolog
 Terje Larsen, prof., dr.philos.
 Petter Larsson, prof., dr.philos.
 Stein-Erik Lauritzen, prof., dr.philos.
 Hanna-Kirsti S. Leiros, dr.scient.,
 forsker
 Nils Anders Leversen, cand.scient.
 Kjell Lindgård, førstelektor, dr.scient.
 Anja Schou Lindman, dr.philos.
 Marit Sjo Lorentzen, dr.scient.
 Walter Lund, prof., dr.philos.
 Henning Lygre, l.aman., dr.odont.
 Frode Lærum, prof., dr.med.
 Erik Løvaas, l.aman.
 Jan Maehlen, prof., dr.med.
 Thomas Marcussen, dr.philos.
 James Mercer, prof., PhD
 Øyvind Mikalsen, prof., dr.
 Ingvild Mikkola, l.aman., dr.scient.
 Rolf Mjelde, prof.
 Ole D. Mjøs, prof., dr.med.
 Tron Anders Moger, l.aman., forsker
 Arne Kristian Myhre, l.aman.,
 dr.med., overlege
 John Gunnar Mæland, prof., dr.med.
 Cato Mørk, prof., dr.med., overlege

Odd Mørkve, prof., dr.med.
 Jacob B. Natvig, prof., dr.med.,
 tidl. sykehusdirektør
 Evelyn Neppelberg, I.aman., PhD
 Jahn M. Nesland, prof., dr.med.,
 klinikkssjef
 Else-Ragnhild Neumann, prof.,
 dr.philos.
 Gunnar Nicolaysen, prof., dr.med.,
 instituttbestyrer
 Kaare M. Nielsen, prof.
 Laila Niiranen, PhD, forsker
 Inger Nordal, prof.Fil.dr.
 Kaare R. Norum, prof.em.,
 tidl. dekan og rektor UiO
 Johan Petter Nystuen, prof., dr.philos.
 Richard W. Olaussen, dr.med., overlege
 Kirsten Osen, prof.em., dr.med.
 Jan-Bjørn Osnes, prof., dr.med.
 Ole Petter Ottersen, prof., dr.med.,
 rektor UiO
 Gunnar Ottesen, univ.lektor
 Jouko Pirhonen, prof., dr.med, overlege
 Kristian Prydz, prof., dr.scient.
 Andreas Quale, I.aman.em., dr.philos.
 Svein Arvid Rasmussen, prof., dr.med.
 Aina Westrheim Ravna, dr.scient.
 Øystein Rekdal, prof., dr.scient.
 Lars M. Rimol, PhD
 Ari Rinne, prof., dr.med.
 Eric Rinvik, prof., dr.med.,
 tidl. instituttbestyrer
 Borghild Roald, prof., dr.med., overlege
 Torbjørn Rognes, I.aman.,
 dr.philos., forsker
 Johan Ræder, prof., overlege
 Therese H. Røst, PhD
 Morten Raastad, I.aman.
 Svein Samdal, prof.
 Olav Sand, prof., dr.philos.
 Inger Sandlie, prof., dr.scient.
 Per Morten Sandset, prof.,
 dr.med., overlege
 Ola Didrik Saugstad, prof.,
 dr.med., instituttleder

Rolf Seljelid, prof., dr.med.
 Terje Simonsen, I.aman., overlege.
 Erik Skaret, prof., dr.odont.
 Kirsten Skarstad, prof., dr.philos.
 Liv Skartveit, I.aman., dr.odont.
 Arnulf Skjennald, prof., dr.med.
 Ole Henning Skjøsberg, prof., dr.med.
 Tore Skodvin, I.aman., dr.scient.
 Tor Skomedal, prof., dr.med.
 Geir Slupphaug, prof., PhD
 Stein Tore Solem, aman., dr.scient.
 Bård Smedsrød, prof., dr.philos.,
 instituttleder
 Rigmor Solberg, prof., dr.philos.
 Ludvig M. Sollid, prof., dr.med.
 Halvor Sommerfelt, prof., dr.med.
 Jacob J. Stamnes, prof., PhD
 Nils Chr. Stenseth, prof., dr.philos.
 Karl-Arne Stokkan, prof., dr.philos.
 Gunhild Vesterhus Strand, prof.,
 dr.odont.
 Tor A. Strand, dr.med., forsker
 Einar N. Strømmen, prof.
 Einar Svarstad, I.aman., dr.med.
 Baldur Sveinbjørnsson, I.aman.,
 dr.philos.
 Lars Othar Svaasand, prof.em., PhD
 Tor G. Syvertsen, prof.
 Ole A. Sæther, prof.em.
 Thomas Sæther, PhD
 Una Ørvim Sølvik, I.aman.
 Karen Kristine Sørensen, dr.scient.
 Tor Sørevik, prof.
 Dag Sørli, prof., dr.med., overlege
 Finn Søråas, prof.em.
 Chantal Tallaksen, prof., overlege
 Kjetil Taskén, prof., dr.med.
 Grethe S. Tell, prof., dr.philos.
 Dag Steinar Thelle, prof., dr.med.
 Tage Thorstensen, PhD
 Arne Tjølsten, prof., dr.med.
 Geir E. Tjønnfjord, prof.,
 dr.med., overlege
 Torbjørn Trondsen, prof.
 Tordis A. Trovik, I.aman., dr.odont.

Terje Traavik, prof., dr.philos.
 Olav Vadstein, prof., dr.philos.
 Guro Valen, prof., dr.
 Frode Vartdal, prof., dr.med.,
 divisjonsleder RH
 Morten H. Vatn, prof., dr.med.,
 overlege
 Rolf D. Vogt, prof.
 Karl-Dag Vorren, prof., cand.real.
 Tore Vorren, prof., dekan
 John Torgils Vaage, prof., dr.med.,
 klinikkssjef
 Ivar Walaas, prof., dr.med.
 Knut Reidar Wangen, I.amam., dr.polit.
 Finn-Arne Weltzien, dr.scient., forsker
 Hege Wergedahl, dr.scient.
 Arild Wikan, I.aman., dr.scient.
 Jan-Olof Winberg, prof., dr.philos.
 Per Johan Wisth, prof., dr.odont.
 Cecilie Wium, cand.med.
 Torgeir Bruun Wyller, prof., dr.med.,
 overlege
 Arne Yndestad, dr.philos., forsker
 Bjørn Øgaard, prof., dr. odont.
 Ole Andreas Økstad, I.aman., dr.scient.
 Mats Ökvist, PhD
 Torfinn Ørmen, I.aman., cand.scient.
 Bjarne Østerud, prof., dr.philos.
 Anne Carine Østvold, prof., PhD
 Reidunn B. Aalen, prof., dr.scient.,
 instituttleder
 Jo Aarseth, dr.scient.
 Ivar J. Aaraas, prof., dr.med.
 Eyvind Aas, I.aman., dr.philos.
 Ellen Aasum, I.aman., dr.scient.

Gjenopptakelseskommisjonens lovanvendelse i Torgersen-saken

Av professor dr. juris Alf Petter Høgberg

1 BAKGRUNN OG TEMA

Gjenopptakelseskommisjonen har avslått Fredrik Fasting Torgersens begjæring om gjenåpning av straffesaken mot ham to ganger – i 2006 og 2010. Cato Schiøtz og Pål Lorentzen fremmet på vegne av Torgersen en tredje gjenåpningsbegjæring for gjenopptakelseskommisjonen den 11. juni 2015. Én uke senere døde Torgersen. Det er nærliggende å tenke at den nye begjæringen vil få samme utfall – bevisene i saken er jo allerede gjennomdrøftet to ganger, og kommisjonens konklusjon var krystallklar hver gang: Den anså det utvilsomt at Torgersen var skyldig i det drapet han ble dømt for i 1958.

Men utfallet denne gangen beror ikke bare på hvordan kommisjonen kommer til å vurdere bevisituasjonen i dag sammenholdt med bevisituasjonen i 1958. Utfallet beror også på om kommisjonen denne gangen vil legge en annen lovforståelse til grunn når det gjelder vilkårene for gjenåpning. Det er dette, og ikke bevisvurderingen, som er tema her.

2 VURDERING AV TO SEPARATE VILKÅR ETTER STRAFFEPROSESSLOVEN § 391 NR. 3

Etter strpl. § 391 nr. 3 kan en sak gjenåpnes dersom det fremlegges nye bevis eller opplysninger om nye omstendigheter som er egnet til frifinnelse. Det er tale om to kumulative vilkår – det må foreligge noe nytt i forhold til det som ble presentert for den dømmende rett – nyhetsvilkåret – og det nye må ha som konsekvens at frifinnelse kan bli resultatet ved en ny prøvelse – egnethetsvilkåret.¹⁾ De to vilkårene skal vurderes hver for seg: Først om nyhetskriteriet er oppfylt, og deretter, om det er det, om egnethetskriteriet er oppfylt. Kommisjonen har tidligere ikke gått frem på den måten loven gir anvisning på. Kommisjonen har tidligere vurdert de to vilkårene under ett, for eksempel når den i 2006 skrev at «Kommisjonen kan ikke se at det ... foreligger nye bevis eller omstendig-

1) Se således Bjerke/Keiserud/Sæther: *Straffeprosessloven med kommentarer*, 4. utg. 2011, s. 1329, Hov: *Rettergang*, Bind II, 1. utg. 2010, s. 1420.

heter vedrørende domfeltes påberopte alibi, som synes å være egnet til frifinnelse av ham». ²⁾ Det fremgår ikke om kommisjonen mener at det er nyhetsvilkåret som ikke er oppfylt, eller om det er egnethetsvilkåret som ikke er oppfylt, ei heller om vilkårene i det hele tatt er vurdert separat.

Egnethetsvilkåret innebærer at betydningen av et nytt bevis eller en ny omstendighet må vurderes i lys av «gamle» bevis. Dette er bl.a. fastslått av Høyesterett i Rt. 2005 s. 1665, hvor det heter: «Vurderingstemaet er hvilken betydning de nye omstendigheter eller bevis ville hatt dersom de hadde foreligget for retten da saken ble pådømt og hadde kunnet ses i sammenheng med de bevis som den gang forelå for den dømmende rett ...». ³⁾ Dette er sentralt i saker hvor det er utvilsomt at tekniske bevis som var svært viktige i den opprinnelige saken, senere har tapt det vesentlige av sin beviskraft. Spørsmålet som da må vurderes, er om andre bevis som lå til grunn for domfellelsen, er tilstrekkelig til domfellelse i dag dersom saken kommer opp på nytt. Kommisjonen skriver avslutningsvis i 2006-avgjørelsen at den «har vurdert de nye bevisene og omstendighetene i sammenheng med øvrige bevis og omstendigheter som forelå for lagretten i 1958». ⁴⁾ Men det finnes ikke spor av dette i de gjennomgående meget knappe drøftelsene av hvert enkelt nytt bevis eller ny omstendighet som Torgersen har påberopt, eller på de fire sidene under overskriften «Samlet vurdering» til slutt. Det foretas bare en isolert vurdering av betydningen, ikke en samlet vurdering av hele bevissituasjonen, som kommisjonen etter gjeldende rett er forpliktet til å foreta.

3 VURDERING AV GJENOPPTAKELSE ETTER STRPL. § 392 ANNET LEDD

Det må videre foretas en vurdering av gjenåpningskriteriet etter strpl. § 392 annet ledd: Hovedvilkåret for at en sak skal kunne gjenåpnes i medhold av strpl. § 392 annet ledd, er at det er «meget tvilsomt» om dommen er riktig. ⁵⁾ Gjenopptakelsekommisjonen har tidligere ikke foretatt noen analyse av vilkåret «meget tvilsomt» og betydningen av det i Torgersen-saken. Kommisjonen skrev i 2006 og 2010 at strpl. § 392 annet

2) Gjenopptakelsekommisjonens avgjørelse i sak nr. 2004-00071 s. 466. Tilsvarende legges til grunn i 2010 i Gjenopptakelsekommisjonens avgjørelse i sak nr. 2008-0124, se s. 112–113.

3) Se også Rt. 2000 s. 2142 samt Bjerke/Keiserud/Sæther: *Straffeprosessloven med kommentarer*, 4. utg. 2011, s. 1329 og Hov: *Rettergang*, Bind II, 1. utg. 2010, s. 1420.

4) Gjenopptakelsekommisjonens avgjørelse i sak nr. 2004-00071 s. 588. Se også Gjenopptakelsekommisjonens avgjørelse i sak nr. 2008-0124 s. 113 for tilsvarende formulering.

5) Ved en lovendring i 1995 ble adjektivet «meget» sløyfet for saker som er rettskraftig avgjort etter 1. januar 1980, noe som følgelig ikke får direkte betydning her.

ledd er en «ytterste sikkerhetsventil».⁶⁾ Det er nok riktig i den forstand at det oftest ikke vil være grunnlag for å konkludere med at det er meget tvilsomt om en fellende dom er riktig, dersom det ikke foreligger nye bevis eller omstendigheter, slik det kreves etter strpl. § 391 nr. 3. Men kommisjonen synes å overse at § 392 annet ledd er en selvstendig hjemmel for gjenåpning som innebærer at gjenåpning skal skje hvis det er «meget tvilsomt» om dommen er riktig. Det må foretas en helhetlig vurdering der en tar hensyn til den totale bevissituasjonen slik den fremstår på vurderingstidspunktet, altså i 2015. Kommisjonen har tidligere ikke drøftet problemstillingen, slik den etter loven skulle ha gjort.

Det er et tilleggsvilkår etter strpl. § 392 at «tungtveiende hensyn tilsier at spørsmålet om siktedes skyld blir prøvd på ny». Torgersen er nå død, men det medfører ikke at tungtveiende hensyn ikke tilsier at spørsmålet om hans skyld blir prøvd på ny. Tvert imot står den ideelle siden av dette kravet nå frem i sin rene form, gitt at kommisjonen først kommer til at det er «meget tvilsomt» om dommen er riktig.

Om en ny avgjørelse i kommisjonen basert på en riktig lovforståelse vil medføre at Torgersen-saken blir gjenåpnet, gjenstår å se.

6) Gjenopptakelseskommisjonens avgjørelse i sak nr. 2004-00071 s. 90 og sak nr. 2008-0124 s. 11.